

MEJASI

ILKA VAGTETOVA

MEJAŠI.

Povest iz davnih dni.

Odrasli mladini napisala

Ilka Waštetova.

Ljubljana 1923.

Tiskala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

D2014/
3392

To knjigo posvečujem Tebi:

Brez križa je tvoj grob in brez solza,
brez blagoslova je in brez zvonov,
pod tujim nebom jate le vetrov
pode se v sivem begu od morjá.

(O. Župančič: »Daljni grob«.)

Ilka Waštetova.

Prvi del.

Največ sveta otrokom sliši Slave.

(Prešeren: „Krst pri Savici“.)

1.

»Luč je premagala noč in mraz, bogovi so pregnali bese.

Svetovit je podal roko božici Vesni in odhitela sta z rajskih vrtov. Kmalu ju je dohitel Veles in vsi trije so pluli preko zemlje in trosili toplo svetlobo in blagoslov in lepoto.

Tako so prišli do tolminske dolinice. Tu so se razšli.

Svetovit je razlil gorko luč po hribih naokrog in po treh dolinah. Pozdravil je valovje zelene Soče in prodnate Tolminke ter se razveselil rožnatih lic in brhkega stasa slovenskih mladenk, ki so stale na velikih kamenih ob Tolminki in prale vezene platnene haljice.

Medtem je bila Vesna posula trate s prijaznimi cvetkami, Veles pa je pogledal v vsako kočo in blagoslavljal bogate čede po ogradah...«

»Ah, molči, Olomir! Danes pripoveduješ silno dolgočasno,« je vzkliknila šestnajstletna devojka ležeča v mehkem mahovju.

Ne daleč od nje se je zibal na veji mogočne bukve krepak mladec istih let kakor mlada sivooka krasotica.

»Saj danes ne morem pripovedovati drugega,« ji je odgovoril mladec. »Glej, Vesna siplje povsod cvetje in

sveže zelenje in — ti ležiš tam v mahu kakor njen najlepši cvet.

»Olomir, danes si zares pust!«

»Svetovit je pomedel sneg s planinskih pašnikov in jih je pripravil za naše čede. Prelepo nam greje ude in — lepi naši Vedrani se smeje iz oči.«

Zdajci je skočila devojka kvišku — ježno in naglo, da ji je zlatovezena zavijačka padla z glave. Pograbila jo je za pisane trakove, jo zavihtela in mahnila z njo po mladeniču.

Olomir je bliskoma zagrabil zavijačko.

»Zdaj je ne dobiš več!«

»Izpusti!«

»Nečem. Lepša si, ako ti zlati lasje padajo po ramenih. Vedrana, prav zares —«

»Izpusti, pravim! Taka ne morem skozi gozd. Veje mi potrgajo vse lase.«

»No, pa naj bo.«

Mladec je izpustil zavijačko in obenem skočil z veje. Del je prste v usta in ostro zapiskal.

V daljavi se je čulo pasje lajanje, in kmalu sta se iz gošče pridrevila dva velika psa in obskakovala Olomira in Vedrano.

Devojka je naglo zvila dolge lase in jih potlačila pod zavijačko, ki si jo je trdno zavezala okrog glave. Vendar ji je izpod pokrivala smuknil na čelo šop svetlozlatih kodrov.

Ozrla se je po Olomiru, ki si je bil oprtal lepega srnjaka, na dveh mestih prestrljenega s puščico.

»Oho! Bratrane, tisti je pa moj!«

»Mislil sem, da je zate pretežak.«

»Že težjega sem nesla domov.«

»Prosim, pa naj izvoli Tvoja Jasnost nesti še tega.«

In Olomir je vrgel srnjaka z ramen ter stopil h grmovju, kamor je bil dal sušiti na solnce lepo kožo divje mačke.

Vedrana se je ugriznila v ustne, ali trmasto je izvlekla iz usnjene lovske torbe, ki je visela ob pasu, močno vrvico. Z njo je zvezala srnjaku vse štiri noge in napravila iz koncev zanko.

Nato si je obesila tulec s puščicami čez eno ramo, vrgla srnjak čez drugo, pobrala lok in odšla molče in s hitrimi koraki preko jase, ne da bi pogledala bratranca. Psa sta skokoma tekla pred njo.

Olomir je nasmehoma zvil na pol posušeno mačjo kožo in pobral na mahu ležečega ustreljenega divjega petelina, mu napravil iz trave zanko okrog vratu in si ga obesil za pas.

Ko je pobral svoj tulec in lok, je ugledal na nizki skali dolg lovski nož, bodalcu podoben, z lepim srebrnim ročajem — Vedranin nož. Urno ga je vtaknil pod haljico za pas in stekel preko jase za devojko.

Vedrana je že onstran jase izginila med drevjem. Zdajpazdaj se je skozi drevje zasvetila njena bela volnena haljica, drobno nagubana in ob robu lepo vezena ter devojki do kolen segajoča.

»Vedrana! Hoj!«

Devojka se ni ozrla. Sklonjena pod srnjakovo težo, je stopala med drevjem navzdol.

»Vedrana! Pozabila si nož!«

Vedrana se je ustavila in pogledala za pas. — Res nožnica je bila prazna. Pozabila je nož zgoraj na jasi, ko je jemala drob iz srnjaka.

Spustila je plen z ramen na tla in se skokoma vrnila navzgor.

Olomir jo je poizkusil ujeti za roko.

»Počakaj, ti divja mačka!«

Ali Vedrana se mu je izognila in zbežala mimo njega.

Vedrana, slišiš, počakaj!«

Trmasto je devojka tekla dalje.

»Pa tudi prav. Kaznuj se sama za svojo jezico,« je zagodrnjal mladec in stopil navzdol do srnjaka, ležečega na tleh. Vzel je izza pasa Vedranin nož in ga zasadil v srnjaka. Nato je skočil za debelo kostanjevo deblo.

Devojka se je kmalu vrnila. Ko je ugledala nož, se je nasmehnila in dejala polglasno, misleč, da je šel Olomir že dalje:

»No, le čakaj, to ti povrnem!«

»Saj čakam. Hahaha!« se je oglasil Olomir izza drevesa.

Vedrana se je trudila, da bi bila videti jezna, pa se ji ni posrečilo. Zasmejala se je na glas, da ji je srnjak, ki ga je bila dvignila, zdrsnil na tla.

Mladec je pristopil, pograbil srnjaka ter si ga vrgel čez ramo.

»Daj, daj! Pa mi nosi petelina!« Devojka si je pripela za pas Olomirov plen in složno sta stopala drug za drugim proti dolini in potem za prodnato Tolminko navzdol. Že jima je za jelševjem zasvetilo naproti domače gradišče na tolminskem griču.

Izza visokih okopov mogočnega gradišča je zrla stoletna lipa po treh dolinah, ki se tu združujejo. Pod gradiščem, po griču navzdol, so stale številne kočice in kočice do globokega prekopa, izkopanega okrog griča.

Ko sta Olomir in Vedrana prišla čez most tega prekopa in po griču navzgor, so jima klicali iz koč Tolminci prijazne pozdrave. Vedrano, hčerko njih vojvode in župana Trudapolka, so vsi ljubili, ker je bila vsem prijazna in se je z vsakomer rada pošalila; Olomira pa so ljubili in spoštovali kot Trudapolkovega naslednika, zakaj vojvodovi sinovi so bili že pomrli.

Sredi griča ju je srečala starka, se ozrla za njima ter zmajala z glavo. — — — — —

Bilo je nekaj dni pozneje.

Dopoldansko solnce je pogledalo v vojvodov stan. Silno poslopje, nekaj zidano, nekaj postavljeno iz mogočnih neotesanih hlodov, je stalo na drugi strani trate, nasproti vhodu gradičnemu. Mah in bršljan sta se vzpenjala po poslopju in mu delala lice prijazno in domače.

V debelih stenah so bile iztesane ozke line. Pravkar je pobiral z njih krščenik Adalvin — pred mnogimi leti ujeti Bavarec — medvedje kože in seno, s čimer so bile line zakrite in zamašene, dokler je Morana gospodovala v deželi. Svetli plameni pomladanskih solnčnih žarkov so se usuli skozi line v veliko vežo preko dolge mize in lepó rezljanih klopi in po prekrasni preprogi, sešiti iz najrazličnejših živalskih kož ter pregrnjeni pod mizo po vsem gorenjem delu veže.

Tja do širokega ognjišča je posijalo solnce. Krščenice in domače devojke so se sukale okrog velikega ognjišča,

zidanega tako, da so goreli na njem hkrati trije ognji. Trije lepo kovani ražnji so moleli svoje rogovile kvišku. Med ognjiščem je visel na železnem drogu velikanski kotel. Nad kotlom pa je pod sajastim stropom visela vrsta za vrsto suhega mesa.

Ženske so tega dne kuhale in cvrle na treh straneh prostornega ognjišča in še so zakurile veliko peč, vzdano v steno; v njej so pekle dišeče pogače za prihodnji dan — dan velike spomladne daritve.

Delo mladenk je nadzirala domačica, vojvodova sestra Dobromila. Sedela je v naslanjaču na prostornem zapečju za ognjiščem in predla.

»Konec je tvojega gospodarstva, Morana!« je rekla Dobromila, ko je posvetilo solnce po veliki grajski veži; odrinila je visoki, s kožuho vino pregrnjeni naslanjač od ognjišča in zaklicala krščeniku Adalvinu, ki je odpiral line:

»Seno, ki si ga pobral iz lin, nesi na žrtvenik, da jutri sežgemo z njim Morano. Iz kožuho vine pa streplji prah in jo obesi na solnce!«

Tako je govorila domačica. Nato je vstala, ker je bila preslica prazna in vreteno polno. Stopila je z zapečja ter odšla preko veže po dveh širokih stopnicah v veliko izbo. Tu je odprla lepo rezljano skrinjo in položila vanjo polno vretence, pa vzela v roke drugo, prazno. Zadovoljno je zrla na bogastvo v skrinji — na številna polna vretenca, ki se je v njih zrcalila pridnost žená in devojk tolminskega gradišča.

»Godeslava!« je poklicala Dobromila, vrnivši se v vežo, svojo hčerko, ki je nesla v shrambo na lesenem

pladnju lepo rumen kolač. »Po praznikih lahko sedeš za statve. Dovolj boš imela tkanja tja do žetve.«

»Da, mati, res smo letos veliko napredle!« se zdajci oglasi z grajskega praga zlatolasa devojka, ki je slišala besede domačice Dobromile.

»Mhm — ,smo' napredle!« se ji posmehne Godeslava pomenljivo in devojke okrog ognjišča bušijo v smeh.

»No, le čakaj, Godeslava,« zapreti vstopivša mladenka, »kadar bo platno stkanó, si boš pa sama vezla in sešila obleko, da veš!«

Godeslava je že izginila s kolačem skozi ozke duri v temno shrambo v ozadju velike veže.

Mati je stopila za njo. Pomagala ji je napraviti kolaču prostor na širokih policah.

»Godeslava, zakaj dražiš Vedrano!« je izpregovorila mati.

»O, saj ji nisem rekla ničesar hudega!« se je izgovarjala Godeslava, a je vendarle zardela.

»Ni prav, da tako govoriš z njo. Saj veš, kako je občutljiva, pa jo zasmehuješ vpričo krščenic. Vsak človek tudi ni za vsako delo. Tebi gre preja in tkanje bolje od rok, njej pa vezenje in šivanje. Kako lepe haljice je izgotovila včeraj tebi in Olomiru! In danes jo žališ za plačilo.«

Godeslava je še bolj zardela in povescila glavo. Mati se je vrnila v hišo; Godeslava pa je še pospravljala po policah v prostornih shrambi... Dostikrat jo je že mati karala zaradi Vedrane. Pa vendar — ali ne dela prav, da poizkuša pokazati sestrčni z odkrito besedo, kar vsi drugi, prav vsi — razen vojvode Trudapolka in Godeslavinega brata Olomira — mislijo le natihem. Ali onadva

jo ljubita s slepo ljubeznijo. Vse ji dovoljujeta, vse odobrujeta. In Vedrana se tega dobro zaveda in — čeprav je dovršila že šestnajsto leto — živi v zlati otroški prostosti . . . Zaman jo kličejo devojke, da bi jim pomagala pri kuhi; zaman jo vabijo tovarišice, da bi šla z njimi prat na bistro Tolminko. Še lastnih haljic ne opere sama. Malokdaj je pomagala pri delu na polju; doma pa še nihče ni videl preslice v njeni roki. Rajša je vzela lok, vrgla tulec čez ramo, si odrezala kos mesa ali sira in kos kruha, pa je smuknila iz hiše in največkrat je niso videli oo ves dan — — — — —

»Moj mladec!« se je smejal vojvoda Trudapolk, ako se je vrnila ob solnčnem zapadu, vselej z lovskim plenom obložena. In s posebno slastjo je jedel divjačino, ki jo je podrla puščica njegove ljubljene . . . Ženske so zmajevale z glavami, in vojvodova sestra Dobromila ni nikdar pokusila divjačine, ki jo je ustrelila Vedrana — — —

»Vedrana, nekoč najdemo tvoje kosti v goščavi!« jo je večkrat opominjala. »Ne boste jih! Za to bo skrbelo moje bodalce!« je vselej zmagonosno odgovarjala Vedrana in izvlekla izza pasa iz usnjatega tulca bleščeče ploščnato bodalce s srebrnim ročajem, ki ji je služilo tudi kot lovski nož. Bodalce ji je nekoč podaril tudun Bajan, poslanec obrskega kakana . . . Še zanesljivejša pomagača nego ostro bodalce sta bila Vedrani dva močna velika lovska psa. Ležala sta, kadar je bila Vedrana doma, ob hišnem vhodu; sicer pa sta devojko spremljala na vsak korak, ki ga je storila iz hiše . . . Psi ji je podaril Olomir. Njemu — pa edinole njemu — je Vedrana včasih dovolila, da jo je spremljal na lov. Imel je nanjo največ vpliva, in

njemu je malokdaj dolgo nasprotovala. Vsem je bilo očitno, da bo Vedrana prej ali slej Olomirova žena . .

»Da bi že skoraj prišel tisti čas!« tako je Godeslava zaključila razmišljanje o neugnani sestrični.

Ko se je vrnila v vežo, je sedela lepa Vedrana v gornjem koncu veže na veliki hrastovi mizi, držala v eni roki kos medenega kolača, v drugi pa kos pravkar pečene kozlička in grizla in pritrkavala z nogami ob klop.

Takrat se je zaslišalo od gradiščnega vhoda pasje lajanje.

»Lovci!«

Vse devoyke so popustile delo in odhitele pred hišo. Le Vedrana je trmasto grizla jed in ostala, kjer je bila.

Zunaj so se čez trato pridrevili lovski psi in krščeni-
niki-priganjači, večinoma rdečih ali svetloplavih las in modrih ali sivih oči, rdečkaste polti in pegastih obrazov — germanskega rodu.

Priganjači so kričali in psi so lajali tako, da so jih devoyke nestrpno podile dalje proti hlevom. Že so se začuli lovski rogovi po hribu navzgor.

In zdajci se prikaže pri vhodu med visokimi okopi vrsta trobilcev, za njimi nosilci — krepko stopajoči mladeniči. Po štirje so z rameni oprti ob velike nosilnice, spletene iz svežezelenih vej in polne najraznovrstnejše divjačine.

»Medved!« zakriče devoyke, ko položé mladeniči prvo nosilnico na trato sredi gradišča.

»Hu! Ris!« završijo pri drugi, »in dva volkova!«

»Glej! Kune!«

»Joj! Jelen! Kako ima lepo rogovje!«

»In še eden! In srne! Poglej!«

Tako so vzklikale devojke in žene, z njimi vred pa še otroci, ki so pritekli od vseh strani Trudopolkovega gradišča in občudovali obilni lovski plen.

»Hoj, lovci! Pozdravljeni!« so kriknili vsi, ko so ugledali pri vhodu junaško postavo starejšine Trudopolka, večletnega vojvode in župana tolminskih Slovencev.

Čeprav so mu viseli na široka ramena že nekoliko pepelasti lasje, je vendar stopal vojvoda ponosno in prožno. Kratka bela halja, s široko vezenino obrobljena, mu ni zakrivala silnih mišičastih udov. Ob boku mu je visel krasen meč, z zlatom okovan, na pasu iz srebrnih, z dragulji posutih ploščic. Meč mu je bil podaril karantanski vojvoda v znak hvaležnosti, ker mu je pred petimi leti s svojimi Tolminci pomagal v boju zoper Bavarce.

Za Trudopolkom so dostojanstveno stopali vsi drugi starejšine, po večini možje belih las, a še vedno trdnih postav.

Za starejšinami so prihajali drugi možje, nekateri oboroženi s sulicami in kratkimi meči, drugi z loki in dolgimi lovskimi noži.

Za možmi so stopali mladci, nekateri v kratkih platenih haljicah, drugi golih prsi, samo ob ledju z raznobojnimi živalskimi kožami odeti. Živahno so se razgovarjali in hvalili vsak svojo lovsko srečo. Svetlorumeni ali kostanjevi kodri so jim bili zmešani in zlepljeni, rjavi obrazi razpaljeni od lovske gonje. Vodil jih je Trudopolkov nečak Olomir.

In za mladci se je usulo ljudstva — malodane kar ga je premogla soška dolina od Kobarida pa do Modreje

in iz vseh zadrug ob Bači in Idrijci. Vse je drlo na gradišče; doma so ostali le starci in bolniki.

Starejšine so se ustavili pred Trudopolkovim dvorcem.

Dobromila jim je tu ponudila kruha in soli ter jim velela: »Dobrodošli!«

In Trudopolk jih je povabil pod svojo streho.

Ko je Vedrana videla, da prihaja starejšinstvo, je zdrsnila z mize, na kateri je še vedno sedela. Hotela je smukniti mimo Godeslave, ki je pravkar nesla na pladnju svetle kovinaste kupe, pisane steklene kozarce, kupljene od tujih trgovcev, in preproste domače roženice. Godeslava je Vedrani hitro potisnila pladenj v roke in prijala za vrče, polne medice in vina.

Vedranin obraz je izprva pokrtil trmast oblak, ali že jo je ugledal oče in zaklical:

»Daj, postreži hčerka, žejni smo in lačni!«

Hočeš — nočeš je morala Vedrana stopiti po stopnicah v gorenji konec velike veže, ako ni hotela osramotiti očeta in razžaliti goste.

Pa komaj je razdelila po dolgi mizi kozarce in podala vsem prišlecem roke, že je stala za njo Godeslava s polnimi vrči.

»Pomagaj, Vedrana!«

Natakali sta medico in vino, pomagali domačici nadzirati krščenike, ki so donašali jedi na mizo, in — jeza je bila pozabljena.

Zunaj na velikem dvorišču so medtem ukresali ognje in se družili ob njih po posameznih župah. Devojke so

jim nosile medice, na različnih pa so si pekli nad ognjem kozličke in koštrune.

Po južini so se lotili priprav za prihodnji dan. Možje so devali iz kože postreljeno divjačino. Mladci so šli po zelenje, da so devojke in žene in otroci spleтали vence za slavoloke in mlaje. Drugi so obležali pri ognjih, pili in peli in nagajali devojkam, ki so jim stregle.

O mraku so prihajali zadnji gostje.

Prišlo je še nekaj mož iz kobaridskega gradišča. Ti so se zapoznili, ker se jim je bil na lovu izgubil tovariš Mirigoj in so ga vse popoldne iskali po gozdu, pa niso našli sledu o njem.

Pod večer so prišli na gradišče tudi Čadranci in prinesli v velikih pletenih koših lepe lončene sklede in lonce in pladnje, ki so jih še tisti večer zamenjali za nože in sekire in druge potrebščine. Najlepše lonce in sklede, vse lepo orisane, pa so podarili vojvodi Trudopolku.

Prišel je starejšina poljubinske zadruge, ki se zaradi visoke starosti ni bil udeležil lova, in njegovi ljudje so prinesli košaro svežih rib vojvodi v dar.

Prihrumela je tudi družba veselih mladcev, pevajočih narodne popevke, na čelu jim sin kobaridskega starejšine, Vojnomir. Poleg tega plavolasega junaka je stopical sključen suh starec — guslar, ki so ga bili došli pod gradiščem. Za njima sta nesla dva mladca na kolu obešeno vrsto divjih rac in drugih močvirnih ptic, ki so jih bili nalovili v Soškem Blatu blizu Kobarida.

Teh prišlecev ali prav za prav njih mladega voditelja je bila najbolj vesela — Godeslava. O tem je pričala živa rdečica, ki ji je zalila obraz, ko je stopil pred

njo Vojnomir in ji izročil deset najlepših rac, da pogosti z njimi očete starejšine.

»Lepa dvojica!« je opomnil volčanski starejšina, ko je opazil, kako dolgo si zreta Vojnomir in Godeslava v oči.

»Dobro gospodinjo dobiš v hišo!« se je obrnil poglavar modrejske zadruga proti kobaridskemu starejšini Radoslavu.

Temu se je kazalo na obrazu veliko zadovoljstvo zaradi sinove izbire.

Ali vojvoda, sedeč poleg njega, je hčerki Vedrani, ki mu je nalivala vina v kupo, ovil roko okrog pasu ter jo vprašal pol resno, pol hudomušno:

»Kdo bo pa potem skrbel za nas?«

Vedrana je razumela, kam meri oče, in za trenutek jo je obšlo spoznanje, da je njegova skrb popolnoma upravičena... Ako jih Godeslava zapusti kot Vojnomirova žena... ali jo bo Vedrana mogla nadomeščati?...

Vedrani je stopila vročina v lica in — sladko vince je lilo iz vrča mimo kupice na mizo.

Vojvoda pa je prijel za kupo in napil:

»Da bi nam vsem doneslo srečo, kar so nam bogovi naklonili v prihodnosti!«

Starejšine so dvignili čaše:

»Na srečo!«

In izpili so pijačo do zadnje kaplje.

Kmalu nato so se dvignili, zakaj jutri ob solnčnem vzhodu so imeli opraviti veliko daritev vsem bogovom, da jim naklonijo srečo na polju, pri živini, na lovu, na bojnih pohodih in ob domačem ognjišču.

Dobromila jim je odkazala ležišča, ki so jih pripravile krščenice v vojvodovih izbah. Vojvoda je legel k počitku v Olomirovi izbici.

Olomir in Vojnomir sta ostala zunaj pri mladini. Letá še ni čutila utrujenosti v svojih udih. Nasprotno. Pod lipo na trati sredi dvorišča je ob kamenitem vojvodskem stolu sedel na tleh stari guslar in brundal na guslo v enolični melodiji; mladina pa je pela in vriskala in se vrtela v kolu pred njim.

Nekaj ljudstva se je vrnilo k počitku v bližnje koče; marsikdo je vzel znanca kot gosta s seboj.

Naposled se je tudi mladina utrudila in v gradišču se je polegel hrup. Ker so bile noči še mrzle, so bila ljudem pripravljena ležišča na slami in senu po obširnih gospodarskih poslopjih in po rovih in lesenih hodnikih za okopi.

Lepa mesečna noč se je zgrnila nad dolino. Tedaj se je še enkrat posvetila luč v dolini in se zibaje bližala tolminskemu gradišču.

Stražarja na okopih sta pozorno zrla v dolino. Videla sta, kako se je luč bližala lesenemu mostu, ki je držal čez prekop. Ko je prišla luč na most, sta razločila stražarja moža, ki je nesel plamenico, pred njim pa se je počasi peljal čez most pokrit voz.

Novi prišleci se niso obrnili na pot, ki je držala navzgor h gradišču, temveč so zavili ob širokem prekopu in se ustavili pred drugo ali tretjo kočo. Tam je bilo videti še precej časa luč goreče plamenice. Naposled je luč ugasnila.

Stražarja na okopih sta se spogledala.

»Trgovec Targitij!« je rekel oni na desni strani, oni na levi pa je prikimal in stopil po okopu dalje.

2.

Bilo je istega dne, ko so se v soški dolini vršile priprave za veliko spomladansko daritev.

Okrog poldneva so se na široko odprla Slovenska vrata v čedadskem obzidju. Na most, ki je bil prijet čez mestni jarek, sta prijahala dva moža in za njima nekaj oboroženih hlapcev.

Prvi — sculdachis Argait — je sedel ponosno zravnano v sedlu. Zagorel, bradati obraz je kazal trd značaj, smelo voljo. Obleka mu je bila preprosta.

Drugi, še mlad, je kazal po obleki in po obrazu langobardskega plemenitaša. Bil je nemaški graščak Grimald.

Oba sta se živo razgovarjala.

»Mislim,« je govoril sculdachis, »da smo stvar dobro umerili. Jutri praznujejo Slovenci veliko daritev svojim bogovom. In tri ali štiri dni pozneje pošljejo svoje črede na planine.«

»Dotlej, upajmo bo tudi naš vojvoda Ferdulf pripravljen, da nama pošlje pomoč iz Čedada, ko bi bilo potrebno; zakaj sama vendar ne bova mogla držati meje, kadar Slovenci udarijo za ugrabljenimi čedami.«

»Mislim, da za sedaj ne bo hudega, ker niso Slovenci prav nič pripravljeni na naš udarec. Še ne sanja se jim, kakšno past smo jim nastavili.«

»Hm, torej mislite, da ne udarijo takoj na nas?«

»Dvomim.«

»Ali vojvoda to trdno pričakuje.«

»Ferdulf se močno veseli, da se proslavi z zmago nad našimi mejaši.«

»Ha! Prav za prav je to vražja reč!« je vzkliknil nemaški graščak, »Ferdulf še ne pozna Slovencev. Res so še napol divji poganski narod, ampak v boju — — vrag jih vzemi — — v boju so junaki vsi vprek.«

»Naučili so se bojevanja od nas in od Bavarcev.«

»Kaj še! Vešči so bili bojevanju pač že poprej. Saj pravijo, da so nekdej prebivali med Črnim in Baltiškim morjem in so se pretolkli preko vse bizantinske zemlje do nas.«

»Res?«

»Slišal sem tako od svojega strica, barbanskega opata, ki je učen menih. To pa gotovo vem, da so Slovenci močni in da jih je — kadar se vsi združijo — kakor listja in trave. Po Panoniji prebivajo in po Noriku tja do Dunava in doli po Karantaniji, po Karnioli in daleč ob Savi in na jugu Save do bizantinske Adrije.«

»No, vsi se menda ne bodo dvignili na nas!«

»Tega se nam ni bati. Odkar je pred več kakor štiridesetimi leti* umrl kralj Samo, ki je vladal vsem Čehom onkraj Dunava in Srbom ob Labi in vsem Slovincem tostran Dunava — od tistega časa nimajo Slovenci več skupnega vladarja.«

»Upajmo torej, da jih potolčemo, kolikor jih pride čez gore... Tu je zdaj tvoja cesta, gospod. Ako me boš potreboval, razpolagaj z menoj.«

* Kralj Samo je vladal od leta 623 do 658.

»Mislim, da bomo prav kmalu potrebovali drug drugega. Zdravstvuj!«

»Tvoj najponižnejši sluga!«

Sculdachis Argait je izpodbodel konja in zdirjal po cesti dalje; nemaški graščak pa je obrnil konja na ožjo cesto in njegovi hlapci so drug za drugim jahali za njim.

Grimuald je jahal s sklonjeno glavo. Nejevoljno jo je stresal in mrmral v črno brado:

»Vražja reč!«

Skrb ga je mučila, in velika nejevolja na vojvodovo slavohlepje se mu je dvignila v miroljubnem srcu.

»Čemu drezati v sršenovo gnezdo? Tako lepo v miru smo živeli že dve leti.«

Nemaški graščak res ni ljubil boja. Ljubil je udobno življenje, ljubil svoje krasno posestvo, ljubil lov in veselo družbo in lepe devojke — bojev pa se je ogibal.

»Najbolje bi bilo, da se zaprem na svoj grad, pa naj delajo drugi, kar hočejo.«

Tako je modroval in jahal nekoliko hitreje proti Nemam.

Sculdachis Argait pa ni dolgo dirjal po cesti; zdajci je ugledal za ovinkom pokrit voz, v katerega je bil vprežen mržav in nizek obrski konj.

»Targitij!« si je mislil Argait.

Kmalu je dohitel vprego. V sprednjem delu voza sta sedela dva moža — starejši in mlajši — oče in sin. Izpod mršavih obrvi so se obrnile njiju male bodeče oči na prišleca.

»Počasi voziš, Targitij!« je ogovoril Argait starejšega voznika. »Pazi, da dobro opraviš, sicer ti splava

vrečica zlatih solidov po vodi in še mene spraviš v zadrego, ker sem te priporočil vojvodi.«

»Bodi brez skrbi, sculdachis! Preden mine teden dni, se vam soški Slovenci ujamejo v past. Več bo potem vreden vaš plen, nego ona vrečica zlatov, ki jih prejmem od vojvode Ferdulfa.«

»Dal Bog, da bi bilo tako!« In sculdachis je zapodil konja v dir.

3.

Še je sijal mesec na nebu, ko sta stražarja tolminskega gradišča v drugič v tej noči pozorno zrla z okopov navzdol. Po strmi poti se je bližala gradišču senca. Zdaj se je skrila za grmom na ovinku, a takoj je zopet stopila izza grma in že je stala pred vhodom.

»Stoj!« zagrmila stražarja kakor iz enega grla.

Prišlec obstoji in pogleda navzgor, kjer sta se proti nočnemu nebu lesketali sulici.

»Kdo si?«

»Mirigoj iz Kobarida. Važno vest prinašam.«

»Stopi naprej!«

Zapahi so zaropotali in težka hrastova vrata so zaškripala. Na dvorišče je stopil Mirigoj — pogrešani lovec.

»Pokličita Radoslava, kobaridskega starejšino!«

»Zdaj spi!«

»Prevažno vest prinašam, da bi čakali do jutri!«

Stražarja sta se spogledala. Še trenutek sta stala, kakor bi se ne mogla odločiti, da bi zbudila utrujene starce. Nato se je pa vendar okrenil eden izmed njiju.

Prijel je za gorečo smolenico, zataknjeno pri vhodu in stopil z njo čez dvorišče v Trudopolkov stan.

Precej dolgo je trajalo, preden se je vrnil; spremljal ga je starec z belo brado — starejšina Radoslav.

Starček je vzel stražarju plamenico iz rok in posvetil v obraz možu, ki se mu je približal.

»Mirigoj! Bogovi zahvaljeni, da si živ!«

»Živ sem, oče starejšina; ali nisem te budil zato, da bi ti naznanil svojo rešitev. Naj ti na kratko povem, zakaj sem ti vzel spanje . . . Ti hočeš čez nekaj dni poslati svoje čede pod vrhove Matajurja?«

»Vsako leto sem storil tako.«

»Pa letos ne vem, ali jih boš — že drugi pasejo ondi — —«

»Kdo?«

»Langobardi!«

»Da bi jih besi! Ali se ne motiš?«

»Ne motim se; sam sem jih videl. Poslušaj! Lovska strast me je zavedla, ne, bogovi so mi kazali pot, ko sem zalezoval krasnega srnjaka, ki sem ga bil obstrelil. Drl sem čez drn in strn za krvavimi sledovi. Na pot nisem gledal. Po hribu navzgor, pa zopet navzdol, čez gozde, travnike, doli k potoku, pa zopet v hrib. V črnem gozdu sem ga dobil, ležal je pod skalo in moja puščica mu je tičala v vratu. Oddahnil sem se in se ozrl . . . Kje sem prav za prav? Zdajci se mi zjasni: tu velika skala, macesni kroginkrog, skozi debela se svetlika — to ne more biti drugega kakor naša planina na Matajurju. In zdajci se mi je tudi zazdelo, da slišim mukanje živine. Pa to je nemogoče — si mislim. Poslušam . . . res je. Pa to ne more biti naša živina! Splazim se na visoko skalovje in

oprezno pogledam proti planini. Velike čede goveje živine se pasejo po lepem pašniku. Gledam, kje je pastir. In — kaj misliš — kaj sem videl? Pred kočjo sedi — ne morda trije ali štirje, kakor je to navada — temveč cela četa mož. in natančno sem razložil kopje in loke, prislonjene na kočjo. Po bradatih obrazih in obleki sem sodil, da so — Langobardi.«

»O, Perun jih udari! Naših čed pričakujejo!«

»Tako sem si mislil tudi jaz. Oprezno sem se splazil po skalah doli. Srnjaku sem izrezal rogove — nerad sem pustil lepo žival. Ali moral sem hiteti, da te obvestim o tem, kar sem videl.«

»Vrl mož si, Mirigoj! Takoj moramo na delo, da ukanimo požrešne forojulske volkove. Ne vem si pomagati drugače — stražar, stopi na dvorišče in zatrobi v rog!«

Stražar je stopil pod lipo in zatrobil enkrat — dvakrat — trikrat.

Med prvimi je planil iz svojega stana vojvoda Trudopolk in si spotoma pripasoval meč.

»Kaj je?« zakliče, ko ugleda na dvorišču starejšino Radoslava.

»Langobardi so zasedli naše planine.«

»Oj besi! Kje? Katere?«

»Tako izveš od Mirigoja.«

Že so prihajali z vseh strani dvorišča in gradišča možje in mladci, pod lipo pa so se zbrali starejšine. Dva krščenika sta prinesla goreče smolenice, a Radoslav jima je dejal:

»Nobene luči!« Proti Trudopolku je opomnil »Lahko bi jih opazili Langobardi na planinah.«

»Kaj? Langobardi?« so vpraševali ostali starejšine.

»Pripoveduj, Mirigoj!« veli vojvoda. Mirigoj stopi pred starejšine in ponovi to, kar je že povedal Radoslavu.

Vihar jeze in osvetoželja se dvigne med možmi, ko zaključi Mirigoj svoje pripovedovanje.

»Volcje! Mastili bi se radi z našimi čedami!«

»Kradejo nam zemljo!«

»Pobijmo jih!«

»Da, možje! Slovenec je bil doslej vaje zemljo jemati — ne dajati.« se oglasi zdajci Trudopolk iz teme pod stoletno lipo.

Zbor se hipoma umiri, ko zasliši glas vojvodov.

Ta pa nadaljuje:

»Ali prepustimo svoje lepe gorske pašnike Langobardom?«

»Nikoli!« zagrmje možje.

»Ali ste pripravljeni, ščititi svojo zemljo zoper forojulske volkove?«

»Smo, vselej!«

»Zapoveduj in vodi nas; ti si naš vojvoda!« zakliče starejšina Radoslav.

»Zapoveduj, vojvoda!« zagrmí iz sto grl.

»Dobro! Poslušajte, kakšna je moja misel: Forojulci so poslali s svojimi pastirji četo oboroženih mož. To kaže, da se mislijo polastiti naših čed in naše zemlje. A čudno bi bilo, ko bi jih mikali le pašniki na Matajurju. Bržkone so zasedli tudi druge naše planine. Treba jih je torej zajeti vse naenkrat z njih čedami vred. Naj se zvrnejo v jamo, ki so jo nam izkopali . . . Zato se združite vsi možje po župah, da bo vsaka župa branila svojo planino. Oni

pa, ki pasete svoje čede na tej strani Soče, pod Krnom in Mrzlim vrhom, na Hruševcu in na Kobilji glavi, in oni, ki bivate više od Kobarida — pomagajte nam in sebi, da laže zdrobimo sovraga in osvobodimo našo zemljo!»

»Kakor volkove jih zakoljemo!«

»Ne eden nam ne uide!«

»Zdaj je polnoči. Dvignimo se takoj in — ko se razdani — jih napademo. Morana nam prizanese in Svetovid bo z nami. Ko se vrnemo, napravimo daritev, kakršne še ni bilo med Slovenci.«

»Bogovi so z nami!«

Že so se možje zbirali po župah in se dogovarjali, katere planine zasedejo, ali kateri župi priskočijo na pomoč.

Nekaj poslancev je zasedlo nizke obrske konjiče iz Trudopolkovega hleva. Zdirjali so v noč, da pozovejo še ostale može po bolj oddaljenih gradiščih na bojni pohod.

Četa za četo, na čelu jim starejšine in župani, so dohajale z gradišč.

Zadnji je odšel z največjo četo Trudopolk. Njegovi možje so imeli nalogo zasesti vse planine po prostranem Kolovratu.

— — — — —
— — — — —

Ko je ta oddelek tolminske vojske stopal čez most pod gradiščem, je mrmral trgovec Targitij, prebudivši svojega sina:

»Ali čuješ? Zopet ropotajo čez most. Bržkone so zavohali Longobarde.«

Sin se je prevrgel na senu, odgovoril pa ni.

»Pa kaj mi do tega!« nadaljuje starec. »Ferdulf mi je naročil, naj naščuvam Slovence, da udro za svojimi čedami, kadar jih ugrabijo Forojulci. Ej, ali Slovenci niso miši; kar tako se ne bodo dali ujeti v past. Langebardi bodo dobili, kar so hoteli imeti. Le nekoliko prezgodaj jim bo prišlo. Ne morem jim pomagati, dasi bi rad zaslužil vrečico zlatov. Preden bi jaz prišel v Čedad, bodo oni tam po planinah že vsi potolčeni.«

In hladnokrvno je legel starec nazaj v seno.

Ni še zaspal, ko je začul spodaj v hlevu šum, kakor bi nekdo tipal v temi po lestvi. Targitij je planil kvišku in že je hotel stresti sina, ko je zaslišal pritajen glas:

»Targitij! Targitij, ali nisi tu?«

»Sem!« se oglasi trgovec in se oprezno splazi do odprtine, na katero je bila prislonjena lestev.

»Kdo me kliče?«

»Jaz sem, Bajan. Pridi doli!«

Trgovec se ni več pomišljal in je stopil po lestvi doli v hlev. Bajan je bil njegov prijatelj. Bil je Ober; a tudi v Targitijevih žilah je tekla obrska kri. Njegov oče je bil Ober; a mati ugrabljena Forojulka.

»Ali si sam?« šepne Bajan.

»Sina imam s seboj.«

»Tem bolje! Poslušaj! . . .« Bajan je zašepetal trgovcu nekaj v uho.

Ali trgovec se je branil:

»Preveč nevaren posel je to.«

»Ali nečeš zaslužiti vrečico zlatih solidov?« mu je prigovarjal Bajan.

Trgovec je molčal.

»Bodi brez skrbi; prej, kakor jutri okrog poldne se ne vrnejo, in dotlej nas ne bo nihče zasledoval.«

»In kje jo prodaš?«

»Prodam jo v Trstu, ali pa jo odpeljem s seboj in jo prodam našemu kakanu. Sto solidov ti plačam, ako mi pomagaš.«

»Bodi, pomagal ti bom.«

»Torej po solnčnem vzhodu bodi pripravljen onkraj Soče.«

»Vse pripravim.«

Moža sta se ločila. Eden se je vrnil po lestvi na ležišče, drugi se je oprezno izplazil iz hleva. Prihuljeno je stopal mimo koče in čez pot ter zlezal do sredine strmega brega ob prekopu. Nato se je splazil kakor maček po vseh štirih po bregu pod most.

»Vse pojde po sreči,« zamrmra proti tovarišu, ki ga je čakal pod mostom; »zdaj pojdiva po isti poti nazaj, da naju ne ugledajo straže na okopih.«

Drug za drugim sta se prijela za hlod, ki je bil položen od desnega na levi breg in je na njem slonel most. Tako sta visela nad vodo in ročkala na nasprotni breg. Tu sta se splazila navzgor in izginila v grmovju.

— — — — —
— — — — —

Noč se je umikala jutranji zarji.

Tedaj vstane devotka Godeslava in pogleda na sosednjo posteljo. Na ležišču, pogrnenim z belim, ob robeih lepo vezenim platnom, je ležala Vedrana in še spala. Debeli kiti zlatih las sta se vili po zglavju in ena od njiju je visela čez rob belega ležišča prav do tal.

Vedranino zagorelo lice je pokrivala lahka rdečica. V ostrem nasprotju z zlatorumenimi lasmi so bile temne obrvi in trepalnice. Ustne so ji bile na pol odrpte in med njimi so se svetili beli zobje.

Krasna devojka je bila Vedrana. Godeslava ji je dolgo zrla v lepo lice. Nato pa je pristopila in potegnila odejo iz bele jagnjičevine nekoliko višje, ker je bila že skoraj zdrknila z ležišča.

Vedrana je globoko vzdihnila, prebudila pa se še ni.

Godeslava se je tiho odmaknila. Ali takrat se je zganila Vedrana in odprila sinje oči.

»Je li že pozno, Godeslava?«

»Komaj se je zdanilo.«

»Danes bo obilo dela, Vedrana, »jo opomni Godeslava, »treba bo okrasiti vse gradišče. Naše junake moramo dostojno sprejeti, ko se zmagoslavno vrnejo.«

»Prav praviš,« de Vedrana in hitro skoči z ležišča.

Devojki sta ogrnili bele volnene haljice in zaklicali skozi vrata v grajsko vežo, iz katere je bilo že dolgo čuti ropotanje s posodami in govorjenje krščenic.

Takoj je prišla rdečelasa krščenica in prinesla v velikem vrču sveže studenčnice, v manjšem loncu pa tople vode.

Ko sta se devojki umivali in česali, je postavila druga krščenica na mizico poleg skrinje lesen krožnik, z mesom in sirom obložen, in zraven kruh in dve čaši toplega mleka.

Vedrana je bila prva pozajtrkovala. Odprla je veliko skrinjo in vzela iz nje novo volneno haljico, obrobjeno s kožuhovino in vso pošito s pestro vezenino — delom njenih rok. Nato je potegnila iz skrinje še kratek kožu-

šček iz bele jagnječevine. prav tako z lepo vezenino pošit.

Tudi Godeslava je zdajci vzela iz svoje skrinjice enako obleko. Občudovaje jo je držala od sebe.

»Vedrana, bogovi te ljubijo, ker so ti dali tako spretno roko.«

»Beži, beži! Ko bi ti imela toliko časa, kolikor ga imam jaz . . .«

»Bi nikdar ne napravila kaj tako lepega, kakor znaš ti! Joj, kako ti lepo pristoja!«

Vedrana, ki si je nadela novo obleko, se ji s slovesnim poklonom zahvali za toliko pohvalo. Lice ji izpreleti poreden smeh. Objame sestrično, jo trikrat zavrti naokrog, jo posadi na skrinjo in zbeži iz stanice.

V veži jo pozdravijo vse ženske z glasnim krikom, ko jo ugledajo v novi obleki. Občudejejo jo od nog do glave, vsak kos obleke pohvalijo posebej: z zlatom vezeno zavijačko, podloženo s svetlomodro grško svilo, in lepo vezene trakove, ki vise zadaj od nje; novi beli kožušček, po hrbtu, na prsih in po rokavih pokrit s pestro vezenino; drobno nagubano, s širokim vezanim robom olepšano haljico, ki ji je segala do kolen, in opanke, ki jih je krščenic Adalvin tako lično napravil iz belega usnja ter jih je Vedrana pošila z vezenino in obrobila z belo kožuhovino.

»Vedrana, kako si grda!« jo je poredno občudoval tudi Godeslavin mlajši brat, Radoš, dvanajsleten fantiček. Pa hitro se je umaknil in zbežal na dvorišče. — Vedrana za njim.

Pridrevila sta se na okope in se podila po njih.

Vsa upehana je Vedrana naposled obstala. Zagledala se je preko hribov in lice se ji je zresnilo. Spomnila se je boja slovenskih mož in mladcev s požrešnimi Langobardi po planinah . . . Ko bi kdo padel izmed domačih . . . oče . . . ali Olomir . . . ne, tega neče misliti.

»Pozdravljena, devojka! Lepa si kakor boginja.«

Vedrana se je zdrznila. Na poti globoko pod okopom je ugledala grdega človeka zlepljenih kodrastih las, po obrazu so mu štrlele redke kocine, oči so bile majhne, bodeče — Bajan, obrski tugur.

»Dovoli, da te bliže ogledam, božanska lepotica!«

Že je stal v grmovju tik pod okopom.

Vedrana se je že hotela nejevoljna obrniti, kar jo je poklical Ober:

»Stoj, devojka! Prinašam ti pozdrave. Pošilja ti jih trgovec Targitij. Rad bi bil sam prišel na gradišče, ali kolo se mu je pokvarilo pri vozu in zdaj ne more naprej. Rekel je, da ti je pripeljal na izbiro krasnih reči. Če hočeš, pridi, da si jih ogledaš!«

Vedrana se je razveselila. Trgovec Targitij ji je vselej prinesel lepe svile za vezenje.

»Pridem takoj,« je zaklicala in stekla z okopov in čez dvorišče v očetov stan.

»Godeslava!« je zaklicala na pragu, »Godeslava, pojdi z menoj!«

»Kam?«

Vedrana se je bala, da Godeslava ne bi hotela iti z njo, pa si je hitro izmislila.

»Greva nabirat cvetice, da jih vpletemo med zelenje.«

»Ampak vrnita se kmalu!« ju je opominjala Godeslavina mati.

»Prav kmalu! Še pred južino.«

In šli sta.

Dobromila je stopila na prag in zrla za devojkama. Lepo ju je bilo videti: obe vitki, visoki, lepega telesa in obraza, ena svetlorumenih, druga kostanjevih las... V Dobromili se je dvigal ponos.

Zadovoljna je bila, da je Vedrana zvabila Godeslavo s seboj, da jo nekoliko razvedri. Zakaj, ko je bila prej stopila Dobromila v dekličjo stanico, je Godeslava sedela na skrinji in oči so ji bile solzne. — — Bržkone je v duhu spremljala zaročenca Vojnomira in bojazen se ji je prikradla v srce, da bi ga Langobardi ne pobili...

Kolikokrat je ona, Dobromila, tako pričakovala svojega moža z bojnega pohoda — — kolikokrat! . . . Dokler se niso pred desetimi leti vrnili bojevniki brez njega — — modrejskega starejšine.

Takrat si je bila Dobromila dela na glavo črno zavijačko. Svoj prostor ob ognjišču je prepustila drugi domačici — ženi novoizvoljenega starejšine.

Še tisti teden je bil prišel na modrejsko gradišče brat Trudopolk in dogovorili so se, da se Dobromila s sinovoma — takrat šestletnim Olomirom in dveletnim Radošem — in s hčerko — osemletno Godeslavo — preseli s bratu, vojvodi Trudopolki na tolminsko gradišče.

Deset let je minulo od takrat.

Tedaj je bil Trudopolk že vdovec. Imel je tri hčere in dva sina. Sinova so mu pozneje ubili Langobardi, a dve starejši hčerki sta se kmalu poročili z doma. Prva je postala žena bogatega župana iz Kranja — močnega

gradišča v Savski dolini; druga se je omožila z volčanskim starejšino, pa je že leto pozneje umrla. Doma je ostala le še najmlajša Trudopolkova hčerka, iste starosti, kakor je bil Olomir — — lepa in divja Vedrana. Njo je vzgajala Dobromila poleg svojih otrok...

Vojvodova sestra je globoko vzdihnila. Njena srčna želja je bila, da napravi iz divje Vedrane dobro in pridno gospodinjo — za svojega sina Olomira.

Olomir — dasi komaj šestnajstleten mladeč — je po bistri glavi in drznem junaštvu presegal vse tovariše. Njegovo junaštvo in njegovo spretnost v boju in na lovu je spoštovala celo Vedrana.

Ali se bo Dobromilina želja kdaj izpolnila? — — —

Gospodinja si je potegnila z roko preko čela, kakor bi hotela prepoditi neplodne misli.

»Le hitite!« je zaklicala devojkam in otrokom, ki so pred dvorcem spleтали vence za slavoloke. Nato se je še ozrla po dvorišču, kjer so krščeniški pospravljali, kar so bili snoči lovci spravili v nered. In domačica se je vrnila v hišo, da ukaže krščenicam in ženam, ki so prišle iz okolice, pripraviti vsega dobrega, karkoli je premogel dom vojvode Trudopolka.

5.

Tistega dne se je v poznem jutru raznesla po forojulski zemlji vest:

»Slovenci! Slovenci prihajajo! Potolkli so naše pastirje po planinah! Vse čede so nam odgnali!«

Grozničava razburjenost se je lotevala ljudi po selih tja do Čedadu. Begali so tja in sem. Zakopavali so denar in dragocenosti, povezovali obleko in živež, odganjali živino kar jo je bilo doma v gozdove in bežali v utrjene gradove in za visoko čedadsko obzidje.

Proti poldnevu je dirjala po cesti ob Nadiži navzgor številna čedadsko konjenica, na čelu ji sam vojvoda, ošabni Ferdulf. Daleč za konjenico je prihajala pehota.

Ljudje, ki so še vedno trumoma bežali proti Čedadu, so stopali s ceste in glasno pozdravljali forojulske velmože v bleščečih oklepih, na iskrih konjih.

Ferdulfovo častihlepno srce pa jim je govorilo: Čakajte, ljudje, zdaj boste videli, kakšen junak je vaš vojvoda! Še vse drugače me boste pozdravljali, ko se vrnem, ko bo moja železna pest zdrobila barbarske vrste...

Ferdulf je stisnil konja, da je zdirjal kakor veter. Ali že za prihodnjim ovinkom se je vojvoda vzel v sedlu in pridržal konja. Pred njim so se bleščale sulice, so mrgoleli ščiti... Slovenci? — — Ne — to je schuldachis Argait s svojo četo.

»Ali si jih že sam potolkel?« je zaklical Ferdulf voditelju prihajajoče čete.

Argait je ustavil konja.

»Nisem jih. — — Ušli so.«

Ferdulfovo oko se je z divjim srdom zapičilo v moža. A premagal se je in siknil zaničljivo:

»Kako bi ti mogel izvršiti kaj hrabrega, ki imaš svoje ime od arga!«*

* Arga = plašlivec, tudi: brez dela, len, zanikern.

Argaitu zalije lice vroč val krvi; saj je bil povsod na glasu kot hraber mož. Trepetaje od jeze zavrne ošabnega mogočnega:

»Dal Bog, da midva ne bi umrla, dokler se ne izkaže, kateri izmed naju je večji arga!«

To reče, zaobrne konja in ob robu ceste odjezdi svoji četi za hrbet.

Ferdulfa je trla silna jeza, ko se je s praznimi rokami vračal s svojimi četami. Tako lepo je bil nastavlil Slovencem past. Računal je, da pošljejo Slovenci svoje čede na planine nekaj dni po svoji veliki pomladni daritvi. Njegovi možje, ki jih je bil poslal s forojulskimi čedami na planine, bi pobili slovenske pastirje ter jim ugrabili bogate čede. Ako bi potem Slovenci udrli v deželo, bi jih strl Berdulf z vojsko, ki naj bi se sestala v Čedadu iz vseh krajev forojulske dežele.

Ali prišlo je drugače.

»In kaj naj storim zdaj?« je premišljal forojulski vojvoda. »Da bi udril na Tolminsko — o tem ne smem niti razmišljati. Premalo nas je. Ko bi jih mogel zvabiti v naše doline! Ali kako?«

Zaman je razmišljal, kako bi Slovencem iznova nastavlil past. Naposled se je potolažil češ, da mu usoda morda sama privede Slovence pod meč.

In že je bila usoda na delu.

6.

V istem času je po tolminskih dolinah odmevala zmagoslavna slovenska pesem. Z vseh planin so prignali

Slovenci velike čede ugrabljene forojske živine ter jih spremljali v svoja gradišča in svoje zaselke.

Del tolminske vojske se je v trumah valil ob Soči proti tolminskemu gradišču, da v vojvodovem stanu dostojno proslavi zmagoviti pohod in praznuje veliko daritev.

Na čelu teh trum so gnali pastirji velike čede najlepše živine.

Za čedami so drli mladci, trobili in peli in vriskali, da je grmel po soški dolini tja do tolminskega gradišča.

Na gradišču pa je bila velika zmešnjava. Z okopov so videli, da se vračajo bojevniki, slišali so njih zmago-slavni krik — — — a srce jim je trepetalo od bolesti in strahu, kakor bi se bližale gradišču sovražne čete.

Na visokih mlajih so bili razpeti slavaloki, pa le do polovice izgotovljeni. Druga polovica zelenja je še ležala po dvorišču in nihče se ni domislil, da bi jo spletel v vence.

Krščeniki so se v zadnjem trenutku domislili in začeli pospravljati zelenje po dvorišču, ko so že bojevniki prihajali po hribu navzgor. Nekaj otrok se je nabralo na okopih — — sicer je bilo po gradišču vse prazno in tiho. Le iz Trudopolkovega dvorca se je čul — ženski jok.

Na dvorišče so prihrumeli mladci — — vsem naprej Olomir. Pa čudno se mu je stisnilo srce, ko je ugledal nered na dvorišču in — nikogar, da bi veselo pozdravil bojevnike?

Nekaj žensk prihaja iz stana, ali se — — jokajo? — — O, bogovi! Kaj se je zgodilo?

»Kaj je? Zakaj se jokate? — — Mati!«

Olomir plane v hišo.

Ženske se razprše in zaženo še silnejši krik.

Tam v veži sedi na stopnicah njegova mati in se zvija od bolesti.

Sin poklekne k njej. Poizkuša jo dvigniti. Dobromila se ga kleče oklene in silen jok jo stresa.

»Mati! Majka moja, povej, kaj se je zgod...« glas mu je zastal v grlu.

Olomir je izpustil mater, skočil kvišku — — njegovi pogledi so divje švigali naokrog — — ženske so se umikale — — tišina je nastala v hiši — — — — v tem hipu je stopil na prag — vojvoda.

»Vedrana!!« je zahropel Olomir in noge so se mu potresle, da se je sesedel na stopnice poleg matere.

Vojvoda je na pragu stoječ premeril obraze navzočih — zaslišal je Olomirov krik in — — tudi njemu so se zamajala tla pod nogami in naslonil se je ob steno.

Pa takoj se je zopet zravnal in zarjovel na krščenico, ki se je hotela umekniti njegovemu sršečemu pogledu:

»Govori!« in še enkrat: »Kaj je? Govori!!«

Krščenica je pokleknila in med jokom se ji je trgalo iz grla;

»Gospodar! Devojk — — Vedrana — Godeslava — — — Pesjani — — — jok jo je dušil.

Trudopolk se je prijel za glavo.

Kobaridski starejšina Radoslav ga je prijel okrog pasu in ga spremil do stola ob steni, kjer se je Trudopolk sesedel.

»Pokličite stražarja!« je velel Radoslav.

Takoj je stal stražar med vrati.

»Govori in povej vse po vrsti!« Jasno in mirno je veleval Radoslav; vendar se mu je glas nekoliko potresel, ko je zagledal za stražarjem blede lice svojega sina Vojnomira.

Stražar je stopil pred Trudapolka, Vojnomir za njim in za Vojnomirom se je prerilo v hišo nekaj starejšin.

»Gospodar,« je pričel stražar Trpimir, »hudo mi je, da ti moram — —«

Vojvoda je nestrpno zamahnil z roko.

»Ne trati časa!« veli Radoslav.

»Gospodar,« povzame zopet stražar, »povedal bom, kar sem videl sam; ostalo naj povedo drugi: Zjutraj sem stal na okopih. Tedaj pritečeta iz hiše mali Radoš in za njim devojka Vedrana. Podila sta se po okopih, da bi me bila skoraj podrla. Naposled je devojka postala. Takrat sem ugledal doli pod okopom moža. Sodil sem, da je Pesjan. Tudi se mi dozdeva, da je bil eden od onih, ki so bili zadnjikrat kot poslanci pri tebi. Že sem mu hotel zaklicati, česa išče, ko zapazim, da je ogovoril devojko. Kaj je govoril z njo, ne vem, ker sem stal predaleč. Devojka Vedrana se je vrnila v dvorec in prišla kmalu iz njega z devojko. Godeslavo. Psi sta ju veselo obkrožala in skakala po njiju navzgor. A devojki sta oba psa zaprli v hlev in sta odšli z Gradišča. Slišal sem, kako je rekla devojka Vedrana: »Danes sva prelepi, da bi naju umazali psi!« in prijeli sta se za roke in sta tekli po hribu navzdol. Videl sem ju na travniku nabirati cvetice. Šli sta prav do Soče in govorili z brodarjem. Nato sem videl, kako ju je brodar prepeljal in nekaj časa sem ju še videl na travniku onstran Soče. Potem sem šel po okopu dalje in, ko sem se vrnil, nisem več opazil devojk. Proti poldnevu je prišla

Domačica Dobromila in me je vprašala, ali vidim, kje nabirata devojki cvetice. Povedal sem ji, kar sem bil videl. Tedaj me je domačica poslala takoj za devojkama, in sama je ostala na okopu, dokler se nisem vrnil. Prepeljal sem se čez Sočo, iskal sem, klical . . . dobil nisem nobenega sledu o devojkah. Vrnil sem se. Domačica je ukazala, naj ju gremo iskat vsi, kar nas je ostalo mož na gradišču. Šli smo in vzeli s seboj oba psa devojke Vedrane. Psa sta nas vedla na drugi breg Soče in po travniku semintja, naposled po poti do gozda. Tam sta se vrtela na nekem kraju, ki je bil precej pohojen. Opazili smo tudi sveže kolotečine. Takoj se je spomnil Držimir, ki je stražil snoči na okopih, da je videl na večer voz, ki ga je spoznal za Targitijevega. Tudi jaz sem se domislil, da sem v jutranjem mraku, kmalu potem, ko sem nastopil stražo, videl trgovčev voz, ki sta ga dva moža spremljala čez most prekopa in nazaj proti Soči . . . Sklepali smo, da sta bili devojki odpeljani na tem vozu, zakaj psa sta iskala, pa se vedno vračala na oni kraj in tulila.«

»In zakaj niste šli za kolotečinami?« je zaklical Olomir.

»Šli so. Dva stražarja — Držimir in Ljubigoj — in krščenik Adalvin. Vzeli so naše najboljše konjiče in oba psa devojke Vedrane. Doslej se še niso vrnili.«

Ali prav, ko je stražar govoril te besede, so se ljudje ob vratih razmaknili in v hišo se je preril Držimir.

Trudopolk se je zravnal in pogledal prišleca. Pa žalost je bila na Držimirovem licu in vojvoda je zopet povetil glavo.

»Pripoveduj!« je velel tiho.

In Držimir je pripovedoval... Jahali so po cesti ob Soči navzgor. Psa sta vso pot tekla za svežima kolotečinama. Onkraj »Blata« sta zavila s ceste globoko v gozd — bržkone so se Pesjani izognili tu četam, ki so se vračale. — — — Iz gozda so držale kolotečine, in poleg njih stopinje štirih moških, zopet na cesto. Sled je bila tu skoraj popolnoma zabrisana, najbrže od vračajočih se bojevnikov. Vendar psa nista izgubila sledi, temveč sta tekla neprestano dalje.

Pri Kobaridu so zavili na cesto, ki drži proti Forojulskemu. Tam jim je povedal seljak, da so kmalu po južini peljali štirje možje po cesti pokrit voz.

»Jahali smo dalje do Nadiže,« je pripovedoval Držimir, »in še nekaj časa ob Nadiži, dokler nismo ugledali za ovinkom, blizu zidanega sela gruče ljudi. Sodili smo, da so Forojulci, ki danes stražijo cesto. Ustavili smo se. Klicali smo pse. Ali vrnil se je samo eden. Drugi ni hotel slušati; Tekel je s povešeno glavo dalje po cesti. Klicali smo ga, ali že je bil za ovinkom. Še dokaj časa smo ga čakali, da se morda vrne sam. Pa ni ga bilo. Morali smo se vrniti. Trije možje sami nismo mogli udreti na Forojulsko.«

Držimir je končal poročilo. Tiho in sočutno so zrli vsi na Trudopolka, ki si je z roko zakrival obraz.

»Izgubljeni!« je zaškripal med zobmi Vojnomir.

»Za njima!« skoči zdaj Olomir na noge.

Trudopolk se zgane in Dobromila iznova zaihti in se oklene Olomirovih nog. Ihtenje in mrmranje se je čulo po veži.

Olomir se je poizkušal oprostiti materinih rok.

»Sami ne opravimo ničesar,« se oglasi starejšina Radoslav z odločnim glasom. »Gotovo je vsa Forojulska na nogah. Potolkli bi nas. Premalo nas je.«

»Pa grem sam za njima!« zakriči Olomir.

»Ne hodi!« ga miri Radoslav. »Primejo te in te ubijejo.«

»Ne ... hodi!« se mukoma trga glas iz Trudopolkovega grla.

»Poslali bi oglednike za devojkama,« nasvetuje starejšina Radoslav. »Medtem zberemo vojsko. Karantanci nam pomagajo. In ko izvemo, kje sta devojki, udarimo za njima.«

»Prav govoriš,« mu pritrdi nekaj mož. Tudi vojvoda prikima.

»Dobro. Torej pošlji mene za oglednika, ujec,« pravi Olomir. »Moram za devojkama, moram. Ujec, če kdo najde njiju bivališče — ga najdem jaz. Po bližnjicah bom tekel čez hribe na forojulsko cesto. Ako ju ne dobim v Forumjulu, poizvem tam vsaj za pot, ki so jo ubrali razbojniki.«

Trudopolk je nemo odkimal.

»Ujec!« ga je pregovarjal Olomir, dovoli, naj grem! Noben oglednik ne bo tako oprezen kakor jaz. Od istrskih krščenikov sem se naučil jezika, ki ga govore tam doli. Če bo treba, pojdem do Trsta za Targitijem. Nastavim mu nož na vrat, da mi pove, kje sta devojki. Glej, vsak trenutek je dragocen. Morda so se morali kje ustaviti, in jim še prestrižem pot. Ujec, ne huduj se — jaz grem.«

Trudopolk je dvignil glavo in dejal z glasom, v katerem je zamrlo vse upanje:

»Pa pojdi. A bodi oprezen. Bogovi s teboj!«

In podal mu je roko.

• »Bogovi s teboj!«

»Svetovid naj te čuva!«

»Da se nam zdrav vrneš!«

Tako so klicali Olomiru od vseh strani in oni, ki so stali blizu njega, so mu stiskali roke. On pa se jim je iztrgal in je skočil po hodniku v svojo stanico.

Odložil je bojno opravo, oblekel vsakdanjo obleko iz sivega platna in rjavega usnja, zataknil za pas dolgo bodalo v usnjatem tulcu in skril pod kratko haljico bojno sekuro in vrečico zlatov. Naposled se je ogrnil z velikim temnim plaščem in stopil na hodnik. Že se je obrnil proti veži, pa premislil se je, ker se je bal, da bi ga v veži mati ne zadrževala. Stopil je v uјčevo izbo, odprl tam ozka vrata in odšel po strmih stopnicah, ki so držale na okope.

Stražarja sta mu zaklicala zadnji pozdrav, zapiraje za njim težka hrastova vrata. Mračilo se je že, ko je stekel po griču navzdol, čez most in po dolini do Soče.

Prav blizu broda stopi iz grmovja deček — Radoš.

»S teboj pojdem, Olomir!«

»Radoš! Takoj se vrneš domov!«

»Ne, s teboj pojdem po Vedrano.«

Jok je pretresal dečku glas.

»Le v napotje mi boš. In mati bi umrla od žalosti. Zaradi nje moraš ostati doma. Ti ji boš zdaj edina tolažba in veselje. Čuvaj jo, da se ne bo žalostila preveč! Tako nam vsem pomagaš najbolj. A kaj mi ponujaš tu?«

»V tvojo lovsko torbo sem hitro naložil nekaj jedi za na pot, tačas, ko si se poslavljaj v veži.«

»Dobro si storil. Daj sem. Na jed res nisem mislil. Tako — zdaj se pa urno vrni, da te ne pogreše, in mater pozdravi.«

Dečku so se ulile solze po licih. Vendar je slušal starejšega brata in stekel po poti proti gradišču. Olomira pa je brodar prepeljal čez Sočo.

7.

Na večer tistega dne je sculdachis Argait razpostavljajl straže po obzidju svojega sela. Tedaj priženo predenj tujega mladeniča, vsega povaljanega v cestnem blatu in krvavega po glavi in po obleki.

»Kdo si?« ga je vprašal Argait in ga ostro premeril od nog do glave.

Mladenič je odpiral usta in grgral nerazločne besede.

»Dajte mu kozarec vode!« zapove Argait hlapcem, »ti pa sedi!«

»Tujec je sedel na kamnito stopnico in v dolgih požirkih izpil vodo, ki so mu jo prinesli v vrču.

»Jaz sem sin trgovca Targitija . . .« je povedal potem s tihim glasom in si obrisal z rokavom kri, ki mu je curljala preko čela in po obrazu.

»Targitijev sin?« se je začudil sculdachis, vzel hlapcu iz rok plamenico in posvetil tujcu v lice. »Pa si menda res,« je dostavil »ali kdo te je napravil takega in kje je tvoj oče?«

»Mrtev.«

»Mrtev? Pripoveduj, kako se je to zgodilo. Ali nista šla na tolminsko gradišče?«

»Šla sva. Prenočevala sva v koči pod gradiščem. Ponoči prideta za nama dva Obra in pregovorita očeta, da smo zjutraj izvabili iz gradišča vojvodovo hčer in še drugo lepo mladenko. Obra sta ju hotela prodati v Ogleju ali Trstu, ali pa ju odgnati s seboj v Panonijo, da ju prodasta kakanu.«

»In Targitij je privolil?«

»Gospod, Obra sta mu obljubila vrečico zlatih solidov!«

»Aha! Pripoveduj dalje!«

»Ugrabili smo devojki in srečno ušli čez mejo. Ali tu v bližini, na nekem razpotju smo se ustavili, da vzamemo nekaj jedi z voza, na katerem smo peljali mladenki. Jaz sem splezal na voz in potegnil iz zaboja zavitek z jedjo. Takrat začujem za seboj krik. Ozrem se, pa vidim očeta, ki se je ruval z Obrom. V istem trenutku me nekdo udari z vso silo po glavi in padel sem po tleh in nič ne vem, kaj se je potem zgodilo. Ko sem se prebudil, sem ležal v cestnem jarku in poleg mene in na meni sta ležala oba Obra in moj oče — vsi trije mrtvi.«

»In voz?«

»Voza z devojkami ni bilo nikjer. Izkopal sem se izpod mrtvecev in ležal na trati, dokler me niso o mraku našli tvoji ljudje.«

»Hm, čudna je ta povest! Pa bržkone so vam bili Slovenci — — ne, to ni mogoče — postavil sem blizu meje močno stražo . . . Čudno! Zagonetno!« je majal Argait z glavo. Potem, pa je velel okrog stoječim hlapcem: »Spremite mladeniča v hišo in mu zavežite rano!«

Odšli so s tujcem in v selu je zavladala tišina.

8.

Prav blizu brega rečice Karnahthe je stal na mali planoti nemaški grad. Mogočno poslopje je bilo zidano spredaj iz robatega neobdelanega kamena, zgoraj pa iz bolj gladkega kockastega. Iz debelega zidovja so gledale po dolini v dveh nadstropjih ozke in visoke line.

Visok okrogel branik tega gradu je bil deloma obrasel z zelenjem. Zelenje se je ovijalo tudi po zaokroženem zidu, ki je bil postavljen okoli grajskega dvorišča.

Pod skalami, na katerih je stal grad, se je tiščalo nekaj koč in leseno grajsko svetišče. Okoli vsega tega prostora je bil visok zid. Iz »preddvora« so držale široke kamenite stopnice do vrat v zgornjem grajskem obzidju. Grad pa je imel še drug vhod, do katerega je bilo mogoče priti po strmi vozni poti.

Po tej poti je v večernem mraku jahala proti gradu tropa graščinskih hlapcev, in sredi med njimi je škripala nerodna uprega. Voz je zaropotal skozi visoka vrata na grajsko dvorišče.

Nekaj radovedne služinčadi je prihitelo na grajski prag. Hlapci so poskakali s konj in eden izmed njih je odhitel v grad.

»Pa od kod ste pripeljali oni voz?« je zakričala radovedna deklina, prihitevša iz hleva.

»Na cesti smo ga pobrali,« se je odzval hlapec, ki je gnal konja mimo nje v hlev.

Vsa služinčad se je radovedno bližala pokritemu vozu in izkušala pogledati vanj; pa bilo je že pretemno, da bi mogli kaj razločiti.

Tedaj pa je že prišel preko dvorišča mladi nemaški graščak Grimuald. Stopil je k vozu in hlapec, ki je prišel z njim, je odgrnil platneno zagrinjalo.

»Naj stopita z voza!« je velel graščak.

»Gospod, zvezani sta . . .« je pojasnil hlapec.

»Zvezani? In niste ju še oprostili? Taki tepci!« se je hudoval gospodar, »Odkrite ves voz!«

Hlapci so priskočili in odvezali platneno streho.

»Prinesite luči!«

Nekaj deklin je skočilo v grad po leščerbe.

Zdajci je zdrsnilo platno z voza, in grajska služinčad je pridušeno vzdiknila.

Mladi gospodar je v nemem začudenju zrl na voz. Tu sta ležali tesno druga ob drugi dve krasni mladenki. Obleka iz bele volne, s pestro vezeninom pošita, je takoj vsem razodela, da sta tujki Slovenki.

Imeli sta zvezane roke in noge in okrog ust so jima bile ovite cunje. Eni izmed njiju je zdrknila vezena zavijačka z glave in dve dolgi kiti zlatih las sta se zalesketali v svitu leščerb.

Nesrečni devojki sta bila Godeslava in Vedrana.

»Razvežite ju!« se je vzdramil gospodar.

Dva hlapca sta se vzpela na voz in odmotala devojkama vrvi ter jima odvezala cunje z ust.

Trepetaje je Godeslava pogledovala po tujih bradatih možeh; Vedrana pa se je zaprtih oči naslonila v vozu. Luč, ki jo je držala dekla poleg voza, je posvetila Vedrani v obraz in devojka je bila tako lepa, da graščak ni mogel odvrniti pogleda od nje.

Naposled si je potegnil Grimuald z roko preko čela in se ozrl po svojih ljudeh. Vsi so bili zamaknjeni v devojki.

Grimuald se je domislil, kako mučno mora biti tujkama to strmenje in siloma se je otresel občutkov, ki so vstajali v njem.

»Stopita z voza!« je dejal devojkama v slovenski govorici, vendar s tujim trdim naglasom.

Zdajci je Vedrana dvignila glavo, odprla velike sinje oči in se začudena ozrla vanj. Grimuald ji je pomolil roko in ji pomagal z voza. Vedrana je napela vse moči, da se je dvignila, ali ko je stala na tleh, se je opotekla. Strašna vožnja ji je bila omrtvila telo.

Grimuald jo je prestregel, da ni padla po tleh. Dvignil jo je, kakor da bi pobral peresce, in dejal je staremu slugi, ki je stal poleg voza:

»Pomagaj še drugi devojki z voza in pripelji jo v dvorano.«

Obrnil se je in odnesel Vedrano v grad.

Dasi je njegovo silno telo komaj občutilo težo mlade tujke, vendar mu je zalila temna rdečica obraz in na čelo so mu stopile znojne kaplje — — — — —

Starejši človek je stal drugega jutra že dokaj časa onkraj Karnajte in zrl nepremično proti nemaškemu gradu. Pes, privezan na močnem jermenu, je stal ob njem in lajal in cvilil.

Mož — vsa njegova zunanost je kazala germansko kri — je miril psa in si zdaj pa zdaj popravil sveženj, ki ga je nosil na rami.

Nestrpen kakor njegov pes je bil videti tudi tujec. Večkrat je pogledal tja proti hribovju, kjer je v vsej krasoti žarela jutranja zarja. Stresal je z osivelo glavo, kakor da mu solnce neče dovolj hitro izza hribov.

Končno se mu je razjasnilo lice. Pod gradom se je začulo iz koč ropotanje, klicanje in govorjenje. Vendar tujec onkraj vode ni mogel nikogar videti, ker je bilo vse selo skrito za visokim zidom. Pač pa je opazil, kako so se odprla zgoraj vrata grajskega dvorišča in je skozi nje prišlo po visokih stopnicah doli v »preddvor« nekaj ljudi, bržkone grajskih služabnikov, ki so hoteli v svetišču opraviti jutranjo molitev.

Zdajci je tujec stopil po ozkem mostiču in po kameniti poti do širokih vhodnih vrat v debelem obzidju. Udaril je s tolkačem po vratih.

Kmalu se je v stolpiču vrhu vrat prikazala čuvajeva glava.

»Kdo si in odkod?«

»Popotnik, bavarskega rodu. Potujem v Rim k Svetemu očetu. Izdelovati znam krasne sandale. Povprašaj gospodo, ali bi ji smel kakšne narediti!«

Čuvaj je nekaj zamomljal in izginil.

Precej časa je poteklo, preden se je vrnil. Zapahi so zaropotali in v velikih vratih so se odprla manjša; skozi nje je vstopil tujec in potegnil psa za seboj.

Nekaj ljudstva je stalo ob vratih, očitno namenjenega v svetišče. Premerili so tujca od vrha do tal. Čuvaj je zapahnil vrata in spremil tujca po visokih kamenitih stopnicah do vhoda na grajsko dvorišče. Tu je sprejel Bavarca postaren služabnik in ga spremil v grad.

Po široki veži sta stopila skozi nizke duri v precej zakajen prostor, grajsko kuhinjo. Več služabnic se je sukalo okrog ognjišča in pripravljalo zajtrk za gospodo.

»Gospod je velel, da tu počakaj, dokler te ne pokliče,« je rekel stari sluga in odšel po zavitih stopnicah v gorenje nadstropje.

Tujec je hotel stopiti v kuhinjo ali pes je tiščal glavo ob tla, cvilil in z vso silo vlekel tujca proti stopnicam. Tujcu so se zasvetile oči. Polastila se ga je vidna razburjenost. Že je hotel stopiti za slugo, ali premagal se je in potegnil psa za jermen ter sedel na klop poleg kuhinjskih vrat. Odložil je sveženj in ukazal psu, naj leže pod klop.

Rdečelična starejša deklina je postavila na mizo pred tujca toplo juho in kos kruha; psu pa je vrgla nekaj mastnih kosti! Slastno je jedel tujec in prav tako njegov pes.

Služabnice so stikale ob ognjišču glave in posvečale posebno pozornost tujčevemu velikemu psu.

Medtem je dospel stari služabnik — Tagapald mu je bilo ime — na konec mračnega hodnika v prvem nadstropju, potrkal na široka temna vrata ter vstopil.

V veliki sobi, v kateri je bil marsikakšen kos bogatega pohištva star več stoletij, se je izprehajal po mehkih preprogah mladi nemaški graščak Grimuald. Bil je ves zatopljen v misli.

Pravkar je postal pred vrati svoje spalnice. Že je prijel za kljuko, a zopet jo je izpustil, si pogladil črno brado in dejal polglasno:

»Da bi hotela ostati pri meni...« Obrnil se je in stisnil pest ter si podrgnil čelo. Vstopivšega sluge ni opazil. Letá je stopil zato korak naprej. Zdaj šele je dvignil Grimuald glavo.

»Česa želiš?«

»Gospod, storil sem, kakor si ukazal. Mož sedi v kuhinji in naročil sem Boželiši naj mu dá jesti.«

»Hm, mhm...« očividno graščak ni poslušal sluge. Zamišljen je zrl v preprogo. Zdajci pa je dvignil temne oči, ostro pogledal slugi v obraz in dejal:

»Tagapald, služil si že mojemu očetu in vodil si me in vežbal v bojni umetnosti, ko sem bil še otrok. Poznaš vse moje slabosti in vrline. Oglej me zdaj natančno in povej: Ali sem neprijeten in grd človek? Povej resnico — saj veš, da tebi ničesar ne zamerim!«

»Gospod!«

Sluga Tagapald je bržkone mislil, da se je njegovemu gospodu zbledlo.

»Gos... pod...« zajecija še enkrat in stopi korak proti vratom.

»Kaj me gledaš, kakor da sem ob pamet? Govorim in yprašam te popolnoma resno. Kakšen človek se ti zdim? Govori!«

»Plemeniti gospod! Saj veš, da zame ni boljšega človeka na svetu, kakor je Tvoja Jasnost...«

»Za tebe! Za tebe — saj ne govorim o tebi! Jaz...« in Grimuald je nekako v zadregi zamahnil z roko proti sosednji sobi.

Zdaj šele se je slugi razjasnilo lice.

»Gospod moj,« je dejal skrivnostno, »ali še nisi opazil, kako poželjivo se ozirajo za teboj forojulske mla-

denke, kadar jahaš po forojulskih ulicah? Tvoja mo-
močna postava ...»

»Saj to je, Tagapald! Ženske gledajo za menoj, ker
sem tako velik!«

»Gospod, jaz jim čitam z lica vse kaj drugega kakor
čudenje zaradi tvojega velikega telesa; čitam jim z
lic ...«

»No, kaj?«

»... občudovanje in ... in zaljubljenost, da, tudi za-
ljubljenost ...«

»Beži, starec! Ti sam si zaljubljen vame. Nespame-
ten sem bil, da sem te vprašal,« se je zasmejal graščak
in zamahnil z roko.

Sluga se je še obotavljal pri vratih.

»Kaj bi še rad?«

»Gospod! Mislil sem... mislil sem...«

»Mislil si... mislil si...?« se je norčeval Grimuald,
ki ga je bila služabnikova laskava ocena vendarle spra-
vila v dobro voljo.

»Mislil sem, gospod, ko bi... bi prinesel tople vode
in zajtrk ...« in pomenljivo je pokazal sluga s palcem
na vlata graščakove spalnice.

»Hm, pa prinesi, če misliš ...« se je nasmehnil Gri-
muald ter stopil med odprta vrata, ki so držala na grai-
ski pomol. Mladi mož je globoko vdihaval sveži zrak, ki
je prihajal z Jalovca navzdol po dolini.

Sluga je odšel, pa se je kmalu vrnil.

»Daj sem!« je velel gospodar in vzel slugi vrč tople
vode iz rok.

Po prstih je stopil do vrat sosednje sobe in jih tiho
odprl.

Tam pri oknu se je zgenila na široki stopnici sedeča, sključena postava.

»Prinesel sem ti tople vode,« se je oglasil Grimuald in njegove besede so zvenele kakor prošnja.

Od okna pa ni bilo nobenega odgovora.

Mladi mož je tiho odšel.

V dvorani je sluga oblagal mizo z zajtrkom. Vprašaje se je ozrl v gospodarjevo mračno lice.

Grimuald je s pogledom ošvignil mizo. Pogrnjeno je bilo za dve osebi.

S sklonjeno glavo in trdimi koraki je stopil graščak dvakrat po sobi.

Pa se je ustavil in dejal:

»Pogrni še za eno osebo!«

A takoj se je premislil:

»Stoj! Pusti vse, kakor je. Prinesi moj zajtrk v lovsko sobo. Sem pa privedi ono devojko z gorenjega nadstropja!«

Čez nekaj trenutkov je stopila v sobo mladenka. Grimuald jo je prijel za trepetajočo roko in odšel z njo na grajski pomol. Tam jo je potisnil na klopico in je izpregovoril v slabi slovenščini, pomešani z latinščino:

»Moram ti nekaj povedati, mladenka, da ne boš mislila, da si prišla v roke razbojniku. Včeraj popoldne so moji hlapci, ki so stražili dolino ob Nadiži in bili skriti v grmovju ob cesti, opazili voz trgovca Targitija, ki vedno kupčuje v naših krajih. Prav pred skrivališčem mojih hlapcev sta dva Obra, ki sta spremljala voz, napadla trgovca in njegovega sina ter ju pobila na tla. Moji hlapci so priskočili, pobili Obra in — ker sta bila trgovec in mlajši njegov spremljevalec mrtva — so vaju na vozu

prepeljali semkaj... Rad bi, da ti in tvoja družica ostane na vedno na mojem gradu. Ali sklenil sem, da vaju zoper vajino voljo ne bom zadrževal, ako se hočeta vrniti domov.«

Godeslava — ona je bila devojka, sedeča na klopici — je kriknila od veselja, ali Grimuald je nadaljeval:

»Ne bom vaju zadrževal. Pridržal bi vaju le, ako bi to želela — moja žena. Ona naj odloči vajino usodo. Idi, pospremim te k njej!«

Godeslavi je zopet klonila glava. Strah ji je stiskal srce, ko je stopala za graščakom. Grimuald jo je povedel skozi dvorano in je odprl vrata svoje spalnice.

Godeslava je vstopila in graščak je dejal:

»Tu je moja žena.«

Vrata so se zaprla in v spalnici sta ostali sami Godeslava in Grinualdova žena.

Godeslava se je ozrla po prostorni sobi po veliki postelji z baldahinom iz težke svile, iskala je z očmi grajsko gospo in — pogled ji je obvisel na ženski, sedeči pod oknom — na zlatolasi glavici... razumela je.

»Vedrana!« je kriknila, »Vedrana! Ubožica!«

Pokleknila je poleg nesrečne sestrične in pritiskala lepo Vedranino glavico na svoje prsi.

»Oj ubožica! Ubožica!« je ponavljala Godeslava — druge tolažbe ni vedela.

Obe sta se glasno jokali.

»Vedrana, domov pojdeva. Graščak je dovolil... če ti hočeš... je rekel...«

Vedrana je planila kvišku.

»Nikdar! Nikdar!« je zakričala.

»Ti se nečeš vrniti?«

Godeslava jo je pogledala vsa začudena.

»Nikdar! Nikdar ne smejo zvedeti moje sramote, dokler bom živel. Žena krščenikova... Oh, Godeslava! Ostani še ti pri meni, Godeslava!« je prosila Vedrana.

»Vedrana!«

»Umrla bom, če — poveš doma... Glas se je trgal Vedrani v glasnem joku: »... žena krščenikova...!«

»Vedrana! Ne morem! Le tega ne zahtevaj od mene! Misli na svojega očeta in na mojo mater in na Olomira...«

»Godeslava!« je hripavo kriknila Vedrana in stopila za korak od sestrične; oči so ji gorele v divjem obupu. »Ako se hočeš vrniti — dobro — vrni se — sama. Ali tako se ti zaklinjam na bogove: ko boš ti doma objemala one, ki jih ljubiš, bom jaz tu — ležala mrtva — in ti boš moja morilka. Boljša smrt nego sramota. Godeslava! Usmili se. Pomisli, kako bi bilo mojemu očetu, ako izve, da sem žena krščenikova!« je zopet pristavila proseče in se oklenila sestrične.

Godeslava se je oprostila njenih rok in otrla solze. Poznala je Vedrano. Vedela je, da njene besede niso prazna grožnja. In — da bi sebi priborila srečo za tako ceno? Vedno bi ji bila mrtva Vedrana pred očmi. Še več: Trudopolk in tudi Olomir bi ji morda očitala, da je pogrnala Vedrano v smrt.

»Pa ostaniva...« je šepnila mladenka; lice ji je bilo blede in okrog ust ji je legla bolestna poteza.

Vrata so se odprla z ropotom in v sobo je pogledala rdečelična postarna dekla Boželiša.

»Gospod je dejal, da je tukaj v sosednji sobi pripravljen zajtrk.«

Presenečeni sta pogledali mladi Slovenki debelušno žensko, ki ju je nagovorila v čisti domači govorici — Boželiša je bila slovenskega rodu, a je že izza mlada služila v nemaškem gradu.

Dekla je opazila presenečenost, ki jo je zbudila njena govorica; nasmehnila se je dobrodušno, pustila vrata odprta in odšla.

Godeslava in Vedrana sta stopili v dvorano in sedli k mizici, okusno pogrnjeni in obloženi z maslom in medom, s toplim mlekom, sladko pogačo, z južnim sadjem in mrzlim pečenim mesom — karkoli je Boželiša vedela, jima je pripravila. Sestrični sta okusili nekaj požirkov mleka — že od jutra prejšnjega dne nista ničesar jedli iz razburjenosti in strahu — prigriznili sta še nekoliko kruha, vse drugo je ostalo na pladnjih.

Že je hotela Vedrana vstati, ko je nenadoma stopil v dvorano Grimuald. Živa rdečica je oblila mlado ženo in obrnila je pogled skozi okno.

Grimuald pa je vprašal Godeslavo:

»Kako je odločila moja žena? Ali ostaneta — ali se vrneta?«

»Ostaneva . . .« je šepnila Godeslava.

»Tako je prav!«

Nekoliko se je mlademu možu potresel glas od notranjega nemira.

»Storil bom vse, kar morem storiti, da vama napravim življenje udobno in prijetno. Zelo mi je ljubo, da tudi ti ostaneš pri nas, mladenka — »zvedel sem, da ti je Godeslava ime —«

»Zvedel si?« ga je strahoma prekinila Vedrana — prvič ga je ogovorila — doslej ni bil spravil iz nje besedice. Njen glas je bil prijetno zvonek, da je mlademu možu vročina udarila v lica.

»Da, zvedel sem. Zvedel sem tudi, kako je ime moji ženi . . .« je dostavil in šaljivo pogledal Vedrano, » . . . in še marsikaj o vajinem domu in o vaju dveh. In če dovoliš,« se je obrnil naravnost proti Vedrani, »pokličem v dvorano onega, ki mi je vse to povedal.«

Vedrana je obleдела in prikimala.

Gračak je stopil do vrat in jih odprl.

Tedaj sta z vso silo planila v sobo — oba Vedranina psa in za njima se je prikazal — krščenik Adalvin.

»O, gospodarica!« je vzkliknil Bavarec, pokleknil pred Vedrano in poljubil rob njene obleke.

Pravkar mi je prisegel, da nikdar ne izda vajinega bivališča, ako bi sklenili, da ostaneta pri meni. Ali ti je prav, da ostane tudi on pri nas?«

Vedrana je nemo prikimala. Vedela je, da ji je Bavarec vdan s slepo ljubeznijo in da bi dal zanjo, ko bi bilo treba, poslednjo kapljo krvi.

Mlada žena se je komaj ubranila psov, ki sta se vsa iz uma od veselja — vzpenjala po njej in ji lizala roke.

Krščenik je vstal in zadovoljno gledal psa.

»Eden nam je ušel, ko smo zasledovali razbojnike, z drugim sem pa jaz ušel snoči, ko je bilo na gradišču vse zbegano . . .« — Utihiel je, ker je videl, da so se Vedrani oči zasolzile in je Godeslava glasno zaihtela.

»Pojdi zdaj in vzemi psa s seboj!« je velel gospodar.

Ali psa se nista hotela ločiti od Vedrane. Morala jima je zapretiti, da ju je spravila skozi vrata.

»Po psu sem takoj sodil, da je to človek z vašega gradišča,« je prišel Grimuald pogovor in se silil, da se je kazal ravnodušnega, »zakaj snoči je praskal na vhodna vrata prav tak pes. In ko smo ga spustili na dvorišče, je kakor besen skakal okrog voza, na katerem sta se pripeljali, in hotel po vsej sili v grad.«

In po kratkem premolku je nadaljeval:

»Ravno prav mi je prišel ta Bavarec. Vzamem ga danes s seboj v Forumjulii, da nakupiva nekaj reči, ki jih potrebujeta. Ali želite kaj posebnega?«

Nemo je odkimala Godeslava; Vedrana pa je sedla na klopico pri oknu in se delala, kakor da ga ni slišala.

Na večer je nemaški graščak vrnil iz mesta. Tolpa hlapcev je pripeljala do vrha naložen voz, poln lepih potrebnih in nepotrebnih reči, kakršne so si mogle v tedanjih časih omisliti le bogate plemkinje.

Hlapci so nanosili v dvorano velike zavoje najlepše svile, z zlatom vezene prekrasne tkanine, dragocene kožuhovine.

Iz lepe, z dragulji obložene skrinjice je vzel Grimuald raznobarvne lepo vezene trakove, na srebrnih verižicah nanizane korale in bisere, brez števila zlatih in srebrnih zaponk, okrašenih z dragimi kameni.

Posul je mizo z narokvicami iz bledorumenega jantarja in bleščečega zlata in dodal še diadem iz draguljev.

Ali Grimualdu se ni posrečilo, da bi se bili mladi Slovenki veselili teh dragocenosti, za katere je potrošil

toliko zlatih solidov. Brezbrižno sta zrli Godeslava in Vedrana na vse to bogastvo in Grimuald se je z bridkostjo spomnil, da mora biti zakladnica vojvode Trudopolka pač stokrat bogatejša od njegovih darov.

Šele ko je postavil Bavarec Adalvin pred Godeslavo lično izrezljan kolovrat s povescmom prediva, se je devojka nasmehnila in solze so ji iznova porosile oči, ko se je domislila svojega domačega kolovrata — svojega doma.

Gospodar pa je položil pred Vedrano lepo rezljan lok in tulec, poln ostrih pušic. Tedaj se je krasna žena zardela in povescila oči. Okrog ust ji je nekaj zatrepetalo kakor jok, a premagala se je in trdo je stisnila roke v naročje . . .

— — — — —
— — — — —

Nekaj mesecev pozneje sta sedeli Vedrana in Godeslava v pritlični sobi, ležeči pod veliko dvorano.

Ta soba je bila nekoliko mračna, ker je imela bolj majhna okna in ker sta dve okni bili obrnjeni na dvorišče. Svetlobo, ki je prihajala skozi te line je deloma prestrežalo tudi zidovje, katero je bilo tu, v spodnjem delu gradu, tako debelo, da bi njega debelino komaj izmeril z razprostrtima rokama.

Vse pohištvo je bilo v tej sobi silno staro, trdno in brez okraskov. Vsa tla so bila pokrita s kožuhočinastimi preprogami. V levi pa je gorel ogenj od jutra do večera in risal na stene migljajoče sence.

Te sence po tleh in po stenah, preprosto pohištvo, kožuhočinaste preproge, po stenah police z vrči in kovinastimi kupicami — vse je spominjalo Vedrano na dom,

na veliko vežo v očetovem dvorcu, in najrajša je posedala v tej sobi. Imenovali so jo lovsko sobo, bržkone zato, ker so se tu ob dolgi mizi zbirali lovci — sosednji forojulski plemenitaši — kadar jih je Grimuald povabil na lov v svojih prostranih gozdovih tam pod Jalovcem.

»Tagapald je danes pozabil na naju,« je zdajci izpregovorila Vedrana in odložila vezenje na široko podoknico, »tako je temno, da ne morem več delati.«

»Pokličem ga,« je dejala Godeslava sedeča za kolovratom poleg leve.

Ali prav ko je vstala, so se odprla vrata in v sobo je vstopil graščak, za njim pa je Tagapald prinesel goreče leščerbe, ki jim je bil prilil svežega olja. Sluga je razobesil leščerbe po stenah in odšel.

»Kaj si mučita oči v tej temi!« je opomnil Grimuald.

»Oh, jaz ne rabim luči, za svoje delo,« je odvrnila Godeslava in popravila povosmo na kolovratu.

»Ali ti, Vedrana! To ni zdravo za te, da ves dan sediš tu pri oknu in vežeš!«

Vedrana ni odgovorila. Le ramena je stresla, pobrala vezenje s podoknice v skrinjico in jo prenesla na malo mizo ob steni pod leščerbo.

Grimuald je prijel visok naslanjač in ga postavil svoji ženi poleg mizice. Nato je vzel z visoke police nad mizico debelo knjigo s srebrnimi platnicami in zaponkami, posutimi z dragulji. Bila je — biblija.

Vzel je od velike mize sredi sobe še en naslanjač, ga primaknil ob drugo stran mizice pod luč, se vsedel in odprl biblijo.

»Ali naj nekoliko čitam?«

»Čitaj!« je odgovorila Vedrana in vzela zopet vezenje v roke.

Godeslava pa je tiho vstala in odšla iz sobe.

Grimuald se je nasmehnil in pričel čitati z globokim prijetnim glasom. Čital je, ne da bi kdaj pogledal vmes svojo ženo, postrani je opazil kako je kmalu povescila roke v naročje in ga nepremično gledala in poslušala.

In bil je zadovoljen.

Vedel je, da se zbirajo v Vedrani zlata zrna resnice, in že je sanjal o onem času, ko — poleg drugih močnih kali — požene v njenem srcu — kal ljubezni!

Drugi del.

1.

Minilo je pet let. Bilo je ob času, ko so bile žitnice polne in ko so že pastirji prignali čede s planinskih pašnikov.

Pozno v noč so oživele ceste in steze, ki so držale iz soških dolin proti Forumjuliju. Četa za četo se je privabila v forojsulsko dolino . . . molče — naglo in oprezno — — kakor da stopajo duhovi. Zdaj pa zdaj je zaropotal ščit, sulica je udarila ob mečevo nožnico — — in zopet se je čulo po poti le pritajeno šklepetanje sandal.

Pod strmo goro, prav blizu forojskega mesta, so se čete zbirale in druga za drugo so se začele pomikati navzgor po tisti strani, kjer je bila gora najmanj strma.

Ko se je pričelo daniti, je bila že vsa slovenska vojska vrh strme gore. S silno naglico so jeli bojovníki — mladi in stari — skladati na vrhuncu debelo kamenje in skalovje, ki ga je bilo obilo raztresenega po vsej gori. Bržkone je bilo nekdaž tu veliko gradišče. Drevje, ki je rastlo okrog vrha, so bojovníki posekali, obsekali debela in hiteli znašati hlode na vrhunec.

Ko je posijalo solnce, je bil slovenski tabor utrjen in sulice in ščiti so se posvetili tja do Forumjulija.

Ves Forumjulij je bil že na nogah.

Že ponoči so bili prišli okoličani — preplašeni — obupani — pred Slovenska vrata klicat čuvaja. Prišli so po skrivnih potih in po ovinkih in jokaje prosili, naj jim dovolijo zavetja v mestu.

Ker čuvaji niso smeli pred solčnim vzhodom spuščati brez posebne dovolitve pridvižnega mostu čez mestni iarek, so morali okoličani dokaj časa čakati pred mestom.

Ko so forojulskega vojvodo obvestili o nočnem pohodu slovenskih čet, je takoj ukazal odpreti za okoličane vsa mestna vrata.

»Pošlji oglednike, da nam bodo poročali o gibanju Slovencev. Obvesti po zanesljivih možeh vse plemišstvo in druge deželane. Vsi služni možje naj se zberejo do solčnega vzhoda v mestu.«

Tako je velel Ferdulf poveljniku forojulske posadke, ki ga je po vzoru Bizantincev imenoval »magister militum.«

In vojaški mojster se je poklonil in odhitel, da izvrši dana povelja,

Kmalu so začeli prihajati v Forumjulii različni plemenitaši s svojimi hlapci in seljaki — vsak z določenim številom služnih mož. Le oni iz Gorenje Forojulske so se bili zakasnil.

Nestrpno jih je pričakoval Ferdulf. Tekal je po forojulskem gradu od okna do okna ves blede od jeze in — morda — v najskrivnejšem kotičku srca zastrtega z ošabnostjo — tudi iz strahu pred junaškimi slovenskimi četami.

Zdajci so se oglasile troblje od trdnjavijskih vrat. Kmalu nato je magister militum naznanil vojvodi:

»Jasni vojvoda! Ravno kar sta dospela plemič Gri-muald iz Nem in sculdachis Argait; oba s polnim številom služnih mož.«

»Ali je zdaj vsa vojska zbrana?«

»Trdnjava Julium Carnicum še ni poslala svojih mož.«

»Ne bomo jih čakali. Takojšnji odhod! Majordomus naj vstopi!«

Poveljnik je odhitel in vstopil je majordomus Hroddgaud, mož srednje rasti in izredno dolge rjave brade.

»Dokler se ne povrnemo, izročam tebi grad in mesto majordomus.«

S temi besedami je vojvoda podal svojemu pristavniku zviti pergamen z velikim visečim pečatom — potrdilo začasnega poveljstva v trdnjavi.

Ne dolgo potem so pekotala kopita forojulske konjenice po široki prašni cesti. Prvi je jahal Ferdulf, sredi bleščečega kroga forojulskih plemičev in patricijev.

Vrhu strme gore se je v solnčni luči svetil tabor.

Ferdulf je ustavil konja ter preudarjal, kje bi bila pot na goro najzložnejša. Odločil se je, da krene z vojsko okrog gore.

Tedaj prijahal mimo njega sculdachis Argait in mu zakliče:

»Ali še pomniš, vojvoda, da si me imenoval plašljivca? Božja jeza naj torej zadene onega izmed naju, ki pride zadnji do Slovencev!«

In Argait zasukne konja ter ga požene po strmini naravnost proti taboru.

Vojvodo oblije rdečica jeze in sramu. Sram ga je bilo, da bi se bil v tem trenutku pokazal manj predrznega od svojega izzivalca in — — pognal je konja za njim . . .

Spremstvo je obstalo kakor vkovano od tolike nepreudarne drznosti. Ali vsakega je bilo sram, da bi pustil svojega vojvodo samega — — in vsa konjenica se je obrnila po strmem pobočju navzgor — za njo še pehota...

»Ha, ha! Glejte volkove požrešne nepreudarne! Zavohali so slovensko kri, pa so kar ob pamet,« se je razveselil modrejški starejšina Trdač.

Starejšinstvo se je bilo zbralo za kamenito ogrado in vsi so kar najpozorneje opazovali prihod Forojulcev.

»Nisem mislil, da bodo tako nespametni,« je izpregovoril kranjski župan Žoltin, zet vojvode Trudopolka.

In Žitomisl, plemič, ki ga je bil postal karantanski vojvoda z dokaj veliko pomožno četo, je dodal:

»Ne bomo imeli tako hudega dela, kakor smo mislili.«

»Velmožje! Bratje!« je nagovoril vojvoda Trudopolk zbrano starejšinstvo in druge bojevnike. »Ded mojega deda je bil med onimi, ki so z mečem v roki zapustili domovja ob Črnem morju, tam onkraj grškega carstva. Z mečem v roki so si naši pradedje priborili pot čez dežele grškega carja semkaj do zelene Soče in do prostranih planin našega Kolovrata, Matajurja in Jalovca... In mi — vnuki in pravnuki teh junakov, ki so bili strah in trepet samemu grškemu carju — mi — dediči velikega Samovega kraljestva — mi naj bi mirno gledali, kako nam leto za letom uhajajo langobardske čede na najboljše pašnike?«

»Nikdar! Pogibel Langobardom!«

»Pogibel Foromjulu!«

»Smrt! Pogibel! Vsak izmed vas naj stopi na svoje mesto. Spredaj bodite pripravljeni s kameni, skalami in hlodi; zadaj lokostrelci in suličarji; oni, ki nimate oklepov in šlemov, se vstopite sredi tabora za drugo ogrado — za zadnji boj. Pa upam, da tiste ograde ne bomo oškropili s svojo krvjo. Dobra znamenja sem videl. Bogovi so z nami. Zmagali bomo. Slava Svetovidu!«

»Slava Svetovitu!«

»Slava!«

»Zmagali bomo!«

»S kameni jih pobijemo in s hlodi!«

»Slava Trudopolku!«

Že so frčale prve puščice, v nestrpnem pričakovanju in divjem navdušenju prezgodaj izstreljene. Zapičile so se v zemljo le nekaj korakov pred prhajočimi konji prvih forojulskih jezdecev.

Še nekaj trenutkov ... in Forojulci so z vso silo zagнали konje po pobočju navzgor.

Kakor dež so se usule puščice iz tabora ... kakor toča je bilo debelo kamenje ob bleščeče ščite in šleme.

Prvi Forojulec — sculdachis Argait — se je visoko vzel v stremenih, s silnim zamahom je dvignil sulico in jo zagnal, da je zletela visoko preko visoke ograde ... Krik Forojulcev in zasmeh Slovencev sta spremljala prvo orožje, ki je priletelo v tabor.

V tem hipu je zagrmelo doli od tabora — — močne skale so se zavalile po pobočju in strle pod seboj konje in jezdece.

Strašna zmeda je nastala med konjenico. Po tleh so se valjala strta trupla konj in jezdecev. Ali preko njih so se strnile vrste in se zopet zagnale navzgor.

Zopet je zagrmelo — zabobnelo ... dolga vrsta velikanskih hlodov se je sprožila pod taborom — odsakovala po pobočju ... podrla in zdrobila kar ji je prišlo na pot.

Tudi forojulskemu vojvodi je hlod izpodnesel konja, in konj se je zvalil na jezdeca.

Ali takrat se je poleg vojvode pobral s tal — sculdachis Argait. Meč je izdrl iz nožnice, kričal in mahal tovarišem ter se v dolgih skokih zapodil navzgor.

Preko hlodov in trupel se je pognala za njim forojulska vojska.

Sulice, puščice, kamenje, vse je letelo sem in tja — — ječanje, krik, rjojenje, kletev, molitev — — bliskanje mečev, sekir — — žvenketanje oklepov — — gnječa, kri — — kri curkoma in v potokih ... Po strmem hribu so se valili klopčiči — živi in mrtvi — drug v drugega zagrizeni.

Forojulci še niso odnehali. Vedno iznova jih je podžigala trda mišičasta postava sculdachisa, ki je v divjem obupu sekal na desno in levo.

Zdajci zaženo Slovenci vrhu taborovih podrtin zmagoslaven krik ... Od ceste — po hribu navzgor in po položnem slemenu prihajajo nove čete ... Obupani pogledi Forojulcev iščejo zaman med njimi langobarskega križa. To niso pomožne čete langobardskega kralja Ariperta II., kakor so v prvem trenutku mislili Forojulci — saj bi bilo nemogoče, da bi jim bil kralj tako hitro poslal pomoč ... ne, to so — pomožne čete — Slovencev.

»Bij! Udari Sekaj!«

»Zmaga! Zmaga je naša!«

»Slava Svetovitu! Slava Trudopolku!« Vriskanje je glušilo ušesa. Ves tabor je navalil na Forojulce, da odbije zadnji naval. Slovenci so posekali in potolkli vse, kar jim je prišlo pod roke. In še so se zagnali za peščico bežečih — a Trudopolk jih je poklical nazaj, rekoč:

»Naj gredo, da bodo sinovom in vnukom pravili, kakšni vojniki so Slovenci.«

In pustili so jih.

Še dokaj dni so Slovenci gospodarili po Forojulskem. Kar je ostalo Forojulcev, so se večinoma poskrili po gradovih in v Forumjuluju. Slovenci so jim požgali sela in odgnali čede.

Forojulci so bili za mnogo let uničeni. V boju so padli vsi najboljši možje. Padla sta tudi vojvoda Ferdulfi in junaški sculdachis Argait, ki sta Slovencem z nepremišljenim naskokom pomogla do zmage. Z njima je obležal na bojišču najboljši del forojulskega plemišтва.

Nekaj slovenskih družin je takrat zasedlo zapuščene zaselke po hribih na obeh straneh Nadiže; drugi so se vračali vriskaje in prepevaje, obloženi z bogatim plemom.

Zadnji se je vračal s četo mladcev — Olomir.

A to ni bil več oni Olomir, jasnih modrih oči, z nasmehom na obrazu; oni Olomir, ki je bil tovariš nagačive Vedrane pri vseh njenih porednih činih; oni Olomir, ki se je smejal do solz, kadar se je hudomušna Vedrana norčevala iz tega ali onega.

Mladenič je zrl mrko predse. Gosti kostanjevi kodri so mu silili izpod svetlega šlema in mu zakrivali obraz.

Molče je jahal ob nosilnici, ki sta jo nesla dva mladeniča vstric njega. Na nosilnici je ležalo Olomirovo zadnje veselje — mladi Radoš.

Kako je Radoš prosil Olomira, naj ga vzame s seboj na Forojulce! Zaman ga je opominjal Olomir, naj ostane to leto še pri materi — saj je imel fant komaj sedemnajst let. Njegova roka še ni bila dovolj močna in izurjena.

Milo je prosil mladec:

»Olomir! Prav lepo te prosim. Glej, saj ti si šel na Forojulce že s šestnajstimi leti. Potolčemo jih in potem poiščeva — Vedrano in Godeslavo. Že enkrat si me zavrnil, ko sem hotel s teboj — danes dovoli, da grem. Ves čas ostanem ob tebi in — ne boš se me sramoval. Dovolj sem že krepak, mnogo šibkejših in mlajših pojde danes z vami.«

In Olomir se je dal preprosiiti.

Mati je tarnala. Ujec Trudopolk je godrnjal — zinil pa ni odločne besede.

Mladič je šel v boj — hrepeneč, da se proslavi — a vračal se je — — na nosilnici mrtev.

Oj mati, uboga mati!

Olomiru se je trgalo srce, ko je pomislil na staro sključeno mater — sključeno ne od starosti, temveč od globoke žalosti za ljubljeno hčerjo.

In zdaj še Radoš... zadnji solnčni žarek na vojvodovem gradišču...

Puščica se je zapičila negodnemu mladiču v prsi — odnesli so ga iz bojnega meteža — a že je bilo prepozno. Izdrli so mu puščico, obvezali rano, ležal je še nekaj dni in — žarek je ugasnil. Ni mu prizanesla Morana.

V Olomirovem srcu se je dvignila temna prošnja:

»Bogovi! Osveta za Vedrano! Osveta za Radoša!
Osveta — — potem pojdem rad s teboj — Morana!«

Tiho je korakala četa mladcev. Zadnja sta hodila dva čuvaja, Držimir in Ljubigoj, ki ju je Trudopolk določil za spremljevalca in čuvarja mladega Radoša. Čuvala sta ga, da ni zašel v prehudo klanje, ali one smrtonosne puščice ga nista mogla očuvati.

»O bogovi, kako se drugod vesele — in kaj čaka nas doma!« je izpregovoril Držimir polglasno.

»Dobromila bo umrla od žalosti,« prikima Ljubigoj,
»Radoš je bil njen ljubljeneec.«

»Vsi smo ga imeli radi. Edino veselje je bil na gradišču. Vsi drugi nosijo v srcu Morano, odkar sta nam bili ugrabljeni devojki.«

»Res še nisem videl smeha na vojvodovem licu od tistega časa.«

»In postaral se je za dve desetletji.«

»Tudi Olomir se je postaral — nič mladeniškega ni več na njegovem licu.«

»Oči ima zelenkaste od gneva in okrog ust mu leži boleost.«

»Zelo je ljubil Vedrano.«

»Ljubil jo je.«

»Kakšen se je povrnil tisto leto, ko je šel za Vedrano! Kakor živ mrlič je bil. Ni jedel, ni pil. Samo ležal je in gledal v strop.«

»Še dobro, da ga je vojvoda prebudil iz tistega obupanega sanjarjenja.«

»Prebudil ga je s tem, da mu je zaupal svoj načrt za pohod na Forojulce. Poslal ga je do vseh starejšin

velike naše župe, da jih je pozval naj se pripravljajo na boj. In še ga je poslal — jaz sem moral iti takrat z njim — za leto dni na dvor karantanskega vojvode, da bi pridobil Karantence za našo stvar in — da bi nekoliko pozabil.«

»Pa ni pozabil!«

»Ni pozabil. Tam je živel med najbogatejšimi slovenskimi velmožmi. S karantanskim vojvodo je potoval na poset doli v prostrano Posavje.«

»Tebe je tudi vzel s seboj?«

»Tudi. Bogate, lepe kraje smo videli in lepe devojke — pa ni pozabil.«

»Rad bi vedel, kako se mu je godilo takrat, ko je šel za devojkama, in kaj je zvedel o njiju.«

»Kaj bi bil zvedel! Skoraj ničesar. Ona kravarica — stara Črešulja mi je pravila, da je tistega večera, ko se je Olomir vrnil, nesla mleko iz hleva, pa je šla pod oknom vojvodove stanice in je slišala, kako...«

»Prisluškovala je — ta babnica vedno prisluškuje.«

»Bodisi že kakorkoli — slišala je, kako je rekel vojvoda: ‚Ampak to mi boš vendar povedal, kod si hodil in kaj si pozvedel o dekletih!‘ — In Olomir mu je odgovoril: ‚Šel sem v Forumjulii — tam so rekli, da se Targitij še ni vrnil. Čakal sem dva dni na Forojulski cesti — razbojnikov ni bilo mimo. Nekaj dni sem pozvedoval v okolici, a bal sem se, da bi me ne imeli za vohuna. Ker nisem mogel ničesar doznati, sem odšel dalje proti jugu do Ogleja. V Ogleju niso ničesar vedeli o Targitiju. Odšel sem čez nekaj dni dalje — proti Trstu. Poiskal sem Targitijevo hišo — nizko doli ob morski obali — že izzun tržaškega obzidja — — a rekli

so mi, da se še ni vrnil. Čakal sem več, kakor je dni od mlaja do mlaja. Naposled se vrne Targitijev sin — sam. Targitijev suženj mi je pravil, da so trgovca in dva Obra, ki sta ga spremljala, pobili neznani razbojniki in odpeljali njegov voz z vsem blagom neznano kam. Targitijevega sina so hudo potolkli in je dolgo ležal bolan pri dobrih ljudeh tam ob Nadiži. To je vse, kar sem mogel zvedeti. Potikal sem se po Trstu in čakal prilike, da bi govoril s Targitijevim sinom, pa nisem mogel do njega. Ležal je doma bolan in čez nekaj tednov je umrl. Tako je slišala Črešulja govoriti Olomira.«

»In kaj je rekel nato vojvoda?« je vprašal Ljubigoj.

»Rekel je: ‚Vse kaže, da morata biti dekleti skriti na forojujskih tleh. Poslal bom še enkrat oglednike na Forojujsko.‘ — Več Črešulja ni mogla razumeti, ker je vojvoda govoril šepetaje.«

»Morda je razkladal Olomiru načrt za ta naš bojni pohod?«

»Že mogoče. Slišal sem Radoša nekaj govoriti o Vedrani in Godeslavi, ko smo se odpravljali z našega gradišča.«

»Bo že tako — mislili so in upali, da najdemo ugrabljeni dekleti. Zato smo po bitki iztikali po vseh selih.«

»Jaz pa bi dejal, da sta devojki v Formjulii.«

»Skoraj da ne moreta biti drugod.«

Tako sta vso pot modrovala oba čuvaja in složno stopala za četo tolminskih mladcev.

2.

Pozno na večer je nekdo potrkal na obzidna vrata pod nemaškim gradom. Dolgo je tolkel s tolkačem ob

vrata, a dolgo se mu nihče ni odzval. Čuvaja v stolpiču nad vrati sta spala trdno spanje — saj ni več kakor teden dni nihče na gradu zatisnil očesa.

Naposled se je nekdo oglasil onkraj visokega obzidja:

»Kdo je?«

»Jaz sem — Tagapald.«

V stolpiču je čuvaj oprezno odprl lino in z visokega obzidja je nekdo pomolil gorečo smolenico. Resnično — en sam človek je stal pred vrati.

Zapahi so zaropotali in zarožljale so verige.

»Kaj si res ti, Tagapald?«

»Ali me več ne poznaš?«

»Kaj bi te ne! Ali — gospod? Kje je gospod?«

»Mrtev — — kakor vsi drugi — —«

»Mrtev!?«

S široko odprtimi usti in razprtimi očmi so stražarji zastrmeli v starega slugo.

Tagapald je povetil sivo, s krvavimi cunjami ovito glavo in stopil mimo svetišča do grajskih stopnic.

Stražar je zatrobil v rog in nad visokimi stopnicami so se v gorenjem obzidju odprla vrata. V gradu so se posvetile luči. Z leščerbami v roki je prihitela na dvorišče vsa služinčad.

»Tagapald!«

»Kje so drugi? Kje je gospodar?«

»Kako je bilo, Tagapald?«

Vsi so ga obstopili in od vseh strani so kričali vanj. Za Tagapaldom so pridrli po stopnicah navzgor — z radovednimi preplašenimi obrazi — vsi, ki so bivali po

kočah med spodnjim obzidjem, in vsi okoličani, ki so dobili med obzidjem zavetja pred slovenskimi četami.

»Tagapald, pripoveduj!«

»Pripoveduj!«

Tagapald pa je le odkimaval in se otresal rok, ki so segale po njem.

»Kje je gospodarica?« je izpregovoril.

»Leži. Včeraj je porodila dete — deklico.«

»In devojka Godeslava?«

»Je pri gospe.«

Tagapald se je obrnil, vzel najbližjemu leščerbo iz rok in odšel v grad.

Zgoraj je na hodniku srečal devojko Godeslavo. Dvignil je leščerbo in se globoko priklonil.

»Ti, Tagapald? In kje — — ?« Glas se je utrgal Godeslavi od razburjenosti.

»Oh, plemenita devojka, strašno vest prinašam — —« je pričel starec s solzami v očeh.

»Sst!«

Godeslava je pritisnila prst na usta in pokazala proti priprtih vratom, odkoder je iz Vedranine spalnice sijal ozek plamen luči.

Stari sluga je razumel in šepetaje dostavil:

»— — naš gospodar — —«

Ali v tem nipu so se priprta vrata odprla na stežaj in med vrati je stala v beli haljici grajska gospa — Vedrana.

Njene velike sive oči so z nepopisno grozo strmele v starca.

»Strašno vest — — prinašaš — — — ?«

Hripavo so jeknile besede po obokanem hodniku.

Godeslava je priskočila in objela šibko telesce. Ali Vedrana se ji je izvila iz rok in stopila k Tagapaldu, ki je pokleknil pred njo.

Mlada žena je iztegnila shujšano blede roko in z vso silo je potresla starca za ramo. Odpirala je usta — a glasu ni bilo iz njenega grla.

zaplakal na glas.

Stari sluga si je pritisnil rob njene obleke na usta in

Takrat je Vedrana omahnila. Godeslava jo je prestregla in s Tagapaldom sta jo dvignila in zanesla v posteljo

Vedrana je ležala kakor mrtva. Ko pa ji je Godeslava hotela z vodo pomočiti senca, je Vedrana odprla oči in trudno zamahnila z roko. In takoj so se ji oči zopet zaklopile.

Godeslava je strahoma zrla na bleda, silno upadla lica in na vdrte Vedranine oči.

Pri vratih je še vedno stal Tagapald. Godeslava mu je pomignila in stopila sta v sosedno sobo, kjer je stala ob zidu otroška postelja z lepo rezljano ograjo. V njej je spal Vedranin prvi otrok, štiriletni sinček Marcijan.

Stari sluga je stopil k postelji in s solznimi očmi gledal lepega dečka — svojega ljubljenca.

»Sirotek!« je dejal. »Zdaj nimaš več očeta. Oh, plemenita devojka, kako strašno je bilo tam . . . Vsi pobiti — vsi: vojvoda in naš gospod in vsi — vsi. Ne za-meri mi, jasna devojka, da se kažem tako jokavega — ali tako mi je, kakor da mi je umrl rodni sin. Ko smo jahali po cesti proti tistemu prokletemu hribu, je dejal gospod: »Tagapald, ako se več ne vrnem, pozdravi gospo.

Potem pa pojdi v Barbano in naprosi mojega strica, naj pošlje zanesljivega človeka, ki bi oskrboval moje posestvo in varoval mojo ženo in otroka.« Tako je naročil gospod — Kristus naj se usmili njegove dobre duše — tako je naročil, kakor da je slutil, kaj ga čaka na onem tisočkrat prokletem hribu. Še nismo bili na pol hriba, pa se je privalila velikanska skala, kakor ta vrata visoka, naravnost proti nam. S silno naglico je priletela, da se je ni bilo mogoče umakniti v gneči. Zatisnil sem oči od groze in Kristusa sem poklical na pomoč. Moj konj je edskočil in padel . . . Ko sem izpregledal, sem ležal na tleh — tik mene pa naš gospod — ves zmečkan . . . mrtev. V tistem hipu sem se spomnil kaj mi je naročil. Pograbil sem gospoda, ga zavlekel v stran in ga vlekel precej daleč med skalovje. Imel je strto glavo in strte prsi. Življenja ni bilo v njem. Zavlekel sem ga pod večjo skalo in ga pokrili z vejevjem, da ga ni bilo takoj opaziti. Potem sem se drsal po hribu navzdol do ceste. Ali tu sem videl od daleč nove slovenske čete. Skočil s ceste v grmovje in se priplazil do gozda. Tam pa sem zašel. Ko sem zopet dobil pravo pot, se je že mračilo in vsa slovenska vojska se je razlila po naši deželi. Nisem se upal do gradu. Vse te dni sem se skrival v jami, v katero je pribežalo tudi mnogo ljudstva iz okolice, večinoma žene, starci in otroci. Skoraj me je bilo sram, da se skrivam med njimi. Ali zadnje naročilo mojega gospoda mi je sveto. Takoj jutri zjutraj odputujem v barbanski samostan h gospodu opatu, ki je stric našega gospoda Grimalda.«

Starec je nehal pripovedovati in si je otrl solzno lice.

»Ne puščajte nikogar v grad, dokler se ne povrnem, jasna devojka,« je še naprosil Tagapal in po prstih odšel iz sobe.

Godeslava je popravila malemu Marcijanu odejo ter se je vrnila v Vedranino spalnico.

Vedrana je ležala z zaprtimi očmi, a z rokami je grabila po odeji in krčila pesti v duševni boleti.

Godeslava je pristopila ter ji položila roko na vroče čelo. Za hip je Vedrana odprla jasne oči, prijela Godeslavo za roko in dehnila:

»Tako — — zelo — sem ga — — ljubila!« — — —

Godeslavo je pretreslo. Zaman je iskala tolažilne besedice. Da je zakrila solze, ki so ji močile lica, je stopila k visoki zibelki, zastrto s svilenimi zagrinjali ter oprežno odgrnila zastor.

Dekletce — zdravo in lepo, kakor da ga je rodila boginja — je mirno spalo.

Tedaj se je Vedrana sklonila v postelji.

»Daj mi otročička!« je šepnila.

Godeslava je oprežno dvignila dete iz zibeli in ga položila Vedrani na posteljo. Nato je prijela srebrno leščerbo in jo držala nad otrokom.

»Godeslava!« se je ozrla Vedrana, »Prisezi na bogove, da ne zapustiš tega črviča!«

»Prisegam — —« je dejala Godeslava in solze so ji dušile glas.

Vedrana je zrla dolgo otroku v lice. Naposled je dehnila dekletcu poljub na čelo in vzdihnila:

»Bogovi naj te čuvajo, Miljenka moja!«

In omahnila je v blazine.

Godeslava pa je vzela otroka.

Naslednjega dne se Vedrana ni več zavedla. Stresala jo je huda mrzlica in vročina ji je palila lica.

Ničesar ni slutila, kar se je godilo v gradu.

Po Tagapaldovem naročilu so prepeljali na grad gospodarjevo truplo in ga položili v kamenit sarkofag doli v cerkvisi pod gradom.

Ko je čez tri dni prijahal v Neme barbanski opat, je najprej blagoslovil grob svojega nečaka. Takoj nato je šel k bolni grajski gospe.

A dobil je Vedrano — — — umirajočo.

Čez dva dni so jo položili k počitku poleg njenega moža.

3.

Neme so bile mrtve. Bilo je, kakor da je z gospodarjem in gospodinjo zaspal ves grad večno spanje.

Barbanski opat se je le nekaj dni mudil v gradu, da je uredil najpotrebnejše stvari.

Pripeljal je bil s seboj na grad debelušnega meniha, vedno smehljajočih se bledih lic in rdečkastega nosu — očeta Teofila. Temu je izročil Neme v varstvo in gospodarstvo, dokler ne doraste mali Marcijan.

Dolgo je premišljal opat, kaj bi storil z malima sirotama. Naposled je odločil takole: Marcijan pojde z njim v barbanski samostan — kar najskrbneje ga bodo vzgojili očetje v Barbani. Mala Rualda — tako je bil opat krstil dekletce — pa naj ostane na gradu v oskrbi devoj-

ke Godeslave; duševni vzgojitelj naj bi ji bil v poznejših letih oče Teofil.

Zaman je prosila Godeslava, naj ji za nekaj let še prepusti tudi komaj štiriletnega Marcijana, ki se je je bil oklenil z vsem malim srcem.

Pa prav zato, ker je opat opazil, s kakšno globoko otroško ljubeznijo se je deček oklenil Godeslave, je sklenil, da ga vzame s seboj. Paganski Slovenki ga ni hotel zaupati v vzgojo.

Silno se je smilil fantiček vsem, ko ga je opat dvignil predse v sedlo.

Stara Boželiša se je na glas jokala, ko je podala enemu izmed opatovih hlapcev dva velika svežnja z dečkovo obleko, njega perilom in igračami.

Stari sluga Tagapald pa je pokleknil tik opatovega konja, prostrl k opatu roke in zaprosil:

»Gospod, vzemi še mene s seboj! Še sem čvrstih udov. Zvesto ti bom služil za hlapca in otroku bom preganjal domotožje.«

Opat je nagubančil visoko čelo; že je hotel molče izpodbosti konja, ali takrat je Marcijan iztegnil roke proti Tagapaldu:

»Vzemi me doli!« je zahteval jokavim glasom in se z vso silo izkušal izviti iz opatovega naročja.

Opat se je premislil, in je dejal:

»Miren bodi, Marcijan, da ne padeš s konja! Tagapald pojde z nami.«

Izpodbodel je konja.

Tagapald pa je skočil v hlev po konja in se je pridružil opatovim hlapcem.

Na grajskem pomolu je stala Godeslava in mahala z robcem Marcijanu v slovo.

4.

»Ne, ljuba žena, reci, kar hočeš — na mojem dvoru ne boste uvajale frankovskih šeg, niti ne frankovske noše. Vse, kar prihaja od Frankov mi je zoprno, in najbolje mi je v platnu, ki mi ga spredejo in stkejo tvoje pridne roke. Dokler sem jaz karantanski vojvoda, ne bodo Franki vtikali svojih krempljev v moje stvari.«

Vojvoda je govoril z odločnim glasom. Njegova žena pa je mirno predla dalje in dejala:

»Govoriš, kakor da so ti Franki največji sovragi.«

»Saj so tudi!« je poudaril vojvoda in na čelu se mu je nabreknila debela žila. »Le poglej koliko zemlje so že spravili pod svojo oblast. Zdaj se tepo med seboj. Ali ko se zopet ujedinijo, bo našim sosedom Bavarcem huda predla. In potem bomo mi na vrsti.«

»Ampak, jasni vojvoda,« je povzela s sladkim glasom drobna dvorjanica Zelislava.

»Oprosti, devojka,« jo je prestregel vojvoda, »tvoj jasni mi zveni tudi tako nekako frankovsko v ušesih.«

Dvorjanica je povescila oči na vezenje v naročju, vendar je dejala nekoliko strupeno.

»Ali tudi frankovske vljudnosti ne ljubiš, vojvoda?«

»Ne, devojka Zelislava,« se je v tem hipu oglasil od okna sem mlad mož, ki se doslej ni bil udeleževal pogovora, »frankovsko vljudnost sovražimo vsi pošteni Slo-

venci, ker se skriva za njo zgolj prihuljenost in zahrbtnost.«

Zelislavo je oblila temna rdečica in sklonila je glavo še niže na svoje delo.

»Žitomisl prihaja,« tako je poizkušala gospodarica obrniti pogovor in je odrinila kolovrat.

Spodaj na grajskem dvorišču je bilo čuti peketanje konjskih kopit. Nekaj trenutkov pozneje je vstopil v dvorano Zelislavin brat Žitomisl.

»Pozdravljeni!« je zaklical. Stopil je h gospodarici, vojvodovi soprogi, pokleknil po frankovski šegi prednjo ter ji poljubil roko — kar je povzročilo, da mu je vojvoda, sedeč za mizo, ježno obrnil hrbet.

Ko se je Žitomisl zravnal, je ugledal pri oknu stoječega mladega moža.

»Olomir!« je vzkliknil veselo, objel tovariša ter ga poljubil — v navdušenosti je pozabil oponašati Franke.

»Pa kdaj si prišel? Ko sem zjutraj odjahal na lov, mi niso ničesar povedali o tebi.«

»Prišel sem že po južini.«

»Naravnost z doma?«

»Ne, prenočeval sem v kobaridskem gradišču pri Vojnomiru.«

»Je li res lani Morana podavila nad polovico Vojnomirovega gradišča?«

»Hm, tako hudo menda ni bilo,« se je norčeval vojvoda in je povabil oba moža k mizi.

Pritekel je krščenik in prinesel v visokih srebrnih vrčih sladke medice, za Žitomisla posebej pa v kristalni čaši močnega vina.

»Tako, tako ... vidva medico, jaz vino, je dejal Žitomisl dobre volje. »Torej povej, Olomir, kako je bilo s tisto boleznijo v Kobaridu?«

»Umrlo je res dosti ljudi. Izmed domačih je vzela bolezen tudi Vojnomirovo ženo in dva sinova.«

»In zdaj nima nič otrok?« je vprašala Zelislava, pozabivši že prejšnjo užaljenost.

»Ima še enega sina in dve hčerki, pa so še vsi trije prav majhni; nobeden nima več nego pet let.«

»Ohi, ti uboščki!« je vzdihnila vojvodova žena. »In kdo je zdaj domačica na kobaridskem gradu?«

»Nekaj starejših sorodnic živi še v Vojnomirovi zadruhi. Tudi Vojnomirov brat je oženjen.

»Ali ni bil Vojnomir nekdaj zaročen s tvojo sestro Godeslavo?«

Očividno je hotela Zelislava obrniti pogovor na oni nesrečni dogodek pred devetnajstimi leti.

Olomiru je lice pobledelo.

»Da,« se je odrezal na kratko in vstal.

Žitomisl je ostro pogledal sestro in vojvoda je rekel naglo:

»Tako lepo zahaja solnce. Pojdimo nekoliko na izprehod!«

Vsi so bili zadovoljni s predlogom, vsi so se oddahnili, kakor da je šel mimo njih teman, preteč oblak. Niso še pozabili, kako je bil Olomir takrat, ko je bil prvič na karantanskem dvoru, duševno ves strt in za vsako družbo kakor mrtev in brez zanimanja.

Zelislava pa si je grizla ustne. Predobro je opazila bledico na Olomirovem obrazu in drhtečo roko, s katero

si je popravil temne kodre... Torej je vendarle res, kar ji je bil pravil Žitomisti — Olomir še ni pozabil Vedrane —

Šli so vsi na izprehod.

Spredaj dva stražnika. V precejšnji razdalji za njima je stopal vojvoda, ki si je določil Olomira za spremnjalca; zadaj je šetala domačica z Zelislavo in Žitomislom. Dva krščenika sta nosila za njimi odprto nosilnico za domačico, ki je bila bolehnna in se je po navadi hitro utrudila.

»Kako žare oblaki nad Krnom!« je vzkliknila Zelislava nalašč prav glasno, da bi jo spredaj slišal Olomir in se okrenil.

Pa Olomir ji ni storil tega veselja. Prevažen je bil njegov razgovor z vojvodo.

»Dobro, pripravljen bom s svojimi četami,« je pravkar dejal vojvoda »vendar se mi zdi pot, po kateri hočete udreti na Forojulsko, nekoliko nerodna. Ne morem si misliti, zakaj sta si jo izbrala z ujemem.«

»Izbral jo je ujec. Jaz sem izprva mislil, da bi bilo bolje, ko bi udarili naravnost na Forumjulij in v starejšinskem posvetu je bila večina starejšinstva istih misli. Ali ujec Trudopolk se jim je smejal in je rekel, da bi se tudi on ne branil krajše poti, ko bi bil Forumjulij meden kolač, ki bi se nam kar sam raztopil v ustih; tako pa bi si na njegovem obzidju polomili vse zobe. Da ga zavzamemo, moramo najprej izvabiti Pemonovo vojsko iz trdnjave — tako daleč, da mu z drugim delom naše vojske lahko preprečimo vrnitev.«

»Prav je govoril tvoj ujec.«

»Tebe, vojvoda, je prosil, da nam priskočiš na pomoč od severa.«

»Izvrstno! Zdaj šele razumem vse dobrine njegovega načrta. Trudopolk je velik vojvoda. Pa povej mi, kdo se razen Trudopolka in mene še udeleži tega pohoda?«

»Tega ti zdaj še ne vem povedati, vojvoda, ker si ti prvi, do katerega me je poslal ujec. Naročil pa mi je, naj obidem vso Slovenijo gori do Dunava in do Blatnega jezera in doli do Save in še preko nje in naj povabim na udeležbo vse slovenske župane. Ko bi se jih priglasilo premalo, naj pa grem še k bratom Hrvatom doli v Posavje.«

»Ne bo ti treba hoditi. Dovolj nas bo, da razderemo ono forojujsko gnezdo in si osvojimo vsa brda, ki se naslanjajo na naše gore.«

Vojvoda se je ustavil na stezi, ki je držala preko velike trate pod krnskim gradiščem. Tu sta stali dve mogočni lipi in sredi med njima se je bleščal — knežji kamen. Bil je to zgornji del rimskega stebra, vzet iz bližnjih razvalin nekdanjega rimljanskega mesta Viruna. Slično stebrovje je lepšalo vojvodov dvorec in več hiš velikega krnskega gradišča.

»Večja in močnejša trdnjava je tvoje gradišče, kakor je Forumjulii onkraj Matajurja,« je občudoval Olomir stolno mesto karantanskih vojvod; »kadarkoli pridem k vam in se bližam tvojemu mestu, se čudim zidavi te mogočne trdnjave.«

»Moji pradedje so se učili zidanja na razvalinah virunskega mesta. Virunum jim je tudi dal večino stavb-

nega kamenja in ves marmor in vse stebrovje, ki ga vidiš v našem gradišču.«

»Da, da,« se je zdajci vtaknil v pogovor Žitomisl, ki je bil s spremljevalkami došel vojvodo in Olomira: »spominjam se, da je pravil moj pokojni oče o bolgarskem knezu Alzeku ali Alcoku . . .«

»Alciok mu je bilo ime,« ga je prestregel Olomir.

Torej o Alcioku, ki je dobil pri nas zavetje pred svojimi preganjalci in je vzkliknil, ko je zagledal naše gradišče: »To mesto me že od daleč objemlje. V njem najdemo usmiljenje!«

»Pa odkod je prišel ta Alciok in kdo ga je preganjal?« je vprašala Zelislava.

»Kde ga je preganjal?« Krščeniki — oni, ki imajo usmiljenje na jeziku, v srcu pa sovraštvo in divjaštvo,« je mrko pripomnil vojvoda.

Olomir pa je dejal:

»Ujec nam je, ko smo bili še otroci, dostikrat pravil o tem Bolgaru; cele osebnost ga je poznal.«

»Oh, povej nam, kaj vam je pravil!« je naprosila devojka.

»To je dolga povest,« se je branil Olomir.«

»Tem rajši bomo poslušali«; je rekla domačica, »ali povedal nam boš to povest pri večerji. Vrnimo se; glejte od Gline sem prihajala megla. Hladno je.«

Domačica je sedla v nosilnico in krščenika sta jo odnesla proti gradišču. Zelislava jo je spremljala.

Vojvoda, Olomir in Žitomisl pa so šli še nekaj časa po polju navzdol skoraj do vojvodovega prestola.

Vojvoda je vso pot molčal, ves zatopljen v misli. Tudi Olomir in Žitomisl sta molče stopala poleg njega.

V duhu je videl Olomir vse Virunsko polje mrgoleče od slovenskega ljudstva. Videl je karantanskega vojvodo sedečega na kamenitem prestolu, s cvetjem ozaljšanem in z dragocenimi grškimi preprogami pregrnjenem. Videl je v duhu in slišal, kako deli vojvoda pravico s prestola, kako mu starejšine vzdikajo in pritrjujejo in kako grmi za njimi ljudstvo, vse navdušeno.

Iz misli ga je zbudil vojvoda:

»Ali res ne utegneš ostati dalje časa pri nas?«

»Rad bi, a ne smem. Prosim te, skliči čimprej starejšinski posvet in jim razloži moje poslanstvo.«

»Pa naj bo, kakor želiš. Poslal sem že poročilo vsem starejšinam in županom.«

Vojvoda se je obrnil in vrnil so se v grad.

V veliki izbi je bila pripravljena večerja. Na mizah se je vse lesketalo od dragocenih posod. Svoje goste je vojvoda vselej imenitno pogostil in njegov dvorec jim je nudil vse udobnosti. Ali marsikdo je občutil vkljub temu neko neprijetno praznoto, nekaj tujega, mrzlega, kakor da ni med brati, dasi je sedela pred njim okrog mize družba v sijajnih slovenskih nošah, dasi je brnela po veliki obokani jedilnici zgolj slovenska govorica.

Vojvoda je sicer črtil Franke in vse, kar je bilo frankovskega, ker je dobro čutil, da iztezajo kremplje po slovenski zemlji, vendar se je v njegov dom že vtihotapilo dokaj frankovstva. Vojvoda je bil preveč častihlepen mož, da bi bil dosledno zavračal vse, kar se ni strinjalo z njegovimi nazori. Otepal se je zunajih znakov frankovstva, a njegova gospodstvaželjna duša je bila že vsa frankovska. Pozabil je že, kdo ga je postavil na vojvodski prestol pozabil, da je hotel posvetiti življenje na-

rodu, pozabil, da mu je izročil narod dragceno svetinjo — svoje zaupanje. Iz njega ni več govorila volja naroda — iz njega je govoril vedno le — samodržec — vkljub vsem starejšinskim posvetom.

Razmere na njegovem dvoru niso bile več one pri srčno domače, pristno slovenske, kakor jih bi mogli vojvodovi gostje pričakovati v srcu Slovenije.

Oprema Krnskega gradu je bila bogata, nad vse sijajna.

Ali člani vojvodove zadruga kakor tudi nebrojni krščeniki in ognjiščani so mrzili, prav ta sijaj, ker jih je potiskal na stopnjo manj vrednih ljudi, ker so se prav zaradi njega potapljali v brezpogojno, malodane suženjsko pokorščino in brezpravnost napram vojvodi.

Tudi Olomir je nečesa pogrešal na karantanskem dvoru, česar je bil od nekda vaje na domačem gradišču — — bratovske iskrenosti. Večkrat se je ozrl po omizju; opazoval je obraze vojvodovih gostov — nekaj starejšin iz okolice in nekaj imenitnejših mož iz krnske trdnjave. Pa na obrazih vseh teh plemičev je videl skoraj isti izraz; isto čuvstvo je navdajalo vse — razen Žitomisla in vojvodove žene — čuvstvo lastne ničvrednosti in služljivosti do vojvode. In vojvoda je sedel med svojimi ljudmi, ne kakor brat med brati, ne kakor župan med starejšinami, ne — Olomir je to dobro čutil — tu je sedel »gospod« med svojim »podložniki.«

»Kaj premišljaš, Olomir? Kaj gledaš, kakor da nas misliš še danes vse pohrustati!« se je oglasil preko mize Žitomisla.

Olomir se je zdrznil in se po sili nasmehnil prijatelju.

»Domislil sem se pravkar sličnega omizja, ki sem ga videl v Trstu.«

»V Trstu?«

»Slično omizje? Kako misliš to?« se je zanimal tudi vojvoda.

»Nekega večera sem šel mimo palače tržaškega tribuna. Bila je vsa razsvetljena in pred njo je stala množica ljudstva in gledala skozi okna v dvorano. Iz dolgega časa sem stopil med nje in razumel, da so govorili o bizantinskem eksarhu, ki je posetil Trst in ki mu je tribun priredil pojedino. Radovedneži so se vzpenjali na prste, da bi skozi odprto okno ugledali tribunovega gosta. Tudi jaz sem pogledal čez njih glave in ...«

»No, kaj si videl?«

»Videl sem dolgo vrsto obrazov in na vseh obrazih isti izraz, kakršnega vidim danes na obrazih tega omizja.

Vojvodovi gostje so se spogledali in niso vedeli, kaj bi, le Žitomisl se je glasno zagrohotal:

»Ha, ha! kakor b....« hotel je reči: kakor backi pred volkom — pa se je udaril po ustih in hitro dostavil: »Ah, Olomir, dolžan si nam še povest o tistem — kaj vem, kako si rekel —«

»Alcioku.«

»O, Alcioku, da. Povej, povej, da se nam obrazi nekoliko zravnajo,« je dostavil s hudomušnim pogledom.

»Pripoveduj!« je pokimal tudi vojvoda.

In devojka Zelislava je prestala zobati medene slaščice ter je verno zrla v lepo, a mračno Olomirovo lice.

Olomir pa se je zazrl preko nje v vrsto rimskega stebrovja, ki je po sredi dvorane nosilo nizke oboke, ter je pripovedoval:

»Bilo je* v naši zlati dobi, ob času, ko se je pred nami tresel ves svet — za vlade kralja Sama. Frankom je takrat vladal kralj Dagobert, ki je bil nadut človek in si je domišljjal, da bi mu morali mi Slovenci biti pokorni. Zbral je mogočno vojsko, izpodbudil tudi Langobarde, da so nas napadli, in tako so se spravili na nas od treh strani: Avstazijci Alemani in Langobardi. Že so naši junaški pradedi na dveh straneh klonili pod preveliko sovražnikovo močjo; glavni oddelek naše vojske, ki ga je vodil Samo, pa je tako potolkel avstrazijsko vojsko, ki je bila pod vostvom Dagoberta samega, da je moral Dagobert pustiti svoj tabor in bežati... V istem času so si bili naši sosede med Dunavom in Tiso med seboj močno v laseh zaradi prestolonasledstva. Obri so premagali domačo bolgarsko stranko in več tisoč Bolgarov je moralo z družinami vred bežati iz obrske države. Obrnili so se do frankovskega kralja Dagoberta, da bi jim dal stanovanjšč na svoji zemlji. Dagobert jim je ukazal, naj ostanejo čez zimo na Bolgarskem; sam se hoče posvetovati s Franki, kaj naj se stori. Ko so se Bolgari raztresli po Bavarskem, da bi tu prezimovali, je prišel od kralja Dagoberta skriven ukaz, naj Bavarci po svojih hišah v eni noči pomore vse Bolgare z ženami in otroki vred. To se je tudi zgodilo.«

»Oh, strašno!«

»Goste so pobili v spanju!«

»Germanski divjaki ne poznajo gostoljubnosti.«

»Tudi junake ne, ker pobijajo junake takrat, ko se ne morejo braniti.«

* V letu 631. po Kr.

»To je ona ljubezen do bednega bližnjega, ki jo propovedujejo tisti menihi tukaj gori ob Salici.«

»Menihi? Da bi jih besi!« zarohni vojvoda. »Kaj hočejo zopet na naši meji?«

»Bržkone so žejni naše krvi,« se posmehne Žitomisl.

»Slišal sem, da zidajo tam močno utrdbo,« je dejal gospodar Frušenjskega gradu.

»Meni pa je pravil langobradski trgovec iz Belluna, ki je potoval tamkaj mimo, da zidajo menihi ob Salici samostan in cerkev ob stroških bavarskega vojvode Teodona,« je povedal starejšina iz Podkrnosa.

»Aha! Saj sem si mislil, da je stvar nam namenjena. Kmalu se pokažejo kute v naši deželi,« je zopet povzel Žitomisl. »Ali jim pojdemo naproti bratje?«

»Pojdemo,« je dejal vojvoda in udaril ob meč, »kadar pride čas za to. Zdaj pa nadaljuj, Olomir!«

Razburjenost v dvorani se je plegla in Olomir je nadaljeval:

»Torej — Bavarci so pobili vse Bolgare, le neki Alciok in z njim še sedemsto drugih Bolgarov so se rešili ter prišli k nam. Vojvoda Valuk jih je gostoljubno sprejel. Mnogo let so nato Bolgari živeli med nami.«

»Do onega leta, ko je prišel tvoj ujec Trudopolk na naš dvor,« je pripomnil podkrnoški starejšina.

»Da, tistega leta so se selili Bolgari doli k Langobardom. Nekaj odličnih mož s tukajšnjega dvora jih je spremljalo do meje. Moj ujec, ki je bil takrat komaj osemnajstleten mladenič, se je tudi pridružil spremstvu, ker mu je junaški Alciok ugajal. Še dandanes nosi ujec ob svečanih prilikah meč na širokem srebrnem pasu, ki mu da je takrat ob slovesu podaril bolgarski knez Alciok.«

»Resnico si govoril,« je potrdil starejšina Pribislav iz Podkrnosa, »tistega leta, ko so nas Bolgari zapustili, je pribeležalo k nam čez mejo mnogo beguncev iz Forojulske, ker so po njih deželi razsajali Obri. In leto dni pozneje je pribežal na naš dvor Arnefrid, sin upornega forojulskega vojvode Lupa.«

»To je bil oni forojulski kneževič, ki je hotel, da mu pomagamo na forojulski vojvodski prestol?« je vprašal Žitomisl.

»Da, oni. In dali smo mu res nekaj mož, ko se je vračal v domovino. Ali nihče se ni vrnil. Langobardi so vse pobili, še preden so prišli do forojulskega mesta.«

»Hm, je pripomnil trušenjski župan, »ali ste že slišali, da je sedanji forojulski vojvoda ustanovil na svojem dvoru nekakšno vojaško šolo?«

»Prav za prav plemiško vzgojevališče«; je popravil Olomir; »tudi pri nas smo že slišali o tem. Baje vzgaja na dvoru sinove onih plemenitašev, ki smo jih mi potolkli pred štirinajstimi leti.«

»Vse kaže, da si je Forojulska precej opomogla od tistega časa. Zato pa, ako hoče Trudopolk kaj doseči, storimo čim prej, kar mislimo storiti.«

Pogovor se je še sukal okrog Trudopolkovega naklepa ter okrog starejšinskega posveta, ki naj bi se vršil drugi dan na karantanskem dvoru; pozno v noč so vsi legli k počitku.

Le Olomir je še dolgo sedel na klopici pri odprtem oknu in zrl v dolino, kjer se je v mesečini svetil kamenit vojvodski prestol in so nedaleč od njega molele proti nočnemu nebu razvaline nekdanj cvetočega rimskega mesta Viruna.

Misli so mu hitele nazaj na domače gradišče, kjer je stal poleg vojvodovega dvorca pod lipo podoben prestol nasproti kamenitemu žrtveniku. Prej ali slej zasede Olomir ta prestol — tako je določil Trudopolk, ker sam ni imel več sinov, tako so Trudopolku potrdili vsi starejšine njegove župe.

Nekdaj je Olomir sanjal o bodočnosti in o tem, kako se proslavi kot bodoči vojvoda. Ali takrat je sanjal poleg teh še druge sladke sanje. Te sanje pa so zdaj minile, utrnila se je zvezda, ki mu je osvetljevala bodočnost — izgubil je Vedrano. Ostal mu je le spomin in — osveta.

—Osveta! Poteptati hoče deželo, ki mu je ugrabila ljubljeno devojko, uničiti one, ki so mu ubili edinega brata.

Olomir je dvignil roke in vroče molil k Svetovidu, naj mu pomaga zbrati čim večjo vojsko, molil je k Perunu, da bi navdahnil vse slovenske župane in vojvode, da se razvnamejo za njegovo stvar.

5.

V gorenjem nadstropju nemaškega gradu je bilo že ves dan mnogo ropotanja in loputanja z vrati. Godeslava je porabila priliko ter je ukazala deklam, naj temeljito očedijo vse drugo nadstropje, ki še ni bilo tako očiščeno, odkar je bil menih Teofil zadnjič v Barbani. Temu je bilo menda zdaj že dve leti.

Tega dne pa je bil že zgodaj zjutraj cdjahal menih v Forumjulii, kamor je zahajal večkrat.

Ženske so hitele čistiti Teofilove sobe. Tudi Godeslava, ki je poleg o. Teofila zdaj že štirinajst let gospodarila v gradu, je prišla pomagat deklam.

Pravkar je otepala na ozkem pomolu prah iz cunje, ko se je oglasil z višave zvonek glas:

»Teta Godeslava! Poglej me!«

Godeslava se je ozrla navzgor. Visoko na okroglem grajskem braniku se je svetila stražarjeva čelada in njegova sulica. Izpod čelade pa so se svetili zlati lasje.

»Miljenka, kaj vendar delaš tam gori?« se je hudovala Godeslava.

Na braniku se je odzval vesel smeh, in čelada in sulica sta izginili. . . .

Godeslava je zmajala z glavo in se vrnila v Teofilovo sobo. Brisala je omarico, ki je bila pritrjena na steni med obema oknom.

Kmalu so se vrata tiho odprla, in v sobo je pokuhal krasen dekličji obrazek, obrobjen z zlatimi kodri.

»Tetka, ali si huda?«

Dvoje velikih sivih oči je prosilo še prisrčneje nego rdeča ustna. V sobo je stopila štirinajstletna deklica — vsa podobna pokojni materi Vedrani.

»Kaj bi ne bila huda! Kolikokrat sem te že prosila, da ne hodi na branik. Nekoč se še prevrneš čez ograjo v globočino.«

»Oh, tetka, ko je pa tako lepo tam gori. Ko bi bila deček, bi hotela biti grajski čuvaj.«

»Beži, beži! Saj itak pravi o. Teofil, da si bolj divja kakor katerikoli deček.«

»Mm — veš, tetka, če bi tebe ne bilo, bi me bil oče Teofil že davno potopil v sami latinščini, ali bi mi bila pa voščena tablica prirastla na eno roko, na drugo pa pisalo.«

»Miljenka! Kaj ti je danes, da si tako razposajena?«

Godeslava je klicala nečakinjo »Miljenka«, dasi je bila deklica krščena za »Rualdo«. Ali langobarsko ime je bilo Godeslavi tuje in zoprno.

»Vesela sem, tetka Godeslava, tako sem vesela, da ne vem, kaj bi počela. Pomisli, tetka,« dekletce se je oklenilo Godeslave in ji pošepetalo v uho: »Pomisli: tri dni ne bo očeta Teofila nazaj!«

»Ti porednica! In zato se veseliš!« jo je poizkusila karati Godeslava, a okrog usten ji je trepetal nasmeh, ki ga je dekle dobro opazilo in se zasmejalo na glas.

»Tetka, saj si ti tudi vesela, saj vem, da si. Pusti to omarico, naj jo obriše kdo drugi; pojdi, greva na moj vrtec! Pokažem ti, kako lepo so se danes razcvetle one rožice, ki mi jih je Adalvin prinesel iz Forumjulija.«

Miljenka je vlekla Godeslavo proti vratom, na pragu pa se je ustavila in vprašala tiho, da je ne bi slišala dekla, ki je v sosednji sobi snažila tla:

»Ali veš, kaj ima oče Teofil v oni omarici, ki si jo brisala? — — Jaz pa vem: polne steklenice žganja.«

»Miljenka!«

»Res, res! Zato jo vedno zaklepa. Nekdaj sem prav tiho stopila v njegovo sobo, pa je stal pred odprto omarico in pil iz steklenice. Zasmejala sem se glasno. On je pa urno postavil steklenico k drugim v omarico in zaloputnil vratca. Zaletelo se mu je žganje, da je dolgo kašljal. Potem me je pa oštel.«

»Prav je storil.«

»Tetka, ali to ni prav, da pije žganje. Sama si mi nekdam rekla, da je žganje ostuden strup, ki napravi iz pametnega človeka divjo žival. Glej, menih ga daje tudi

Adalvinu, ker mu ga prinaša iz Forumjulija. Potem se pa Adalvin prepira in pretepa s hlapci.«

»Pustimo to reč, Miljenka. Medve očeta Teofila ne moreva napraviti drugačnega, kakršen je. Star človek je že. Naučil te je brati biblijo in za silo tudi pisati — hvaležna mu moraš biti.«

»Hvaležna sem tebi, tetka Godeslava, ker si tako dobra z menoj.«

Miljenka je objela Godeslavo in jo odvedla po grajskih stopnicah na mali, z nizkim zidom ograjeni vrtiček, ki se je kakor veliko ptičje gnezdo držal visokega grajskega obzidja. Na nizkem vrtnem zidu je imela Miljenka nekaj cvetličnih lončkov; k njim sta stopili z Godeslavo. Tedaj je Godeslava pogledala čez zid doli proti Karnahti in je vzdiknila:

»Glej, Miljenka, goste dobimo! O, bogovi, to ni nihče drugi kakor barbanski opat. Čuvaj že trobi v rog.«

Onkraj Karnahte se je pojavil na cesti dolg pojezd. Orožje se je svetlikalo v solncu in pestri plašči jezdecev so plapolali v vetru.

Miljenka in Godeslava sta se vzpeli čez zid in Miljenka je kriknila:

»Glej, teta, onega mladega meniha; to je Marcijan, ali ne? — Čakaj, ko je bil zadnjič tu, sva se dogovorila, da mi dá znamenje.«

In dekletce je potegnilo iz nedrij bel robec in mahalo z njo jezdecem. Drug za drugim so se jezdeci ozrli na obzidje in odzdravljali. A mladi menih je potegnul izza rokava robec in ga dvignil v pozdrav.

Godeslava in Miljenka sta odhiteli po stopnicah navzgor in čez grajsko dvorišče k velikim vratom. Kmalu

se je zbrala okrog njiju vsa služinčad in še nekaj trenutkov, pa so skozi visoka vrata zaklopotala konjska kopita.

Godeslava je stiskala Marcijanu roko in Miljenka je plaho poljubila strogemu stricu opatu prstan na roki.

»In oče Teofil?« je vprašal opat in namršil obrvi.

»Odšel je davi v Forumjulii,« je odgovorila Godeslava.

»Tako?«

Odšli so v grad.

Zgoraj v dvorani je vprašal opat Godeslavo:

»Čemu je šel Teofil v Forumjulii?«

Godeslava se je rahlo nasmehnila in dejala, ne da bi pogledala opatu v ostre oči:

»Večkrat zahaja tja.«

Ali opat ni bil mož, da bi bil zadovoljen s takimi odgovori.

»Ali ti ni znano — zakaj?« je vprašal vnovič s podarkom.

»Po žganje hodi,« se je zdajci oglasila Miljenka, da bi pomagala teti iz zadrege.

»Kako si rekla? Po žganje?« Iz obraza, kakor iz kamena izklesanega, so se ostre opatove oči zapičile v dekličin obraz.

Miljenko je izpreletelo po hrbtu, kakor bi jo bil oblij z mrzlo vodo; vendar je pogumno prikimala in dostavila:

»Z Adalvinom sta šla.«

Opatov jekleni obraz je izpreletel teman oblak, a rekel ni ničesar.

Že je potekal tretji dan opatovega bivanja v Nemah. Pregledal je že vse gospodarstvo: hleve in žitnice in njive in gozdove. Šel je tudi doli v selo pod gradom, dovolil nekaterim seljakom nekaj lesa in drugim nekaj žita proti tem, da pred zimo popravijo streho grajske cerkvice.

Minil je že tretji večer, a Teofil se še ni vrnil. Vsi v gradu so že legli k počitku, le barbanski opat je še hodil po dvorani.

Tedaj se je začul hrušč na dvorišču in kmalu za tem ropotanje na stopnicah.

Opat je odprl vrata, da je luč iz dvorane posvetila po hodniku. Ko se je prikazala vrhu stopnic široka postava, je velel opat v ostrem glasu:

»Semkaj pridi!«

Omahovaje se je prizibal po hodniku oče Teofil. Bulil je s krvavimi očmi v opata, kakor da gleda pri-kazen.

Za Teofilom je prišel po stopnicah Bavarec Adalvin, ki je hotel zaviti v gorenje nadstropje.

»Semkaj pridi!« je vdrugič velel opat.

In prišel je tudi Bavarec, nesoč v dveh pletenica-h polne steklenke.

»Tja postavi!« mu je ukazal opat.

Bavarec je postavil pletenice na klop pri vratih in preplašen gledal opata. A ta mu je pokazal vrata in Adalvin je hitro slušal in se opotekel iz dvorane.

Opat je zaprl za njim vrata, se ustopil pred Teofila, ki je ves dišal po žganju, ter je dejal počasi, z mrzlim glasom:

»Ali sem te zato poslal sem?«

Teofil se je vrgel pred opata na kolena. Ali opat je z gnusom odstopil in velel:

»Vstani! Jutri, ko se iztrezneš, se pogovoriva dalje.«

Prihodnjega jutra je opat že zgodaj odjahal iz gradu. Vzel pa je s seboj le Marcijana in dva hlapca...

Po južini so se vrnili in opat je poklical v dvorano Godeslavo in Miljenko ter dejal:

»Danes sem bil v Forumjuliju pri vojvodi Pemonu. Njegova žena Ratperga, ki se je že večkrat zanimala za Rualdo, mi je obljubila, da sprejme Rualdo med dvorjane. Skrbela bo zanjo kakor za svojega otroka.«

Opat je umolknil in s polzaprtimi očmi motril učinek svojih besedi.

Godeslava in Miljenka sta stali pred njim, kakor da je treščilo mednju.

»Velečastiti!« je jeknila Godeslava hripavo.

Miljenki je izginila vsa rdečica s svežih ličec. Prijela je Godeslavo za roko in dejala odločno, smelo zroč staremu stricu v oči:

»Jaz ne grem nikamor!«

Za trenutek je nastala v veliki izbi strahotna tišina, da se je slišalo, kako je Miljenkin glas brnel pod oboki.

Godeslava je zrla strahoma v trdo opatovo lice. A nekaj je zatrepetalo okrog starčevih oči — Godeslava ni mogla razložiti, je li bil smeh ali srd zaradi dekletove drznosti.

Povsem mirno je rekel opat, obrnjen proti dekletcu:

»Ako želiš in ako sama hoče, gre lahko tvoja teta Godeslava s teboj.«

Miljenka se je oklenila Godeslave tako trdo, da je ta zaječala.

»No, vidim, da vaju ni moči razdružiti;« je opomnil opat, »ali zdaj idita na delo. V dveh dneh bodita pripravljeni, da vaju spremim na dvor.«

Pri oknu se je zganil Marcijan in se oglasil tolažilno:

»Saj bo lepo tam, Rualda. Imela boš dosti družčine.«

Ali Miljenka se je le nemo ozrla vanj. — Kaj je vedel brat, ki je živel vedno v tujini, o tem, kako je bilo zdaj njej, ki še nikdar ni zapustila ljubljene doma.

Zaihtela je in zbežala iz dvorane.

Stekla je po hodniku v svojo izbico, izbico, ki je bila nekdaj materina. Vrgla se je v blazinjak in ihtenje jo je pretresalo...

6.

Forojulski vojvoda Pemon je sedel v naslanjaču pri oknu in narekoval kartulariju pismo, namenjeno Luitprandu, langobardskemu kralju. V pismu je prosil krälja, naj bi vplival na oglejskega patriarha Serena, da bi prenesel patriarško stolico v Forumjulii.

Vojvoda si je prizadeval, da bi navedel čim več razlogov za svojo prošnjo. Premišljal je, kaj bi mogel še navesti v prošnji — ali ni mu prišla dobra misel; skočil je pokoncu in zaprl okno, skozi katero je prihajalo v sobo vriskanje in grohotanje iz mladih grl.

»Ali si napisal, da propada oglejsko mesto, odkar so Benetke potegnile vso trgovino z Bizancem nase?«

»Napisal, jasni vojvoda.«

»In to si napisal, da patriarh itak živi več v Korminskem gradu kakor pa v Ogleju?«

»Tudi to sem napisal, Jasnost.«

»Hm — — čakaj, napiši še — — ampak, za vraga, kaj vendar imajo danes spodaj v učilnici, da tako razsajajo! Zdaj sem že dvakrat poslal slugo, naj jih posvari. Moram pa vendar pogledati, kaj delajo.«

Pemon je odšel s trdimi koraki iz sobe čez široki hodnik in po stopnicah v pritličje forojulskega gradu. Tu je stopil po dolgi veži in postal za trenutek pred velikimi vrati.

Divje kričanje in zmagovito rjojenje je bilo čuti izza vrat.

Vojvoda je pomignil slugi, ki je stal v veži, in ta je na široko odprl duri.

V dokaj veliki dvorani se je dvigal z lesenih tal oblak prahu. V prah zavita pa se je kotalila po tleh živa kepa. Kakšnih dvajset plemiških mladcev, od štirinajst do osemnajst let starih, se je kriče premetavalo po tleh. Nekaj jih je stalo ob strani; ploskali so in se smejali.

Nekateri so ugledali vojvodo pri vratih in so se globoko priklonili. Drugi so se še rvali, dokler ni Pemon zagrmel:

»Kaj ste danes vsi zblazneli?«

Mahoma se je odmotal živi klopčič in mladci so se postavili v vrsto ter se klanjali.

Bilo jih je čudno videti. Lepe obleke vse povaljane, tuintam celo raztrgane, obrazi rdeči, strastno razpaljeni, lasje zmršeni.

»Kaj vendar počenjate? Zakaj se rujete? Kaj je tisto tam na tleh?«

Nobenega odgovora. Le na tem ali onem licu se je prikazal zmeden nasmeh, to in ono oko se je ozrlo na kupček cunj, ležečih pred njimi.

»Ratchis!« pokliče vojvoda svojega najstarejšega sina. »Poberi tisto tam na tleh!«

Iz vrste stopi mladenič s sklonjeno glavo. Pa že po prvem koraku se mu ustavi noga in proseče pogleda izpod čela na očeta. Toda vojvoda zagrmi:

»Ali bo kaj? Pokaži sem tisto!« Mladec se skloni in v silni zadregi pomoli proti očetu — punčko iz cunj.

Zlovoljni vojvodov obraz se zdajci razširi v glasnem smehu.

»Ha, ha, ha! Mladi gospodje se rujejo za punčko iz cunj! Hahaha! Magister militum!« pokliče Pemon svojega vojaškega poveljnika, ki je pravkar pristopil iz veže. »Poglej, kakšne junake si vzgajamo tu: tepejo se za punčko iz cunj! Hahaha! Ali povej, dragi moj sin, kaj naj pomeni ta komedija?« Tako se obrne vojvoda zopet do sina.

Ratchis skloni glavo še globokeje in molči.

»Govori ti, Ahistulf!« pozove Pemon najmlajšega izmed svojih treh sinov, ki je v ozadju prhnil v smeh.

Ahistulf, dečko močnih udov in drznega pogleda, stopi iz vrste.

»Ratchis in Ratchait sta se prepirala, kdo bo sedel pri obedu poleg najmlajše dvorjanice, Rualde de Nimis. Ratchait je rekel, da je on mlajši in zato naj si Ratchis izbere starejšo dvorjanico. Ratchis pa je trdil, da ima on kot prestolonaslednik pravico do izbire. Nekateri smo ...«

»Same budalosti! Nadaljuj!«

»Nekateri smo bili za Ratchisa, drugi za Ratchaita. In jaz sem svetoval, naj napravimo iz magistrovega plašča pun — —

»Tako! Tiste poteptane in raztrgane cunje naj bi bile moj plašč!« je zakričal minister militum Episfani.

»Nadaljuj!« je zagrmel vojvoda na mladega poredneža.

Dečko je končal nekoliko poparjen:

»Komur bi se posrečilo, da vrže punčko proti stropu, ta naj bi odločil, kdo bo sedel poleg Rualde de Nimis.«

»Ne, čakajte, jaz vam povem, kje boste sedeli vsi skupaj: Za kazen boste obedovali vsi, ki ste se udeležili te komedije, in oni, ki ste jo gledali in je niste preprečili — ves teden v obednici telesne straže. Magister militum, ti si mi odgovoren za to. Za tvoj plašč naj ti izplača moj arcarius toliko, da si kupiš novega.«

Vojvoda je odšel in sluga je zaprl vrata za njim.

Žena forojskega vojvode Ratperga je v svoji sobi urezavala široke svilene trakove. Dvorjanice so ji pomagale. Ratpergi nasproti pa je sedela najmlajša dvorjanica, Rualda iz Nem — lepa Miljenka. Gospodarica jo je učila vezati na svilene trakove lepe rože, kar je Miljenki šlo kaj hitro izpod rok ... To spretnost je podedovala po materi.

Ratperga se je sklonila čez mizo nad Miljenkino vezenje.

»Glejte, glejte — saj bo naša mala kmalu lepše vezla kakor jaz, ki sem jo učila!«

Miljenka se je zardela ob tej pohvali in dejala naglo:

»Samo tega ne vem, kako dolgo naj napravim to vezenino, da bo prišla ravno okrog prta?«

»Saj res! Niti ne vemo, kako velik naj bo prt. Veš kaj, mala, pusti zdaj delo — dovolj si bila že pridna danes. Pojdi in pokliči teto Godeslavo, pa stopita na pristavo in izmerita oltarno mizo v kapelici.«

Miljenka je pospravila delo, poljubila gospodarici roko in odhitela.

Zunaj je tekla po hodniku prav do konca in tam je odprla ozka vrata. Vstopila je v izbico, ki ni bilo v njej drugega kakor dve postelji, dve manjši skrinji, v zid vdolana omara, mala miza in dva široka stola. Pri oknu je sedela pred kolovratom Godeslava in predla.

»Tetka! Gospodarica je dejala, naj greva na pristavo, da izmeriva oltarno mizo. Ali greš?«

»Prav rada. Vesela sem, da prideva nekoliko iz tega zidovja.«

»Oh tetka,« je vzdihnila mladenka in se oklenila Godeslave, »kako lepo je zdaj v našem gradu! Vse okoli njega žari v barvah: rumeno in rdeče in rjavo in zeleno in zadaj modro nebo in sive gore. Kako lepa je jesen doma! Tukaj v mestu pa je tako pusto.«

»In v moji domovini, tam ob zeleni Soči — — Dete! Da ti morem pokazati to krasoto!«

»Tetka, že dostikrat bi te bila rada vprašala: Glej, pripovedovala si mi že tolikokrat o gradu mojega starega očeta, vojvode Trudopolka. Kako lepo je tam ob Soči. Pripovedovala si mi o svoji mami in o svojih bratih, kako ste se imeli radi; kako dober in junaški je moj stari oče. Povej, tetka, ali si nisi nikdar želela, da bi se vrnila domov? Meni je pa zdaj tako dolgčas po naših Nemah!«

»Dete moje, tožilo se mi je po domu bolj, kakor si moreš misliti. Ali izprva nisem mogla pustiti tvoje matere same. Ko pa je tvoja mamica umirala, sem ji morala priseči, da te ne zapustim... Zdaj pa pojdiva na pristavo. Pokliči služabnika, da naju spremi.«

Šli sta.

Pot ju je vodila preko trga, ljudje so se jima klanjali in se ozirali za njima. Dasi sta nosili dvorno nošo kakor vse druge dvorjanice, je bilo vendar v njunih obrazih nekaj Forojuľcem tujega, da so vsi postajali in spogledovali drug drugega. V tem pa so si bili vsi edini:

»Najmlajša dvorjanica je krasotica, kakršne še ni bilo na našem dvoru.«

Tako sta prišli Miljenka in Godeslava do kamenitega rimskega mostu, ki se je vzpenjal nad Nadižo. Tik mostu je stala stara cerkvica.

»Glej, ta cerkvica je bila nekđaj tempelj rimske boginje Venere; tako mi je pravila Ratperga,« je rekla Miljenka in pristavila: »Nisem še bila v njej. Ali si jo hočeva ogledati? Saj si me učila moliti boginjo pomladi in ljubezni, ki jo mi imenujemo Vesno.«

»Pa stopiva v cerkvico.«

Stopili sta v božji hram, da se priporočita boginji, ki je nekđaj prejemala darove z žrtvenika, kateri je še vedno stal v templju, dasi so v njem krščanski duhovniki opravljali svoje daritve.

Ali v cerkvi se je svetil od vseh strani križ in podobne svetnikov so zrle s sten, da je Godeslava prijela Rualdo za roko in dejala šepetaje:

»Pojdiva vun! Bogovi bi se jezili, ko bi me videli v templju krščenikov.«

Ko sta prišli iz cerkve, se je sluga, ki je čakal pri mostu na njiju, razgovarjal z mladim plemeničem.

Plemič se je obrnil in šel dalje — skozi mestna vrata in iz mesta — ves čas pred njima. Onkraj mestnega jarka je zavil na pot proti vojvodovi pristavi in izginil za drevjem.

Počasi sta šli Godeslava in Miljenka za njim in globoko vdihavali zveži zrak, ki je prihajal od Matajurja sem po dolini.

Sluga jima je odprl velika vrata, ki so držala na vrt obširne vojvodove pristave. Šli sta mimo pristavnikove hiše v gorenji konec vrta, kjer se je belila kapelica med drevjem. Ali ko sta stopili izza drevja, je sedel na kameniti klopici pred kapelico mladi plemič, ki je hodil iz mesta ves čas pred njima.

Plemič je vstal, snel pokrivalo in se jima globoko priklonil — — bil je Pemonov sin Ratchis.

»Oprosti, prelepa Rualda, da te tukaj nagovarjam. Ali odkar je moj oče opazil, da si mi všeč, ne ujamem na dvoru več prilike, da bi govoril s teboj. To pa ti moram povedati: Zame ni na svetu lepše devojke, kakor si ti. In kadar postanem vojvoda, moraš ti postati moja žena!«

»Moram?!«

Velike sive Miljenkine oči so se napol zaklopile in prezirljivo ošvignile mladeniča.

Godeslava je nejevoljno stresla z glavo in prijela deklico okrog pasu, da bi jo odvedla v kapelico.

Ali Miljenka je dejala odločno: »Samo za trenutek me še pusti, teta, da povem temu gospodiču, kar bi rad

zvedel: Vedi tedaj, kneževič, da nikdar ne postanem tvoja. Jaz nisem punca iz cunj.«

In stopila je v kapelico. Roka se ji je tresla, ko je s tenko vrvico merila oltarno mizo.

Zunaj pa se je vračal Ratchis s povešeno glavo proti mestu... Iz mladenkinih besed je sklepal, da je lepa njegova oboževanka zvedela, na kakšen otročje neumen način si je hotel priboriti prostor poleg nje. Spoznal je, da je bila užaljena in da mu te neumnosti ne pozabi tako hitro. Osmešil se je bil pred njo, po kateri je želel biti odlikovan — — — — —

Ko sta se Godeslava in Miljenka vračali skozi mesto, je dejala Godeslava:

»Preostro si zavrnila Ratchisa. Prestolonaslednik je in ti lahko še kdaj škoduje.«

«Grd je in nečem ga.«

»Miljenka!« — še vedno je Godeslava klicala deklico po imenu, ki ga ji je dala umirajoča mati s svojim blagoslovom. »Vsak človek ne more biti lep. Glej, tudi naša gospodarica Ratperga je grdega obraza, in vendar jo vsi spoštujemo, ker je dobra in razumna žena. Vojvoda Pemon ni iskal lepega obraza, ko se je ženil; poiskal si je zlato srce.«

»Ampak Ratchis nima zlatega srca.«

Godeslava se je nasmehnila.

»Dete, premlada si še, da bi sodila ljudi.«

»Glej, tetka, glej, kdo je tam!«

Šli sta pravkar mimo gostišča Sv. Ivana, ko je stopil iz njega — Bavarec Adalvin.

Tudi on ju je spoznal in se jima globoko klanjal.

»Adalvin!« ga je poklicala Godeslava, »kaj delaš tu v Forumjuliju?«

»Oh, ko bi tvoja dobrotljivost vedela, kako se mi je godilo, ko si odšla z jasno devojko Rualdo iz Nem! Gospod je določil, naj grem v svojo domovino.«

»Kateri gospod?«

»Častiti opat iz Barbane. Moral sem oditi že prihodnjega dne iz gradu. Ali v domovino se nisem hotel vrniti, dokler ne vem, kako se bo vama godilo tukaj. To sem dolžan spominu svoje pokojne gospodarice Vedrane. Zdaj služim tu v gostišču za hlapca. Vzeli so me, ker me poznajo, odkar sva hodila z očetom Teofilom v Forumjulii. Ako bi me jasni gospodarici kdaj potrebovali, naj pošljeta pome.«

»Ne bova pozabili nate,« se je zasmejala Miljenka, »ali pazi, Adalvin, da se že prej ne utopiš v tisti nesrečni pijači, zaradi katere te je zapodil moj stari stric!«

»Oh, jasna devojka...«

Adalvin ni Miljenki nikoli zameril — — saj je bila tako zelo podobna svoji pokojni materi, kateri je nekdaj služil kar najvdaneje.

Dvorjanici sta nadaljevali pot, Adalvin pa se jima je še klanjal, ko ju že več videl ni.

— — — — —
— — — — —

Bilo je prihodnjega dne, zgodaj zjutraj. Po hodniku so prišli trije Pemonovi sinovi: Ratchis, Ratchait in najmlajši — poredni Ahistulf. Hoteli so želeti materi dobro jutro.

Ali prav pred Ratpergino sobo sta se starejša brata ostro sprla in Ratchis je pritisnil Ratchaitu močno za-

ušnico — v veliko veselje njunega mlajšega bratca. Da ni v istem trenutku Ratperga odprla vrata svoje sobe — kdo ve, kaj bi si bila storila razdražena mladca.

Ratperga je bila odločna ženska. Prijela je z vsako roko enega sina in ju brez besed odtirala na drugi konec hodnika, v sobo svojega soproga.

»Zdaj mi pa povejta, kaj imata prav za prav!« je zakričal vojvoda, ko mu je žena povedala, kaj se je zgodilo pred njenimi vrati.

»Ratchis me je udaril v obraz!« je odgovoril Ratchait še ves razburjen zaradi prejete klofute.

»Zakaj?«

»Menda je slabe volje, ker ga je Rualda de Nimis zavrnila.«

»Molči!« je zakričal Ratchis.

»Kaj ne moreta pustiti deklice v miru?« je zagrmel vojvoda. »Kaj si bosta vedno v laseh zaradi nje? Ali se ne sramujeta: sinova forojulskega vojvode, pa se rujeta in pretepata zaradi dekleta, kakor hribovski seljaki! Idita zdaj! O tej stvari se še pomenimo!«

Ko so se zaprla vrata za mladeničema, je rekel vojvoda:

»Nekaj moram ukreniti, sicer se mi še pobijeta zaradi tega dekliča. Kaj misliš, žena, ko bi poslal Ratchisa za nekaj časa na kraljev dvor v Pavijo? Kralj Luitprand se je večkrat zanimal zanj.«

»Tudi jaz sem ti že mislila predlagati isto Ratchisovi prihodnosti ne bo škodovalo, ako se prikupi Luitprandu. Vendar mislim, da s tem stvar še ne bo rešena.«

»Zakaj?«

»Ker je dekletce prelepo in je že vsa plemiška šola zaljubljena vanjo. Med našimi varovanci bodo vedno prepiri zaradi nje.«

»Dobro, pa jo pošljimo nazaj v Neme.«

Ratperga je odkimala.

»Oprosti, ne vem, ako bi bilo s tem pomagano nam in njej. Prvič ni od nas do nemaškega gradu tako daleč, da bi mladenič, kakršen je najin sin Ratchait ali kateri drugi izmed mladcev, ne mogel do nje. Potem pa bi bilo tudi za Rualdo de Nimis slabo, ko bi jo zopet izročili v varstvo človekoma, kakršna sta oni vedno pijani menih Teofil in pa njena teta, ki je poganska Slovenka. Dekletce se mi zdi itak bolj poganka, kakor pa kristjana. Ali bi ne bilo bolje, da jo pošljemo v samostan, da popravijo na njeni duši, kar so zagrešili drugi?«

»Žena, zlata si vredna! Prav praviš — tako storim. Ali v kateri samostan naj jo pošljem?«

»Slišala sem o nekem ženskem samostanu tam blizu Gradeža.«

»Prav. Saj je pravil o njem barbanski opat. To je samostan na otoku Sv. Petra. Tja jo pošljem. Prej pa moram vendar obvestiti njenega starega strica. Najbolje bo, če jo kar sam spravi tja doli. Še danes mu vse sporočim.«

— — — — —
— — — — —

Ko se je tistega opoldne zbiral forjulski dvor k obedu in so že vsi čakali vojvodovega prihoda v obednico, je skočil po hodniku deček, tiho in oprezno kakor maček, in potrkal na zadnja vrata.

V sobi se je odzvala Godeslava, ki je vedno obedovala sama, ker se je že od prvega dne ogibala drugih dvorjanov, ki so njo — Slovenko — gledali sovražno.

V sobo je vstopil — Ahistulf. Pogledal je še enkrat opazno po hodniku, tiho zaprl vrata ter se poklonil Godeslavi.

Ta ga je gledala vsa začudena.

»Kaj želiš, kneževič?« ga je vprašala in je prenehala jesti.

Deček je položil prst na usta in šepnil.

»Daj mi svileni trak, ki ga je snoči imela v laseh Rualda de Nimis — pa ti nekaj povem.«

»Kakšno budalost si zopet iznašel?«

»Ni budalost, Godeslava. Ko začuješ, kar ti povem, boš silno žalostna: moji starši so sklenili, da ločijo tebe od Rualde. Daj mi trak, pa ti povem vse.«

Godeslava je prebledela in ostro pogledala otroku v oči. Ali deček jo je gledal resno in drzno. Nekaj je bilo v njegovih očeh, kar je napotilo Godeslavo, da je poiskala v Miljenkini skrinjici zahtevani trak in ga molče podala dečku.

Temu so se zasvetile oči, ko je držal v roki preprosti trak, ki ga je zvezla Miljenkina roka. Zložil ga je skrbno, kakor nekaj neizmerno dragocenega ter ga spravil pod obleko na prsa; nato je šepnil:

»V nekaterih dneh pošlje moj oče Rualdo v ženski samostan blizu Gradeža.«

»Ahistulf!« se je prestrašila Godeslava.

»Res, res! Prisluškoval sem pri vratih — — vem, da to ni lepo, ali zanimalo me je, kaj stori oče z bratom, ker sta se klofutala pred materino sobo. Slišal

sem, da pojde Ratchis v Pavijo na kraljevi dvor, Rualda pa bo morala v samostan. Mati je rekla, da je ne zaupa tebi, ker si poganka. Če mi ne veruješ, pojdi doli na dvorišče, tam že čaka konj, da ponese sel pismo v Barbano.«

Škodoželjno je končal dečko, se poklonil in hitro odšel, tiščaje roko ob prsa.

Godeslava je gledala za njim kakor okamenela.

»Ali je mogoče?« se je vprašala polglasno. »Vzeti mi hočejo še zadnje in edino, kar imam — — to dete, ki ga ljubim, kakor da je moje... Saj ni mogoče!«

Nato pa se je obrnila k oknu in pogledala na dvorišče — — res — — tam pri hlevu je stal osedlan konj. Godeslava se je hitro odločila ter odhitela iz sobe, po hodniku in po stopnicah v vežo.

Ni čakala dolgo, ko je prišel za njo navzdol vojvodov sel.

»Lepega konja imaš,« ga je nagovorila Godeslava. »Ali se odpravljaš daleč na pot?«

»Dokaj daleč — skoraj do Gradeža,« ji je odgovoril sel — in Godeslava ga ni več vpraševala. Prepričana je bila, da je govoril mladi Ahistulf resnico.

Vsa potrta se je vrnila v sobo in s težkim srcem pričakovala, da se Miljenka vrne od obeda.

Ali ko je dekletce stopilo v sobo, se Godeslava ni mogla odločiti, da ji pove, kaj ji je namenil Pemon.

Popoldne je Miljenka zopet odšla v Ratpergine sobe in se je vrnila šele o mraku h Godeslavi. Objela jo je in šepnila:

»Tetka, zdaj bom rešena tistega sitneža.«

»Katerega?«

»No, Ratchisa. Dvorjanice so govorile, da pojde v Pavijo.«

Godeslava ni odgovorila ničesar. Solze so ji zalile oči.

»Kaj ti je?« je vzkliknila Miljenka. Zdaj ji je Godeslava povedala vso resnico.

Deklica je izprva onemela, tako jo je pretresel ta nepričakovani udarec.

Ali takoj je skočila na noge in kriknila odločno:

»Ne grem in ne grem! V sam...«

Godeslava ji je pritisnila roko na usta.

Tedaj jo je Miljenka objela in je zaihtela.

»Tetka! Samo tebe še imam. Nikdar ne gremi v samostan. Rajša umrem.«

»Tako hitro ne umreš dete. Meni je hudo, da bi te morala pustiti od sebe. Tvoji umirajoči mamici sem obljubila, da te bom čuvala. Strah me je, da te ne bom več videla, ako pojdeš v tujino. Ali pomoči ne vem. Kdo bi se zavzel za naju? V tem mestu nimava človeka, ki bi nama bil iz srca naklonjen.«

»Teta Godeslava!« Miljenka je izpustila varuško in tlesknila z rokami. »Imava ga! Imava človeka, ki nama pomore — — Adalvin.« In deklita se je vzpela na prste in šepnila Godeslavi na uho: »Pobegneva, in Adalvin nama pomore.«

»Oh, dete,« je vzdihnila Godeslava, »kam naj pobegneva? Povsod naju zaslede.«

»Povsod že ne! Ali naju dobe, če — — pobegneva k mojemu — — staremu očetu?«

Zdajci je Godeslava presenečena odstopila. Prijela se je za glavo in strmela dekletu v svetle oči. V njenem

srcu je vstala domovina — lepa — prelepa... Ljubezen ji je privabila pred oči topli dom vojvode Trudopolka — — mater — — brate — — strica in vse druge zadrugarje. Ali sredi te ljubezni je vstala v srcu — muka... — — — Kako naj stopi pred — Vojnomira? Kaj si bo mislil o njej, ako mu pove, da bi se bila pač lahko takrat takoj vrnila, pa se ni hotela. Ali ji bo verjel, da jo je zadrževalo zgolj usmiljenje do nesrečne Vedrane? Kaj naj stori?

»O, bogovi, usmilite se!« so šepetale njene ustne.

»Tetka!« jo je zdramila Miljenka. »Poslušaj, kako pobegneva: gospodarici porečem jutri zjutraj, da sem izgubila vrvico, s katero sem včeraj izmerila oltarno mizo. Poslala me bo še enkrat na pristavo...«

»Sst! Dete!« je opomnila Godeslava in dekle je še bolj potajilo glas in šepetaje razvijalo svoj načrt.

Naposled je vprašala:

»Ali misliš, da se nama posreči?«

Godeslava je prijela deklico za lepo glavico in ji poljubila čelo.

»Moliva, da nama pomagajo bogovi!«

Pokleknili sta pred kipec, ki sta ga bili prinesli iz Nemaškega gradu in ki ga je bila Godeslava posvetila spominu pokojne Miljenkine matere.

Ko sta odmolili, je bila v sobi že popolna tema. Miljenka je poiskala kresilni kamen in gobo ter prižgala leščerbo.

Godeslava pa je pokleknila pred skrinjo in vzela iz njenega dna nekoliko obledelo zmečkano, a še dokaj dobro ohranjeno slovensko žensko nošo in nato še eno, ki je bila prav tako pokrita s pestro vezeninom. Podala je

obleki Miljenki, ki ju je razgrnila in plaho pogladila prekrasno vezenino.

»Kako lepo je znala vezti moja mamica!« je šepetala deklica in obesila obleki v omaro. »Ali oblečeva jutri to obleko pod plašč?«

Godeslava je prikimala in pripravila v vzdani omari še dva temna velika plašča.

Nato je Miljenka poiskala v svoji skrinjici vrečico zlatov, ki jo je prejela v dar od starega strica, ko je prišel z njo na forojulski dvor. To vrečico in vse lepотиčje sta z Godeslavo skrili v svileni vrečici, ki jo je Miljenka prišila Godeslavini obleki.

Tako pripravljeni, sta šli k počitku. V kotu pred kipcem je gorela leščerba vso noč.

Ko je Godeslava že trdno spala, se je Miljenka oprezno dvignila z ležišča in tiho odprla pokrov svoje skrinjice. Segla je v skrinjo in vzela iz njenega dna — biblijo, s srebrnimi platnicami in zaponkami, posutimi z dragulji; oče jo je nekdaj prinesel materi v dar. Skrival jo je Miljenka vzela s seboj v Forumjulii, da se ne bi hudovala dobra teta Godeslava, ki je bila tako verna poganka.

Biblija je bila deklici dragocen zaklad; saj ji je povedal Adalvin, kolikokrat je oče čital iz nje materi, ki ga je poslušala izprva nejevoljna — pozneje pa vedno rajša.

Brez tega spomina na mater in očeta ni hotela ostaviti rojstne dežele. Zavila je biblijo v svileno ruto, je povezala z dolgim vezenim trakom in privezala zavoj na obleko.

Nato je zopet spravila obleko v omaro in legla k počitku.

7.

D drugega jutra sta bili Godeslava in Miljenka zopet na poti proti vojvodovi pristavi. Spremljal ju je isti služabnik kakor zadnjič.

Že sta šli čez most, ko se je Miljenka ustavila in rekla:

»Joj! Vrvico sva pozabili!«

»Ali brez vrvice ne moreva izmeriti oltarne mize. Pojdita vidva počasi dalje, jaz se vrnem po vrvico in pridem kmalu za vama.«

Miljenka in služabnik sta nadaljevala pot, Godeslava se je vrnila: Prisedši do gostišča Sv. Ivana, je vstopila in naprosila deklo, ki je nesla vrč vode skozi vežo, naj pokliče Bavarca Adalvina.

Kmalu je stal Adalvin pred njo in se ji globoko klanjal.

»Pridi za menoj v cerkvico poleg mostu!« mu je šepnila Godeslava in potem je urno odšla.

Hitela je naravnost v cerkvico in ostala v kotu pri vratih. Ni ji bilo treba dolgo čakati na Bavarca. Vstopil je kmalu za njo.

»Adalvin, pomagaj nama! Pobegniti morava, ker hočejo Miljenko vtekniti v samostan.«

»V samostan? Kdo jo hoče...«

»Vojvoda. Poslušaj! Zdajle greva na pristavo. Ali nama moreš preskrbeti dva konja?«

Adalvin je počasi zmajal z glavo.

»Imam tu vrečico zlatov in če bo treba, dodam še nekaj dragocenega lepotičja.«

»Da bi konje kupil? O, tako pa že pojde. Za zlato dobim vse v Forumjulu. Poznam moža, ki proti odškodnini izposojuje konje znanim domačinom, kadar jih potrebujejo. Ta bi mi morda prodal dva konja za drag denar. Porečem, da jih rabita dva tuja popotnika, ki sta prenočevala v našem gostišču.«

»Pameten si, Adalvin. Tu ti priložim še narokvico iz biserov, če bi bilo denarja premalo. Če kaj ostane, pa naj bo tvoje.«

»Ostalo bo — še veliko bo ostalo. Preveč si mi izročila, jasna devojka.«

»Le naj bo, Adalvin. Da nama le hitro priženeš konja. Priženi ju zadaj za pristavo, na cesto koncem vrta.«

»Bodi brez skrbi, devojka Godeslava! Preden začno Forojulke kuhati južino, bosta jasni devojki že lahko na konjih.«

»Zakriči kakor vrana, kadar prideš na mesto. Pričakovali te bova za vrtnim zidom.«

Adalvin je odhitel iz cerkvice in kmalu za njim je odšla Godeslava. Dobila je Miljenko že na pristavi, ko se je veselo razgovarjala s pristavnikovo ženo.

Ko je pristopila Godeslava, je dejala Miljenka služabniku, ki je stal med gredami in se razgovarjal z vrtnarjem:

»Danes ostaneva dalje časa tu. Da smo le za južino doma. Ti lahko ostaneš tu, medve pa bova šetali zadaj v gozdiču pri kapelici.«

Počasi sta odšli devojki po peščeni stezi, ki je držala v gorenji konec pristave. Tam se je razprostiral velik sadni vrt, za njim pa majhen gozdič, pred katerim je stala kapelica.

Sedli sta na klopico pred kapelico. Molčali sta obe. Srce jima je tolklo tem močnejše, čim bolj je potekal čas.

Miljenka je izvlekla iz male svilene torbice dve debeli jabolki.

»Ali hočeš jabolko, tetka? Pristavnikova žena mi je z njimi napolnila torbico.«

»Zdaj ne morem jesti.«

Miljenka je pogledala Godeslavi v blede obraz in je molče zopet spravila jabolka v torbico. Vstala je in stopila na klopico, da pogleda čez zid proti Forumjulu.

»Nič!« je odkimala.

Skočila je s klopi.

»Ali misliš, da dobi konje, teta?«

»Ne vem, dete. Rekel je, da se mu morda posreči.«

Miljenka je stopila okrog kapelice in pogledala tja proti goram. Stiskalo jo je v grlu in solze so ji silile v oči.

»Saj ga ne bo,« je šepnila in si skrivaj obrisala solze. »O, da bi že bila tam za gorami, na varnem!«

Vrnila se je in sedla na klop. Pod plaščem je pritisnala nase zavoj z biblijo in v srcu je vzdihovala: »Oj, mamica moja in očka gori v raj, pomagajta!«

In zopet je vstala in skočila na klop.

Godeslava se je zdrznila in tudi vstala.

»Ali prihaja?«

Miljenka je stresla z glavo. Solze so se ji udrle po licih. Naslonila se je na kapelico in zaihtela.

Godeslavo je dušilo v grlu.

»Stopi doli, dete, da te ne ugledajo oni tam doli na vrtu!«

Miljenka se je zravnila — ali tedaj je kriknila:

»Prihaja! Že prihaja!«

Zasmejala se je na glas, skočila s klopi in objela Godeslavo, da bi jo bila skoraj podrla.

»Morda pa ni Adalvin? Ali si ga spoznala?«

Miljenka je izpustila Godeslavo in jo prestrašeno pogledala.

»Tri konje sem videla, pa enega samega jezdeca — —«

»Tri konje?«

Godeslava je otresla glavo.

Pa Miljenka je silila:

»Pojdiva, morda je vendarle Adalvin!«

In dekletce je vleklo varuško siloma v gozdič — prav do konca, kjer je visok neometan zid zagrajal posestvo.

Miljenka je nastavila nogo v luknjo med kameni in se vzpela na zid. Nepremično je zrla proti cesti, proti dolnjemu koncu dolgega zidu.

»Tu je! On je!« In že je zdrsnila preko zidu na travnik in pomignila z roko proti cesti.

Kmalu je pogledala tudi Godeslava čez zid in Miljenka ji je pomagala, skočiti doli.

Zdajci sta stekli za zidom proti cesti in si po poti pripenjali kapuce čez glavo.

Adalvin ju je pričakoval s tremi konji. Oblečen je bil v obleko, ki jo je nosil nekdanj, ko je spremljal meniha Teofila. V roki je držal dolgo sulico.

»Z vama pojdem,« je dejal, ko ga je Godeslava pogledala vsa začudena.

Devojka je prikimala in se z njegovo pomočjo vzpela na konja.

Miljenka je že sedela na konju, preden ji je mogel Adalvin pomagati. V naslednjem trenutku so zdirjali po cesti proti Nadiži.

Ljudje, ki so delali na polju, so se ozirali za čudnima jezdecema v temnih plaščih in s kapuco na glavi. Ali videč za njima stražnika s sulico, so mirno nadaljevali delo.

Tretji del.

1.

Na tolminskem gradišču je vihrala stoletna lipa z vejami, šumela in trosila suho listje po vsem dvorišču in po tisočglavi množici, zbrani na njem.

Pod lipo je sedel na vojvodskem prestolu pravkar iznova potrjeni vojvoda Trudopolk sredi vseh starejšin svoje župe. Beli lasje so mu plapolali v vetru.

»Živel naš vojvoda!«

»Dokler nas bo vodil Trudopolk, bomo zmagovali.«

»S Trudopolkom so bogovi!«

Ljudstvo, zbrano okrog starejšinstva je navdušeno vzklikalo.

»Kar zdajle nas vodi na Forojulce! Vse potolčemo, kolikor nam jih pride pod roke!« je klical najmlajši starejšina, Vojnomir iz Kobarida.

Ob širokem deblu košate lipe pa je slonel mrkega obraza Olomir in nejevoljno stresel glavo.

»Sami jih ne zmoremo!« je zaklical.

Z glavo je zmajal tudi Trudopolk. Vstal je, oprl nekoliko sključeno, a še vedno krepko postavo na meč in izpregovoril:

»Velemožni starejšine! Bratje! Pravkar ste me na novo potrdili za župana in vojvodo. Naložili ste mi veliko nalogo. Bogovi naj mi pomorejo, da jo rešim v vaše zadovoljstvo. Vaša želja je, da si priborimo solčna brda

navzdol do sinjega morja? — Bodi! — Ali to bo huda borba. Poteptati in uničiti moramo vso forojulsko zemljo. Hrabri ste, možje moje župe. Svojo hrabrost ste dokazali v premnogih bojih s Forojulci, z istrskimi Bizantinci in tudi z Bavarci. Toda za boj, ki nas čaka, bi nas bilo premalo. Zato sem poslal poslanca Olomira do vseh županov in vojvod našega naroda. Vsi so nam obljubili pomožne čete. Karantanski vojvoda nam pride na pomoč z vsemi možmi.«

»Živeli Karantanci!« je prekinil Trudopolka glas izmed ljudstva.

Vsi so se ozrli tja proti lipi, kjer je stal v Olomirovi bližini že večdnevni gost Trudopolkovega dvorca — Karantanec Žitomisl.

Vojvoda pa je končal:

Drugo jesen se dvignemo, letos bi bilo že prepozno, ker je že Morana pred vrati. Takrat, ko bo forojulska zemlja polna ko storimo delo na polju, priženemo živino s planin, takrat bodite pripravljeni. Takrat pošljem glas od sela do sela, od gradišča do gradišča. Bogovi nam pomorejo, da dovršimo, kar so pričeli že naši dedi. Bogovi nam pomorejo, da si priborimo toliko zemlje onkralj Kolovrata in Matujurja, da bodo naši pašniki varni pozrešnih forojulskih volkov.«

«Bogovi nam pomorejo!«

»Živel vojvoda Trudopolk!«

Gromovito vzklikanje je zaorilo po gradišču.

»Bratje starejšine, pridite, da darujemo bogovom!« je pozval Trudopolk zbrano starejšinstvo, ko se je hrušč polegel.

Vojvoda in vsi starejšine so odšli v vojvodov dvorec, da odlože bojno opravo in se pripravijo za svečeniško opravilo.

Medtem so mladci prinesli na drogeh z zelenjem in jesenskimi cvetkami ovenčanega zaklanega vola. Položili so ga na grmado, pripravljeno na kamenitem žrtveniku pod lipo, nasproti vojvodskemu prestolu.

Ko je bilo vse pripravljeno, se je začelo iz dvorca petje. Pevaje so prišli iz gradu dečki s cvetičnimi venčki na glavi, oblečeni v bele prtene haljice. V rokah so nosili goreče smolenice.

Za njimi je prihajal častitljivi starejšinski zbor v svečeniških haljah, vsem na čelu najvišji svečenik — vojvoda Trudopolk.

Starejšine so se razvrstili okrog žrtvenika; dečki so jim podali plamenice. Narod, zbran na gradišču, je pokleknil, pokleknili so starejšine, proseč bogove, naj milostno sprejmejo daritev.

Nato je vstal Trudopolk in svečano vtaknil plamenico v grmado na žrtveniku. Za njim so storili isto ostali starejšine.

Tišina je nastala po gradišču. Ves narod je zrl na žrtvenik, napeto pričakovaje, ali se dvigne dim njihove daritve proti nebu, ali pa se zvali proti tlem.

Pa glej, daritev je ugajala bogovom — dim se je dvignil naravnost proti nebu.

Starejšine so dvignili roke in se zahvalili bogovom.

Tedaj je narod vstal, mladenke tolminske župe so si podale roke in zapele in zaplesale okrog lipe in žrtvenika, in mladci so priskočili ter se pomešali med plesalke.

Daritev je bila končana in starejšinstvo se je v svečanem izprevodu vrnilo v dvorec. Mladina pa je rajala okrog žrtvenika, dokler se ni darovana žrtev izpremenila v oglje in pepel.

Takrat je starejšinstvo — zdaj zopet preoblečeno — prišlo iz gradu.

Vojvoda Trudopolk je sedel na vojvodski prestol; okrog njega so posedli starejšine. Vojvoda je držal v roki sodno palico — vršiti bi se bila morala »pravda«.

Ali preden je še kdo mogel stopiti pred sodni stol, so se začuli kriki, in ljudje so se zgrnili ob vhodu na dvorišče.

Pred vojvodo se je preril sivolasi stražnik Držimir.

»O, vojvoda! Vojvoda!« je kričal ves zasopel in ni vedel, kako naj prične. »Vojvoda! — — Naši devojki!« Vojvoda je prebledel.

»Naši — — devojki — —?« je zajecal.

»Da, naši devojki — sta — se vrnili!« Držimir se je zasukal in zakričal na zbrano ljudstvo:

»Dajte jima vendar prostora!« Zdajci se je množica razdelila. Vzkliki so naraščali — — Od vhoda je prihajala proti starejšinstvu čudna trojica: naprej prileten mož v obleki langobardskega vojnika, za njim pa dve ženski, zaviti v temna dolga plašča. Eni izmed teh so se svetili zlati kodri okrog glave.

Vojvoda je planil kvišku — — a takoj je zopet sedel — — preveč so se starčku tresla kolena.

Tedaj je pristopil za njegov hrbet Olomir in se oprijel vojvodovega prestola. Velike oči so mu plamenele v bledem obrazu in nepremično so se mu uprle v prihajajoči ženski.

Langobardski stražar si je snel šlem z glave in pokleknil pred vojvodo.

»Adalvin!« je vzkliknil nekdo. Z roko v roki sta stopili tudi ženski pred Trudopolka in vrgli plašče raz sebe. Starejši so se lesketale solze ginjenosti v očeh.

Za trenutek je nastala tišina.

Ali že v prihodnjem hipu je prerezal oster krik vzduh in — Olomir je ležal pred ženskama na kolenih.

Starejša ga je objela, ga poljubila in ga dvignila — — Mlajša pa je preplašena odstopila.

Vojvoda je iztegnil roke proti njej in vzkliknil:

»Vedrana!«

Resnično — nihče ni dvomil, da mora biti to Trudapolkova nekdanj ugrabljena hčerka.

Toda deklica je stopila za korak proti starčku, se vprašaje ozrla nazaj na svojo spremljevalko ter dejala tiho in z drhtečim glasom:

Nisem Vedrana . . . Vedrana je bila moja mati. Mene pa kliče teta Godeslava za Miljenko.«

Dasi je govorila tiho, so jo vsi bliže stoječi dobro razumeli, zakaj vsa zbrana množica je v nemem čudenju zrla na prizor ob vojvodskem prestolu.

Trudopolku so omahnile iztegnjene roke. Miljenka je pristopila, prišla uvelo roko starega očeta in jo poljubila.

Starec se je zganil, potegnil je vnukinjo k sebi, ji pogladil z drhtečo roko zlate lase in vprašal, gledaje v velike dekličine oči:

»In tvoja mati? Kje je?«

»Umrla je, ko sem se rodila in ko je umrl moj oče.«

Trudapolk je zaprl oči in gube v čelu so se mu poglobile. Ali premagal se je. Prijel je vnukinjo za lepo glavico in jo poljubil na čelo.

K njima je stopila Godeslava in tudi njo je vojvoda objel in jo poljubil. Nato je vstal, prijel vsako za eno roko in ju odvedel v grad k svoji ohromeli sestri Dobromili. Narod je navdušeno vzklikal za njimi, in oni, ki so nekdanj poznali Godeslavo, so se pehali, da bi jo videli od blizu.

Olomir je stopil v stran. Njegovo lice je bilo zopet mračno kakor vedno. Temno, skoraj sovražno, se je še enkrat ozrl na prelepo hčerko nekdanje izvoljenke . . . Divje se je dvignilo v njem hrepenenje po osveti, hrepenenje po krvi onega naroda, ki mu je vzel Vedrano in očeta in brata.

— — — — —

— — — — —

Še nekdo drugi je stopil v stran, ko je šel vojvoda z devojkami mimo njega — Vojnomir. Sram ga je bilo, da Godeslavi ni izpolnil dane besede, in premišljal je, kako bi se opravičil.

Še isti dan mu je bila dana prilika. Srečala sta se z Godeslavo na dvorišču, ko je bila namenjena doli pod grad, da obišče bolno starko, ki jo je želela videti.

»Godeslava!« je pričel Vojnomir, ko sta si podala roke. »Kako naj — —«

»Ni potreba — —« se je bridko nasmehnila Vojnomirova nekdanja zaročenka. »Vse mi je že povedala mati.«

Vojnomir se je oddahnil, ali njene roke ni izpustil.

»In ko bi zdaj — — zdaj — —«

Godeslava mu je pogledala v oči in ga je razumela.

»Ne,« je dejala trdo. »Zdaj ne več. Miljenko ljubim kakor, da bi bilo moje dete, in je ne morem pustiti same.« In odhitela je, ne da bi se ozrla.

2.

Morje je valovilo v hladnem jesenskem vetru. Beli valčki so se dohitevali in prekopicavali. Solnce se je zrcalilo v njem, kakor da se razliva preko valovja živo srebro.

V barbanskem samostanu je stal pri oknu svoje celice mlad menih. Po lepem, skoraj dekliško nežnem obrazu je bila razlita sanjava otožnost. Vendar je gorela v velikih sivih očeh iskra močne življenske sile.

Zdajci se mu je pogled zapičil srepo v daljavo. Tam se je dvignil gradeški otok z visokim obzidjem okrog mesta, s patriarškim gradom, baziliko sv. Evfemije in mnogimi drugimi cerkvami.

Tam se je nekaj ločilo od obrežja in že je mladi menih spoznal tri gondole — med njimi eno posebno veliko s svetlikajočim se baldahinom.

»Patriarh!« je vzkliknil menih polglasno.

In res — že je klical spodaj rog samostanskega stražarja vse menihe k sprejemu prihajajočega visokega gosta.

Po širokih obokanih hodnikih so tekali menihi. Samostanski hlapci so prinesli velike zavoje mehkih preprog in jih odmotavali po samostanskih stopnicah in doli proti pristanu. Na vseh samostanskih stolpičih so zavihrale zastave. Z visokega obzidja so štirje čuvaji trobili na rogove gostu v pozdrav.

Iz samostana je prišel opat v spremstvu vseh menihov. Vsi so bili v svečanem cerkvenem ornatu. Dijaconi so prinesli baldahin iz zlate tkanine in ga postavili v pristanu nad stopnice, ki so držale v morje.

Gondole so se počasi bližale pristanu. V loku so priplule pred kamenite stopnice in se ustavile ob majhnem pomolu pod njimi. Prva je pristala največja. Gondolieri so poskakali iz nje in jo pripeli na železne vzdane obroče.

Zbor samostanskih učencev je zapel nad stopnicami cerkveno himno.

Tedaj je stopil iz gondole visok mož v sijajnem ornatu — gradeški patriarh Donat. Takoj za njim se je vzpel na pomol suhljat mož v bogati opravi beneških patricijev — Marcel, vojvoda beneški.

Nekaj spremljevalcev je poskalo iz ostalih gondol na kopno.

Nad stopnicami je pozdravil goste barbanski opat ter jih povedel v samostan, naravnost v cerkev Matere božje, kjer se je nato vršila slovesna služba božja.

Po cerkvenem opraviu je dejal patriarh opatu, svojemu prijatelju:

»Danes me je nekaj prav posebnega privedlo semkaj. Odidimò v sobo, kjer stene ne bodo imele ušes.«

Opat se je nemo priklonil, odšel z visokim gostom po dolgem hodniku ter postal pred nizkimi, širokimi vrati. Odprl jih je in patriarh in vojvoda sta stopila v poltemno prednjo sobo. Opat je zapahnil vrata in odprl druga, ki so držala v svetlo sobo z lepim razgledom proti Gradežu in po sosednjih otokih. V sobi je stalo ob steni nekaj velikih omar, napolnjenih ali z važnimi listinami in nekate-

rimi dragocenimi knjigami ali z zlatom in srebrom cerkvenimi posodami in drugimi dragocenostmi.

»Vaša zakladnica?« se je nasmehnil vojvoda Marcel.

»Da, dilectissimi, bogastva naš samostan nima bogve kaj.« je odvrnil stari opat in ponudil gostoma visoke naslanjače ob okrogli mizi. »Tu nas nihče ne more slišati.« je pristavil, ko je zaprl sobna vrata in obe okni. »Poleg te sobe je moja celica. Dovolite, da zapahnem vrata še tam.«

In opat je stopil skozi tapetna vrata v sosednjo sobo in se kmalu vrnil.

»Zdaj sedi in poslušaj!« je povzel patriarh. »Znano ti je morda, da se forojulski vojvoda Pemon z vso silo poteza za to, da bi oglejski škof — on sam se imenuje patriarh — prenesel svojo stolico v Forumjulii.«

»Tega pa mi nikakor ne bi smeli dopustiti!« se je vtaknil v besedo beneški vojvoda.

Patriarh je zmigal z rameni in dejal:

»Zabraniti jim tega pač ne bomo mogli, ker nam ni prav za prav nič do tega, kaj počno Langobardi na svojem teritoriju in kje nastanijo svoje metropolitne. Ali to je gotovo, da bi si s tako preselitvijo moj oglejski konkurent prav zelo opomogel, dasi menda sam tega ne vidi, ker se tako brani zapustiti svoje staro gnezdo. Resnica pa je v današnjem svetu, da ima močnejši vedno prav. Zato sem premišljal, kaj mi je storiti, da Oglejčanu preveč ne zraste greben, da mi ne odtegne v svoji lakomnosti katere izmed mojih škofij. Posvetoval sem se v tej stvari s svojim cenjenim prijateljem, vojvodo beneškim, in on mi je nasvetoval, naj si dam na podstavi starih listin od Svetega očeta v Rimu slovesno potrditi, da je

edino le Gradež metropola vsega nekdanjega oglejskega teritorija, ker so se moji predniki preselili sem iz Ogleja.«

»Hehe! Kaj praviš k temu, velečastiti?« se je samozavestno nasmehnil Marcel.

»Pametna misel!« je pritrdil barbanski opat.

Patriarh je nadaljeval:

»Prevrnili smo nato ves moj arhiv — ali listine, na katero bi se lahko opiral v prošnji do papeža, nismo našli. In odločil sem se, da si tako listino — — —«

»Napravimo sami. Hehehe!« je pomagal vojvoda.

»Napravimo sami?« je vprašal opat in njegovo trdo lice je izpreletel oblak.

»Sami,« se je nakratko odrezal patriarh. »In za to delo potrebujem zanesljivega in spretnega človeka. Mojemu skrinariju ne zaupam popolnoma. Morda imaš ti prijatelj, med svojimi menihi človeka, ki zna dobro pisati in — molčati?«

Opat je zrl v tla.

»Imam ga.« je dejal po kratkem premišljanju.

»Torej naj pride sem!«

Stari opat je odšel iz sobe in se vrnil že čez nekaj hipov. Za njim je vstopil mlad menih — prav oni, ki je zjutraj z okna svoje celice opazoval prihod visokih gostov.

Patriarh in vojvoda sta se spogledala. Opat je opazil njiju čudenje in dejal:

»Tu priporočam Tvoji Prevzvišenosti svojega pranečaka Marcijana de Nimis. Sicer mu je komaj osemnajst let, ali po svoji naravi je molčeč in ponosnega značaja. Jamčim, da ne izda tvoje skrivnosti, ako mu jo zaupaš.«

Mladi menih se je zardel ob tej pohvali in povedil oči.

Patriarhov pogled se je ostro zapičil v lepo mlado lice.

»Upam, da se tvoj stari stric in predstojnik ne moti o tebi? . . . Dobro, torej prišel boš vsak dan zjutraj na moj dvor in zvečer se boš lahko vračal. Pred odhodom pa priseži opatu, da nikdar in nikomur ne izdaš besedice o delu, ki mi ga storiš. Opat ti bo povedal, kakšna naloga te čaka. Pojdi zdaj, sin moj!«

Marcijan je odšel.

»Krasen dečko!« je omenil beneški vojvoda, ko so se vrata zaprla za menihom.

In patriarh Donat je dodal:

»Lase ima kakor iz čistega zlata. Da mi nisi povedal o svojem sorodstvu z njim, bi dejal, da gleda iz njegovih velikih sivih oči čistokrven Sloven.«

»Skoraj da si uganil istino« je izjavil opat. »Njegova mati je bila Slovenka.«

»Slovenka?!«

»Da,« je potrdil opat nakratko, kakor da mu to dejstvo ni bogve kaj všeč.

Patriarh, ki je opazil nejevoljo na starčkovem licu, je dejal:

»Ali zdaj se pogovorimo, kako napravimo dokument, po katerem mi Gregor II. potrdi primat.«

»Mislim, da bi napravili nekakšno pismo katerega koli prejšnjih papežev na istodobnega gradeškega patriarha. Vsebina pisma bi bila postranska stvar, odločal bi le naslov papeževega pisma,« je predlagal vojvoda Marsel in iztezal dolge ude pod mizo.

Barbanski opat je zmajal z glavo.

»Dvomim, da bi se skoraj dvestoletna borba med Gradežem in Oglejem končala tako enostavno.«

»Tudi jaz mislim, da moramo naš dokument podpreti vse drugače,« je povzel patriarh. »Napravil sem si že nekakšen osnutek po različnih listinah iz svojega arhiva. Naredimo zapisnik sinode, ki se je vršila — recimo — na Gradežu. Ta sinoda naj izrečno potrdi Gradež za metropolo. Kot prisotni morajo biti podpisani vsi takratni škofje po Benečiji, Histriji in še ta ali oni tam s severa. Sinodo lahko postavimo v čas, ko je ljudstvo — in tudi njega dušni pastirji — bežalo pred prodirajočimi Slovenci na vse kraje.

»To bi bilo po onem letu,* ko so prišli Langobardi v Italijo.«

»Da, lahko tudi vzamemo nekaj let pozneje . . . Ali se ti ne zdi, da nekdo trka na zunanja vrata?«

Opat je šel in odprl vrata. Stopil je na hodnik in zunaj govoril z nekim človekom. Vrnil se je kmalu. Na obrazu mu je ležala skrb in nejevolja.

»Neprijetna poročila, velečastiti?« je vprašal vojvoda Marcel.

»Zelo neprijetna. S takimi mladimi lepoticami, kakršna je moja pranečakinja, je vedno težava.«

»Imaš lepo sorodnico?«

»Lepo, da, še preveč je lepa. Njen varuh sem; sestra je onega mladega dijakona, ki je bil poprej tu.«

»Aha! Potem verujem, da mora biti lepa. Pa kako, da ti je njena lepota v napotje.«

* To je po letu 568. po Kr.

»Res mi je v napotje. Dal sem dekle na Pemonov dvor za dvorjanico njegovi ženi Ratpergi. Ali takoj so se vsi plemiški mladeniči, ki jih vzgaja Pemon, zaljubili vanjo.«

»Hehehe! No, pa to še ni nobena nesreča! Hehe!«

»To ne. Ampak neprijetno je, da sta si tudi Pemonova starejša sinova vedno v laseh zaradi Rualde. Zato mi je Pemon sporočil, da je najpametneje, ako jo vtaknem v ženski samostan tu na otoku Sv. Petra.«

»Oh, kakšni neusmiljeni varuhi! Zakaj bi vtikal tako lepo stvarco božjo za samostanske zidove! Rajši jo pošlji na moj dvor. Hehe! Mi se ne ustrašimo njene lepote. Hehehe!«

»Prav rad bi se odzval tvoji ponudbi — ali zdaj mi je to nemogoče.«

»Nemogoče?«

»Da. Pravkar mi je sporočil Pemonov sel, da je Rualda de Nimis izginila s forojulskega dvora.«

»A — a — — ugrabljena?«

»Sumijo, da je pobegnila s sorodnico svoje matere čez mejo.«

»K nam?«

»Ne, v Slovenijo.«

»Tataratata! Ali nisi dejal, velečastiti, da je bila njena mati Slovenka?«

»Da, bila je hčerka slovenskega vojvode — Pemonovega mejaša.«

»Hm, škoda za deklico. Pozabila bo na Kristusa in postala poganka. Pa nadaljumo z našim načrtom.« je zasukal patriarh govorico.

Nadaljevali so in končali tajno konferenco šele proti poldnevu.

Ko so na večer odpluli gostje, je opat poklical Marcijana v svojo celico.

»Ali ti je znano, kakšno poročilo sem dobil danes s forojulskega dvora?«

»Znano;« je odgovoril mladi menih, »povedal mi je vse Pemonov sel.«

»Sam ne vem, kaj bi storil,« je premišljal stari opat. »Da bi vsaj gotovo vedeli, kaj se je zgodilo s tvojo sestro, odnosno kam se je obrnila. Poslal bi koga pozvedovat na grad vajinega starega očeta v Slovenijo. Ali koga naj pošljem? Morda bi dobili na Gradežu takega človeka.«

»Stric, dovoli, da grem jaz!«

»Ti? Kaj ti prihaja na misel!«

»Stric, že odkar sem posvečen za dijakona, sem te hotel prositi: Dovolj, da grem oznanjat Kristusovo vero rodu svoje matere!«

»Ti — da bi šel kot misijonar — —?«

»To je že dolgo edina moja želja.«

Opat je zmajal z glavo. Poznal je Slovence in njih sovražstvo do oznanjevalcev njim nove vere.

»Ubili te bodo. Le pomisli, kakšna grozodejstva so že izvršili po Solnograškem in Bavarskem!«

»Mene ne bodo ubili. Njih kri se pretaka po mojih žilah. Vnuk sem njih vojvode.«

Opat se je zamislil.

»Morda govoriš prav. Čudna so božja pota. Morda si prav ti, ki poznaš njih jezik in si njih krvi, poslan, da izpreobrneš te trdovratne pogane. Bodi! Zgodi naj se,

kakor želiš. Ali prej ti je določena še druga naloga. Od jutri dalje boš hodil vsak dan na patriarhov dvor v Gradež. Spisal mu boš važno listino. Vse podrobnosti ti razložim sam. Ali priseči mi moraš na troedinega Boga, da nikdar in nikomur ne črhneš besedice o tem, kdaj in kdo je spisal ono listino!«

Marcijan je dvignil roko in dejal:

»Prisegam.«

»Dobro. Ko prideš na Gradež, se potruj, da ustrežeš patriarhu, saj veš, da mi je mnogo do njegovega prijateljstva.«

— — — — —
— — — — —
Drugega jutra se je menih Marcijan prepeljal v samostanski gondoli na Gradež.

O mraku bi se bil moral vrniti.

A vrnil se je pozno na večer — gondolieri sam.

»In zakaj nisi pripeljal fratra Marcijana?« je vprašal opat hlapca.

»Peljal sem ga v Morsano.«

»Kam?«

»V Morsano na našo pristavo. Tu mi je izročil pismo, naj ga oddam, ko pridem domov.«

Gondolieri je odšel in opat je sedel v svoji celici na stol in odtrgal pečat. Razvil je pisanje in dolgo strmел v črke...

»— — ponarejal listine — goljufal Svetega očeta ne bom. Naj si patriarh poišče pisarja za svoje namene kjer hoče. Da se Tebi ne bo treba pregovarjati z njim zaradi mene, pojdem še danes odtod, najprej na Pemonov dvor, potem pogledam domačijo, pozneje pa pojdem

tja kamor si mi dovolil iti, zakaj moja naloga na patriarhovem dvoru je za me končana. Oprosti...»

Stari opat je prikimal in njegove ustne so šepetale:

»Uporna slovenska kri... kri njegove matere —«

3.

Bilo je v jutro badnjega dne. Staro solnce je še počivalo za gorami. Gosta megla je ležala nad Sočo.

Mnogobrojne koče in kočice pod tolminskim gradiščem so bile vse zakrite s snegom. Tudi pot proti gradišču navzgor je bila vsa zasnežena; trije možaki so v jutranjem mraku gazili sneg po njej. Za možmi sta skakala po gazi dva dečka.

»Veruj, Olomir, še nikdar in nikjer mi ni bilo tako dobro pri srcu, kakor mi je tu na tvojem domu. Tak sem postal, da že ne poznam več samega sebe,« se je oglasil srednji izmed treh mož — bil je Olomirov prijatelj Žitomisl.

»Hm!« je zagodrnjal Olomir, ki je stopal za njim.

»Tu pri vas je vse tako domače. Vse te vaše šege me spravljajo v nekako dobro voljo. Časih si res želim storiti komu kaj dobrega.«

»Zaljubljen si, pa se ti zdi vse lepo in dobro in prijazno.«

»Motiš se, prijatelj...«

»Nič se ne motim, saj imam oči!« je odvrnil Olomir nekako ostro. »Sicer pa je res, da živi pri nas še pristno slovenstvo — vi Karantanci pa se že potapljate v frankovstvu.«

»Morda govoriš prav,« je rekel Žitomisl in se zamislil.

Prišli so pod hrib in zavili čez most in proti gozdičku, ki je stal ob cesti onkraj prekopa.

Olomir je vzel z ramen sekiro, jo zavihtel in usekal po dokaj širokem deblu.

»Tale bo: Dobro jutro božič!«

»Dobro jutro! so se odzvali vsi Olomirovi spremljevalci.

Dečka sta priskočila in prežala, kam pade prva iver, odsekana od drevesa.

Še enkrat je zasekal Olomir; iver je odskočila po snegu. Oba dečka sta se zakadila za njo.

»Moja je! Darilo bo moje!« je zakričal eden in se s tresko v roki zaprašil po gazi proti gradišču, da je sneg odletaval izpod njega.

»Kakšno darilo? Zakaj pa sta se otroka pulila?« je vprašal Žitomisl.

Olomir je urno vihtel sekiro in mu ni utegnil odgovoriti. Oglasil pa se je drugi Olomirov spremljevalec, stražar Trpimir, ki je bil oče obeh dečkov:

»Trgala sta se za prvo iver. Kdor jo dobi in prinese domačici, temu izroči domačica pripravljen dar: nov kožušček, obleko ali kaj podobnega.«

»In čemu je domačici ona iver?«

»Postavi jo v žito, da ji novorojeni božič blagoslovi zrna.«

Danilo se je bolj in bolj. Olomir je sekal in sekal. Ko so se posvetili oblaki na obzorju, je treščilo drevo ob tla in ko je staro solnce posijalo na gradišče, je Olomir že nesel velik badnjak po griču navzgor. Krščeniki, ki so na dvorišču pospravljali sneg okrog žrtvenika, so

se divili Olomiru, nesočemu klado čez dvorišče ... To-
likega badnjaka ne dvigne vsak junak.

Olomir je stopil z badnjakom v vežo. Na pragu je
potresla Godeslava, ki je nadomeščala bolešno doma-
čico, njega in badnjak z žitom, v katero je bila vtak-
njena sveža iver, in je dejala:

»Dobro jutro in česti ti badnji dan!«

»Dobro jutro in blagoslov vsemu gradišču!« je od-
govoril Olomir in odložil klado na ognjišče, ob kraju
ognja.

Vsa družina ie bila zbrana okrog ognjišča.

Stari vojvoda Trudopolk je pristopil in vzel v roke
roženico vina, ki mu jo je podala lepa vnukinja Miljenka.
Dvignil je roženico in molil:

»Donesite srečo, o bogovi, vsem onim, ki se zbirajo
okrog mojega ognjišča!«

In svečano je ulil nekaj kapljic vina na badnjak,
okrog katerega je že lizal ogenj. Nato je sam izpil poži-
rek ter podal roženico tudi vsem drugim, najprej članom
svoje rodbine, potem vsem drugim gradiščanom.

Zdajci je prinesla Godeslava pehar žita. Stresla ga
je na badnjak, govoreč:

»Da bi naklonil novi božič srečo vsem onim, ki se
zbirajo okrog tega ognjišča!«

Tedaj so si podali roke, se poljubili vsi vprek in si
želeli: »Čestit badnji dan!«

Nato je šel vsak na svoje delo.

Ženske so pripravljale slastne jedi.

Moški so imeli tudi svoje opravke: pospravljali so
sneg z dvorišča ter nanegli sredi dvorišča grmado za
kres; pripravili so kurivo na žrtveniku. Zaklali so obilo

drobnice in ubili najlepšega vola, ki so ga lepo okrasili s smrečevjem in bršljanom ter ga pripravili za daritev solnčnemu bogu, ki bi se porodil o polnoči.

Ves dan je bilo na gradišču obilo tekanja in živahnega razpravljanja, pa tudi veselega popevanja.

V gradu je dišalo po pogačah in pečenki. Danes se je zbirala vsa družina v veliki veži. V zgornjem koncu veže, ki je bil zidan nekoliko više od spodnjega, kjer je stalo ognjišče, je bila pogrnjena dolga miza z belim prtom. Na mizi so se lesketale dragocene posode.

Ob gornjem koncu mize je proti večeru sedel vojvoda Trudopolk z Olomirom in mladim gostom Žitomislom.

»Olomir, pa bi poizkusil pripraviti mater semkaj!«

»Ne vem, stric, ako bo mogla dolgo sedeti med nami. Zeblo jo bo.«

»Godeslava! Pridi sem! Reci krščenicam, naj prineso veliki naslanjač iz moje izbe. Ti pa preskrbi toplih kožuhov! Potem pa pojdita z Olomirom po mater. Rad bi, da smo danes pri večerji vsi skupaj.«

Godeslava je izpustila kito smrečevja, ki jo je ovijala okrog vhodnih vrat, ter je skočila s stolice.

Miljenka je opravljala isto delo na lesenih rezljani ograji, ki je ločila zgornji del veže od spodnjega. Tudi ona je poločila zelenje iz rok in skočila po stopnicah doli.

»Kožuhe poiščem jaz,« je dejala Godeslavi, »pa pojdita vidva z Olomirom po majko.«

In stekla je iz veže po lesenem hodniku v kamrico poleg vojvodove izbe. Vesela je bila, da je za nekaj hipov ušla Žitomislavim očem, ki so neprestano zasledovale vsako njeno kretnjo.

Medtem so krščenice prinesle visok naslanjač in ga postavile za mizo poleg vojvodovega sedeža.

Miljenka se je kmalu vrnila in prinesla oberoč dva velika kožuha. Žitomisl je priskočil in ji vzel oba iz rok.

»To je pa res pretežko za lepo devojko,« je dejal, prijel oba kožuha z eno roko, drugo pa je ponudil dvorljivo lepi mladenki. Ali Miljenka se je zasmejala in skočila sama po stopnicah navzgor.

Gori se je ozrla po veži in njene jasne oči so se ujele z očmi Olomira, ki je pravkar počasi in varno vedel z Godeslavo svojo napol hromo mater v vežo. . . Dolgo ni mogla devojka pozabiti tega pogleda. Bilo ji je, kakor da je silen blisk raztrgal temo v Olomirovih očeh — pa samo za trenutek — in zopet je gledal mračno kakor vselej.

Zunaj pred vrati je bilo slišati otrkavanje snega. Takoj nato je vstopilo nekaj okoličanov, želeč:

»Čestit badnji večer!«

Ker je imela Godeslava posla z materjo, je priskočila Miljenka, pograbila pehar z žitom, stresla po vsakem novodošlih gostov pest žita in jim želela:

»Dobrodošli in čestit badnji večer!«

Vsak izmed gostov je izpulil iz slamnatega snopa, stoječega poleg vrat, bilko, jo vrgel na tla in izpregovoril:

»Bogovi naj blagoslove ta dom in vse, kar je njegovega!«

Zdaj je pristopila Godeslava in ponudila vsakemu izmed prišlecev namesto kruha in soli kupico vina.

Vsak gost je vzel kupico, ulil del vina na badnjak, ob strani goreč na ognjišču, in rekel po starodavnem običaju:

»Pij, božič, in prinesi srečo temu ognjišču!«

Vino je cvrčalo v ognju in iskre so prasketale.

Gostje so posedli za mizo poleg domačih.

Prihajali so zdaj drug za drugim vsi, ki so imeli svoje domove pod gradiščem. Vsi so bili sprejeti po enakem običaju.

Oni, ki niso več dobili prostora v zgornjem delu veže, so posedli za dolge mize okrog ognjišča in v prostornem zapečju poleg ognjišča.

Večerja je bila pripravljena. Danes sta jo nosili na mizo Godeslava in Miljenka. A od vsake jedi je vzela Godeslava, preden jo je odnesla na mizo, košček ali žlico in jo vrgla na goreči badnjak, rekoč:

»Jej, božič, in prinesi nam srečo!«

Olomir pa je vstal in vzel z visoke police za vojvodovim sedežem posodice, ki so stale pred kipi in kipci hišnih varuhov — starejšin, umrlih v tem gradu — ter jih je postavil na mizo pred Trudapolka.

Starček je zaporedoma vzel posodice, del v vsako košček ali žlico na mizo prinesenih jedi in postavil posodice drugo za drugo pod kipce na polico, govoreč:

»Varuj nas bolezni, ognja in vseh nezgod!«

Ko je tako pačastil spomin vseh rajnikov, je zopet sedel poleg domačice in vsi so segli po večerji.

Večerjali so dolgo v noč in se razgovarjali o tem in onem. Olomir je pravil o svojih doživljajih, ko je prepo-toval kot poslanec vso slovensko zemljo. Žitomisl, ki ga

je bil spremljal, se je vtaknil v besedo, spominjaje Olomira na ta ali oni dogodek. Naposled je še Godeslava pripovedovala o svojem življenju v tujini.

Proti polnoči se je oglasil z okopov stražarjev rog.

Tedaj so vsi vstali in odšli na dvorišče.

Zadnji je prišel iz gradu vojvoda Trudopolk. Preoblekel se je v belo svečeniško haljo ter prinesel smolenico, ki jo je vžgal na dogorevajočem badnjaku.

Stopil je pred žrtvenik, na katerem je ležala pripravljena žrtev, ter je iztegnil roke proti nebu. Ko so zvezde oznanjale polnoč, je starec vtaknil smolenico v grmado na žrtveniku. Vsi zbrani so se zgrudili na kolena in dvignili roke v molitvi.

Rodilo se je novo solnce . . . odpiralo se je nebo . . .

Tedaj je zaplapolal sredi dvorišča velik kres novorojenemu božiču — solncu v pozdrav. Z vseh gradiščnih stolpov so stražarji trobili v rog slovesne fanfare.

Trudopolk je trosil žito in ulival vino na žrtvenik. Mladci in mladenke so skočili in zapeli in zaplesali kolo okrog kresa.

Žitomisl je povabil Miljenko v kolo; ali ona je čutila, kako so se Olomirove oči obrnile proti njej, in je dejala:

»Ne huduj se Žitomisl, ali majko smo pustili samo — k njej moram.« In vrnila se je v vežo.

Olomir in Godeslava sta šla za njo in povabila s seboj tudi gosta.

Nekoliko poparjen je stopil Žitomisl za njima. Jasno je izprevidel, da lepa Miljenka ni marala zanj.

Olomir je dobro opazil, kaj se je zgodilo, in roke so se mu tresle, ko je deval v pehar soli in mu je Godelava narezavala vanj koščke kruha.

Devojka je vzela potem žerjavico, ostalo od badnjaka, na široko lopatico, potresla nanjo dišečega kadila, kupljenega od potujočih trgovcev, in odnesla lopatico na dvorišče vojvodi Trudopolku.

Starček je vzel kadilo in Olomir, Žitomisl ter Godelava so se zvrstili za njim v sprevod. Nekaj fantov jih je spremljalo — vriskaje in mahaje z mečem na vse strani.

Kadili so najprej po vseh prostorih v dvorcu, nato so preganjali bese tudi po vseh gospodarskih poslopih in po vsem gradišču. Delili so kruha in soli vsem živalim po hlevih in vrgli nekaj zrn in drobtin tudi v vodnjak poleg dvorca.

Po tem obredu so se vsi vrnili v vežo, kjer so devojke medtem pomedle po tleh ležečo slamo in jo spravile, da jo podlože kokošim.

Mladina je nehala plesati okrog dogorevajočega kresa. Sedli so zopet okrog ognjišča in za mizo, da se še pogoste in pošalijo in poveše ter počakajo, da se dvigne izza hribov novorojeno božanstvo.

4.

V Nemah se je življenje dokaj izpremenilo.

Ko je prišel Marcijan v jeseni domov, je najprej poslal meniha Teofila nazaj v Barbano. Hlapcu, ki je spremljal meniha, je dal s seboj pismo za opata.

»— Ako bi Teofil ostal le še eno desetletje tu, bi bilo lepo posestvo mojih in Tvojih dedov uničeno.

Prosim Te prav lepo, pošlji mi drugega oskrbnika. Ako bo hotel popraviti, kar je zagrešil o. Teofil, bo imel opravka za leto dni in še več. Na gradu razpada streha in zidovje; polje je večinoma neobdelano; med hlapci se je udomačilo pijančevanje; dekle pasejo lenobo in se prepirajo med seboj; živina je zanemarjena...» Tako je opravičil Marcijan svojo samovoljnost.

A zima se je bližala koncu, od opata pa še ni bilo nobenega odgovora.

»Huduje se name, ker sem brez njegovega dovoljenja odšel iz Barbane in morda tudi, ker sem mu Teofila poslal nazaj,« je premišljal Marcijan, sedeč nekega večera na široki podoknici v veliki dvorani. »Čudno se mi zdi, zakaj opat ni poslal vsaj hlapca nazaj.«

Pa prav kakor da bi ga bil poklical, se zdajci vrata odpro na iztežaj in v sobo priropota — hlapec, ki ga je poslal Marcijan do opata.

»No, pravkar sem mislil nate, kaj si delal toliko tednov tam doli?«

»Jasni gospod! Rad bi bil prišel že prej, a častiti gospod iz Barbane me ni pustil domov. Dvakrat sem ga šel prosit, naj mi dovoli, da grem, pa vselej mi je odgovoril: »Pojdeš, kadar pride tvoj čas.«

Marcijan je zmajal z glavo — — čemu je stari stric zadrževal hlapca?

»In zdaj je prišel tvoj čas?«

»Prišel. Gospod me je poklical in dejal: »Jutri se vrneš. Tagapald je toliko okreval, da pojde lahko s teboj!«

»Tagapalda si pripeljal?«

»Da, gospod, in zaradi njega me barbanski gospod ni pustil prej domov.«

»Ali je bil bolan?«

»Hudo je bil bolan. Pravili so mi, da se je prehladil, kmalu potem ko si ti, jasni gospod, odšel domov.«

»In zdaj je zdrav?«

»Ne še popolnoma. Pripeljal sem ga na vozu, ki so mi ga dali na pristavi v Morsani. Na konja ga nisem mogel spraviti; rekel je, da so njegove kosti že pre-stare za takšno dolgo ježo.

»Res je že star. Pa kje si ga pustil zdaj?«

»Spodaj je v kuhinji. Pravi, da bi moral preveč kašljati, ako bi šel po stopnicah.«

»Ubogi Tagapald! A čuj! Ali ti častiti opat ni dal nobenega pisma zame?«

»Oh, saj res, skoraj bi bil pozabil nanj!«

In hlapec je izvlekel izza širokega pasa zvit pergament.

»Tako, zdaj pa le pojdi doli v kuhinjo, in naj ti Bo-želiša da kaj jesti. Pridem kmalu za teboj, da vidim mo-jega zvestega Tagapalda.«

Hlapec je odšel, Marcijan pa je razvil pergament. Vstopil se je pod leščerbo, ki je visela na steni in je pre-čital kratke vrstice.

Nejevoljen je stresel z glavo in se jezil polglasno:

»Na dvor! Kaj pa naj bi delal tam? Da sem še pre-mlad in premalo izkušen za misijonsko delo? Stric se boji zame, to je vse. Pa naj bo, no, pa pojdem prihodnjo jesen v Forumjulii, da izpolnim starčku željo. Do jeseni mi itak ne pošlje novega oskrbnika; na zimo pa ne mo-rem iti v tuje kraje.«

Tako je sklenil mladi menih, zložil pergament in ga spravil v predal nizke omare.

5.

Zopet je prišla jesen. Zopet je narava dozorevala in v gospodarstvih so se kopičili zakladi.

Tedaj je zabobnela forojulska zemlja od tisočerih konjskih kopit in na tisoče in tisoče trdih mišičastih vojniki je mlelo zemljo pod nogami.

Po vseh cestah, vseh selih, vseh gozdovih je odmeval bojni krik — zmagoslavni krik prodirajočih slovenskih čet.

Na forojulskem dvoru je bila velika zmeda.

Vsa dežela je kričala: »Slovenci! Slovenci!« ali nihče ni vedel od katere strani se prav za prav bliža sovražnik.

Pemon je razposlal oglednike na vse strani. Marsikateri se sploh ni vrnil, drugi so vsi prinašali enako vest:

»Slovencev povsod kot listja in trave.«

Ali Pemon je še vedno upal, da so to le posamezne tolpe, ki plenijo po selih, da to ne more biti redna slovenska vojska. Poslal je že dva oddelka Forojulcev na mejo; enega po cesti proti Matajurju, drugega proti Korminu.

Ob Nadiži so trčili Forojulci ob malo četo Slovencev, ki se jim je umeknila v goščo in od tam poslala nanje nekaj puščic.

Nato so Forojulci zasedli selo ob Nadiži, da zastražijo dohod do Forumjulija.

Oni pa, ki jih je Pemon poslal proti Korminu, se niso vrnili. Slovenci so jih potolkli do zadnjega moža.

Iz tega je Pemon sklepal, da so Slovenci nastopili na jugu v večjih množinah. In res so mu iz teh krajev prihajala dan za dnem strašnejša poročila.

Pemon je izprevidel, da ga Slovenci na ta način lahko odrežejo od ostale langobardske zemlje. Zbral je torej vso svojo vojsko, ki jo je bil že dokaj let skrbno vežbal. Posameznim oddelkom so poveljevali sinovi onih plemičev, ki so jih bili Slovenci pobili pred petnajstimi leti. Še nikdar ni bila forojulska vojska tako močna in še nikdar niso šli Forojulci tako navdušeni v boj kakor tistikrat.

Že na poti proti Korminu je dobil Pemon vest, da so se nepregledne množice Slovencev utaborile pri Lavariani.

Pemonova vojska je zapustila korminsko cesto in krenila proti jugozapadu.

Proti večeru so dospeli prvi oddelki forojulske vojske do zaselka severno od Lavariane. Selo je bilo zapuščeno, kakor izumrlo. Vse prebivalstvo je pobegnilo pred Slovenci.

Tu je prijahal do Pemonu poveljnik njegove prednje straže in dejal:

»Jasni vojvoda! V gozdiču tam onkraj sela sem poskril svoje ljudi. Naprej ne moremo. Po vsej dolini proti Lavariani tabori slovenska vojska.«

»Ali jih je res veliko?«

»Jasni gospod, pridi in poglej sam!«

In častnik je pospremil vojvodo skozi selo na vzvišen kraj, kjer je stala lesena podrtija. Od tod je bilo vi-

deti tja čez gozd vso dolino do Lavariane, ker se je svet zniževal proti jugu.

Pemon je obstal ves presenečen. Kar je videl sveta tja doli — povsod so se v večernem mraku svetili ognji in nad vso pokrajino je ležal dim.

»Gospod! Slovenci so v silni premoči!« je vzkliknil magister militum Epifanij, ki je stopil poleg vojvode.

Vojvoda je nemo prikimal... Zaman si je belil glavo, kako naj se loti Slovencev. Da bi taki vojski stopil na planem naproti — o tem ni smel niti razmišljati. Da bi jih počakal v zasedi — še manj. Preslabotna je bila njegova vojska, da bi zdržala tak naval, dasi je bila največja, kar so jih zdaj postavili Forojulci.

»Tu bi nam pomagala le ukana,« je izpregovoril Pemon. »Ali kakšna?«

Zdajci je pridirjal pod griček, na katerem je stal vojvoda, plemiški mladec na konju.

»Jasni vojvoda! Forumjuluju se bližajo — Slovenci!«

Pemon je prebledel.

»Da,« je kričal spodaj plemič, ves upehan, »pobili in polovili so skoraj vso četo, ki si jo postavil za stražo ob Nadiži. Le nekaj jih je ubežalo. Ko sem oddirjal iz mesta, so straže potegnile mostove kvišku. Zdaj so gotovo Slovenci že pred obzidjem.«

Pemon se je okrenil in se vrnil na cesto.

Tu je postal in dolgo zrl v tla. Naposled je dvignil glavo in dejal:

»Dvojna pot nam je odprta: Ali se takoj vrnemo in še to noč napademo oblegovalce našega mesta ali pa ...«

Umolknil je, kakor da mu beseda neče iz ust. Zamahnil je z roko, se pokrtil s šlemom in se vzel na konja.

Ali tedaj je pridirjal čez travnike od gozda sem mož in javil:

»Od Lavariane sem se bližajo čete Slovencev.«

Zdaj je Pemonu upadlo zadnje upanje.

»Magister militum,« je dejal mirno, »skliči mi plemiški svet!«

Magister je oddirjal v selo in čez nekaj trenutkov se je zbrala okrog vojvode družba najodličnejših Forumjulcev.

»Stojimo med dvema vojskama Slovencev, ki sta močnejši od nas. Na zmago nam ni upati. Preostaja nam le: da umremo kot junaki — Forumjulii je izgubljen — ali pa — — ali pa poizkusimo ubežati proti zapadu in prosimo kralja za pomoč — — morda se Forumjulii vzdrži toliko časa — —«

»Ne vzdrži se — prešibko posadko smo pustili v mestu.«

»Forumjulii je izgubljen —«

»In ako poizkusimo prodreti nazaj proti mestu?« se je tiho oglasil eden izmed plemičev-menih Marcijan iz Nem. Kot dvorni dijakon je bil šel s Pemonovo vojsko.

»Naša smrt bi domovini prav nič ne pomagala. Za hrbet bi nam prišla vojska, ki se že vali od Lavariane sem. Odločite se urno!«

»Mislim, da je tu že odločil Bog,« je izpregovoril star plemič. »Ako pobegnemo h kralju, dobimo domovino, kadar se vrnemo, v prahu in pepelu. Imamo še tretjo pot, da rešimo sebe in Forumjulii.«

»Kakšno?«

»Tisto, ki nam jo narekuje dolžnost do domovine: uklonimo ponos in — naprosimo Slovence za mir!«

Okrog govornika se je dvignilo godrnjanje, pa tudi posamezni vzkliki priznanja.

»Ali se strinjate s tem, da pošljem Slovencem poslanca z mirovno ponudbo?«

»Strinjamo!« so zaklicali nekateri; drugi so molčali.

6.

V taboru slovenske vojske so gasnili ognji. Vojniki so pošpali okrog njih.

Do polnoči jim je Trudopolk dovolil spati. O polnoči pa bi se morala dvigniti vsa vojska, da se razlije proti Forumjuliju. Nekaj čet je poslal vojvoda Trudopolk že o mraku naprej, da preiščejo pot proti trdnjavi.

Ob velikem ognju je slonel pred svojim šatorom stari vojvoda in rahlo dremal. Nekaj starejšin in županov je ležalo, v kožuhe ogrnjenih, okrog njegovega ognja. Vse je bilo tiho, le v daljavi je še kričalo nekaj vojakov, ki so se bili najbrže napili sladkega forojujskega vina; za Trudopolkovim šatorom pa je bilo slišati enakomerno žuborenje studenca.

V šatoru je gorela leščerba in razsvetljevala blede lice vojnika, ki je ležal na medvedovi koži. Bil je Olo-mir, ki mu je že blizu Kormina sovražna puščica predrlo ramo in mu ranila pljuča.

Počasi je okrenil junak glavo in dejal tiho:

»Miljenka, žejen sem.«

Iz polteme se je dvignila devojka, natočila iz vrča vode v kozarec in dvignila ranjencu glavo, da je pil. Nato je vzela izpraznjeni vrč in šla po sveže vode na studenec za šatorom.

Prav takrat je pritekel do šatora stražar in rahlo zbudil dremajočega vojvodo:

»Poslanci prihajajo!«

In res — komaj se je dvignil Trudopolk in je stražar zbudil še ostale starejšine okrog ognja, je stopilo iz teme nekaj slovenskih bojevnikov, ki so privedli v svoji sredi tri može — dva starejša forojulska plemiča in mladeniča v meniški halji.

Poslanci so se globoko klanjali vojvodi. Krasna čistiljiva postava starčka Trudopolka jih je očitvidno napolnila z občudovanjem in spoštovanjem.

»Tam pred gozdovi smo srečali poslanca. Ustavili smo se in čete čakajo tvojega povelja,« je javil eden izmed vojniki, ki so privedli poslanca.

»Naj počakajo tam, dokler ne dobe drugega povelja!« je odločil Trudopolk.

Vojniki so izginili v temi in poslanci so pristopili. Oba plemiča sta položila pred Trudopolka krasne darove: srebrn z zlatom okovan ščit, posut z dragulji v obliki langobardskega križa, silen frankovski meč z zlatim ročajem in lepo kupo iz čistega kristala v zlatem podstavku.

Najmlajši izmed poslancev — v meniški obleki — pa je stopil naprej in ogovoril vojvodo v dokaj čisti slovenščini:

»Jasni vojvoda! Prihajamo kot odposlanci našega gospoda, vojvode Pemona. Tebi, junaškemu slovenskemu

knezu, pošilja v dar te darove. Ponuja ti prijateljsko roko in te prosi, da mu imenuješ pogoje, ob katerih bi hotel z nami skleniti mir.«

Menih je utihnil. Mrko so gledali nanj ob ognju stoječi slovenski župani in starejšine; le v očeh vojvode Trudopolka ni bilo sovražnosti — nasprotno — nekaj kakor ganjenost se je treslo v nagubanem licu.

Dolgo je starček molčal, zroč nepremično menihu v lepi obraz. Naposled je dvignil roko, da izpregovori, ali tedaj je prišla izza šatora njegova vnukinja, ki je nesla vodo od studenca.

Ko je Miljenka ugledala poslance je kriknila in voda je pljusnila iz vrča po tleh. Devojka je upirala pogled prestrašeno v meniha.

»Marcijan!« so šepnile njene ustne.

Mladi menih — bil je res njen brat — jo je ugledal, stopil k njej ter jo prijel za roko.

»Rualda! Torej si res utekla k staremu očetu!«

Starješine in poslanci so vsi presenečeni gledali ta prizor. Trudopolk pa je nemo prikimal, kakor da je slutil to, kar mu je prizor potrdil.

Njegova vnukinja se je izvila bratu iz rok, pristopila k vojvodi in dejala proseče:

»Stari oče, glej, to je moj brat — Marcijan — — tvoj vnuk — —«

Toda Trudopolk jo je pogladil po zlatih laseh in dejal mirno:

»Ljubim ga, ker je sin moje ljubljene hčere. Ali poljubiti ga ne morem. Bogovi bi se osvetili meni in mojemu ljudstvu, ko bi se spozabil in pritisnil na srce znamenje, ki ga nosi moj vnuk na prsih.«

In starček je pokazal na križ, ki je visel menihu na vrvici okrog vratu.

»Bratje, pridite, da se posvetujemo!« je pozval starejšine, »Miljenka ti pa postreži našim gostom!«

Vojvoda in vsi slovenski župani in starejšine so odšli v sosednji šator na posvet, Miljenka pa je povabila poslance k ognju in jim prinesla na pladnju kruha in soli. Nato je še poklicala blizu stoječega stražarja, da ji je pomagal prinesiti iz šatora čaše in velik vrč vina.

Roke so se ji tresle in oči so ji bile solzne, ko je natakala bratu vina v čašo.

Že se je hotela vrniti v šator, da pogleda, kaj dela ranjeni Olomir, ko je nenadoma priskočil Marcijan in ji zastavil pot.

»Rualda! Ti ne smeš ostati tu! Pogubila boš svojo dušo. Poganka postaneš — — Saj si že poganka. S pogansko vojsko si prišla k nam! Zakaj te niso pustili doma? Ali si že tako navdušena poganka, da rada gledaš pobijanje krščanskega ljudstva, rojakov najinega očeta?«

Marijan je držal sestro za roko in jo tresel in stiskal.

Miljenka mu je strahoma zrla v oči.

— — — Da bi povedala bratu o svojih duševnih bojih? Da bi mu povedala, kako se bore v njenem srcu bogovi njune matere z Bogom, o katerem ji je skrivoma govorila očetova biblija? Naj li zagovarja svoje poganstvo ali krščanstvo?

Sicer pa — ali jo je vera — bodisi katerakoli — privedla v očetovo domovino? — — —

Polglasno so odgovarjale njene trepetajoče ustne:

»Bali so se, da me razbojniki ne ugrabijo kakor so najino mater — — — Olomir je zahteval, da grem z njim — — —«

»Olomir? Kdo je to — Olomir?«

Miljenka ni odgovorila; le glavo je povесila in še bolj so ji zagorela lica.

V Marcijanu se je zbudila slutnja.

»Rualda, vrni se k nam!«

Devojka se je oprijela zastora, ki je zagrinjal vhod v šator.

»Ne morem — —«

Solze, ki jih je doslej zadrževala, so se ji udrle po licih.

»Zakaj ne moreš? Rualda, misli na najin lepi dom, misli na najine pokojne starše — njih grobovi so zapuščeni — — Rualda, nihče ti ne stori ničesar, ako se vrneš.«

Marcijan je umolknil. Zdelo se mu je, da je nekdo klical v šatoru.

In res — zdaj zopet:

»Miljenka!« — — — in močneje:

»Miljenka!!«

Devojka se je zdrznila. Povesila je lepo glavico in šepetala:

»Zdrav ostani! Ne morem s teboj. — —«

»Rualda!« Brat ji je še enkrat zastavil pot. »Povej, sestra moja, ali te zadržuje — ta glas?«

Marcijan je pokazal na šator.

Mladenka je še bolj povесila glavo in Marcijan je otožen stopil v stran... Zagrinjalo šatora se je zgrnilo

za njegovo sestro . . . Spoznal je, da je prav uganil; spoznal pa je tudi, da je sestra izgubljena zanj.

Iz sosednjega šatora so prihajali župani in starejšine, vsem na čelu Trudopolk.

Poslanci so skočili na noge, vsi trije bledega obraza — saj so vedeli, da jim prihodnji trenutek prinese lahko rešitev ali — smrt vsega naroda.

Vojvoda Trudopolk je stopil prednje in izpregovoril:

»Posvet vseh županov in starešin je začul prošnjo forojulskega vojvode in mu sporoča: Naš narod ni prišel v njegovo deželo, da si nabere tu bogastva. Tega ne potrebujemo. Prišli smo, da si priborimo to, česar nam Forojulci izlepa niste hoteli dati: zemlje! Zahtevamo edinole pravico, da se prosto naselimo po brdih, ki se naslanjajo na naše planine . . . Darove pa, ki ste mi jih prinesli, sprejemem, ako sprejme vojvoda Pemon našo zahtevo. Idite in mu prinesite to sporočilo! Do polnoči hočem čakati na odgovor.«

Poslancem je zažarelo upanje v obrazih. Globoko so se priklonili starčku, dobro čuteč, da jim je le on izposloval v posvetu tak odgovor.

»Ti pa, sin moje ljubljene hčerke,« se je obrnil vojvoda do Marcijana, »odloži kuto in posnemaj tvojo sestro. Moj dom je tvoj dom. Sprejmemo te vselej radi.«

»Stari oče! Najsi bi odložil to obleko — kar mi je bilo vsajeno v srce, tega ne morem odložiti.«

»Pa bodi! Prinesi tisto, kar je v tvojem srcu, s seboj. Naučim te verovati v prave bogove, vse drugo kmalu pozabiš.«

»Pridem, stari oče, in s seboj prinesem blagovest.«

»Le prinesi, mi se je ne ustrašimo!« je rekel starček dobrovoljno in nasmehoma podal vnuku roko v slovo.

— — — — —
— — — — —

Še pred polnočjo je pridirjal do slovenskih prednjih straž forojulski častnik; skočil je s konja in straža ga je povedla v tabor.

Forojulec je izročil vojvodi Trudopolku pergament z velikim visečim pečatom forojulskega vojvode.

Pismo je bilo kratko.

S tem pismom je bil za mnogo let sklenjen mir med slovensko in forojulsko zemljo.

Vojvoda Trudopolk je odpasal svoj dragoceni meč ter ga poslal svojemu mejašu v znak prijateljstva.

203800

Cesarjeva soba
VAŠTE I.
Mejaši

201403392

COBISS 0

KUJENICA H. JARCA
Domoznanski oddeljek in poseb